

Ézsiás Erzsébet

VIHAROS VIZEKEN

Vajna Zoltán életpályája

MAGYAR TUDÓSOK IV.

ÉZSIÁS ERZSÉBET

Viharos vizeken

Vajna Zoltán életpályája

Lexica Kiadó

A könyv megjelenését támogatta:
az MTA
Népfőiskola Alapítvány, Lakitelek
Sólyom László, a Magyar Köztársaság volt Elnöke

Borítóötlet: Madarassy István
Borító grafikai kivitelezése: Szalai Tamás
Fotók: családi archívum

Minden jog fenntartva
ISBN 978 963 89273 5 4

© Ézsiás Erzsébet, 2014
© Lexica Kiadó, 2014

ELŐSZÓ

Hajlíthatatlan gerincű székely-magyar nemes szól hozzánk és elevenedik meg ebben a könyvben, aki veleszületett hajlama, tehetsége, szorgalma és kötelességtudata révén immár több mint fél évszázada a magyar műszaki tudományok jelentős eredményeket felmutató alkotója, mérnök generációk kiváló tanítványokat produkáló nevelője, a tiszta közéletiség elkötelezett harcosa, szókimondó és keményen ítélő, kivételesen bátor ember. Nem ő akarta élete példáját a legszélesebb nyilvánosság elé tárni. Családja vette rá korábban, hogy emlékeit magnetofonon rögzítse, majd a mostani kiadói vállalkozás találta meg, és bírta rá szelíd erőszakkal erre a szikáran megfogalmazott, gazdag tartalmú vallomástételre, emlékezetre méltó dolgok elbeszélésére, mindnyájunk épülésére.

A 20. század túlságosan gyakran állította a valami jobbra törekvő európai embert, a szovjet uralom alá kerülteket pedig kétszeresen is súlyos, olykor hamis dilemmák elé: a jó ügy feladása, vagy görbe utak választása. A helyes út megtalálása intelligenciát és megfelelő tudást, tapasztalatot feltételez, mert ehhez feddhetetlen életvitelű és tiszta erkölcsi alapokon álló, belülről vezérelt emberre van szükség, aki elutasítja a hamis kompromisszumokat és felismeri, és azt is teszi mindenkor, amit éppen kell. Ha nem lett volna ilyen embertársunkból is sok, ma még mélyebben lennénk, és az egyre szövevényesebb globalizált válságunkban talán még reményünk sem lenne arra, hogy egyszer mégiscsak újra rátalálunk a valamennyiünk számára járható és ezért végül majd helyesnek bizonyuló útra. De ha voltak is sokan, és aligha vannak ma kevesebben, gyakran mégis úgy érezzük, hogy túl keveset látunk, túl keveset ismerünk közülük. Vajna Zoltán e könyv lapjain megismerhető életútja, és elbeszélésében a sokszor zord háttérből előtűnő szereplők Erdélyben és Magyarországon, a családban és közéletben, nem egy ilyen példát villantanak fel és állítanak elé.

A történet a román uralom alá került Erdélyben, 1928-ban kezdődik, és a végén megjelennek benne napjaink fejleményei és gondjai is. Az életmű ívét az erőteljes tehetség által ösztönzött matematikai és műszaki érdeklődésre épülő szakmai pálya, az érte és a pályán maradásért való kitartó és végül minden akadályt legyűrő küzdelem adja. Mert aki ebben a korban élt és onnan jött, ahonnan Vajna Zoltán, ez sem volt magától értetődő. Küzdelmei a hivatásáért már az egyetemre jutásnál megkezdődtek. A kolozsvári Református Kollégiumban letett sikeres érettségi után, 1947-et írunk, a

Budapesti Műszaki Egyetemre szeretett volna beiratkozni. Ennek azonban, a teljes történetet megismerve láthatjuk, hogy Vajna Zoltánra igen jellemző módon, útjában állt a román államrendőrség, akkori nevén a Sigurantia. Ő ugyanis nemcsak a tanulmányaiban és rendszerszerűen űzött sportban tudhatott maga mögött kiváló eredményeket már középiskolás korában, hanem tizenhét évesen, a második világháború végén Erdély és magyarsága újra kérdésesnek tűnő sorsa ügyében a párizsi magyar béke delegáció számára végzett életveszélyes, de jól konspirált információgyűjtő tevékenységben is. Ennek során, de egy, a vállalt feladattal nem közvetlenül összefüggő esemény kapcsán, ő és a tevékenységét, mint a történetből kiderül, professzionálisan irányító tanára, Unghváry Sándor, fennakadt a román titkosszolgálat hálóján. A kihallgatások során azonban kiderült, hogy egy másik, hozzájuk azonban nem kötődő, a rendőrség által feltételezett államellenes magyar szervezkedés résztvevőit vélték bennük megtalálni. Ezt felismerve a vallatók és a vallatott küzdelme azzal végződött, hogy a fiatal embert néhány nap tortúra után ugyan elengedték, de ezt követően katonai bíróság elé került vádlottként, ahol azonban bizonyíték hiányában szigorú megrovás mellett felmentették. Egy évvel később mégis erre hivatkozva utasították el az egyetemi beiratkozás céljából kért útlevelekérelmét. Az eset és tanulságai viszont jó iskolának bizonyultak számára azokban a hamarosan bekövetkező időkben, amikor a „nyomozó hatóság” maga gyártotta a bizonyítékokat, így a bizonyíték hiányában történő felmentés úgyszólván fogalmilag vált lehetetlenné. Vajna Zoltán ilyenbe is belekeveredett, igaz csupán „tanúként” 1963-ban, már mint budapesti műegyetemi oktató és kutató, az akkor zajló, katolikus papok elleni koncepciós perek egyikének kapcsán, de kihallgatói tapasztalt ellenféllel találták szembe magukat és megbuktak a vizsgán. E könyvben sok ilyen és ezekhez hasonló történetet olvashatunk, de színes és árnyalt képet kapunk egy közép-erdélyi, töretlen nemesi múltú család belső életének sok mozzanatáról, amelyben a feltétlen nemzeti elkötelezettség közösségi felelősséggel jár együtt és sohasem mások lenézésével vagy sovizmussal; és a hagyományos értékrend nem a korszerű gondolkodás akadály, hanem éppenséggel szilárd alapja. A történet során konkrét utalások nélkül is folyamatosan jelen van a magyarországi és az erdélyi mentalitás közötti lényegi különbség is. A tanulságok tehát igen sokfélék. Mindazonáltal a műben nemcsak a történelem egy sokat tapasztalt tanúja szólal meg, hanem egy szakmájának élő kutatómérnök, aki egyszerre műszaki és matematikai gondolkodásának lényegét szellemesen tárja elénk, egy korábban megoldatlan téma megoldási módjának közérthető ismertetésével. A téma első látásra a laikusnak ijesztő: „Hurkos csőhálózatok méretezése gazdasági optimumra” A tömör és világos magyarázat azonban, ha középiskolai

matematikai tanulmányainkra még valamennyire emlékezünk, feloldja a félelmünket: „Ez a méretezési módszer, ami fordítottja a visszszámolási módszereknek és a gazdasági szempontból optimális átmérőket határozza meg. Azért tűnt megoldhatatlannak, mert a differenciál-egyenletrendszerben az egyik tag kezelhetetlen. Mit csinál ilyenkor egy kutatómérnök? Azt mondja, hagyjuk el a kezelhetetlen tagot! Nézzük meg, mi történik ekkor. Megírtam a számítógépes programot úgy, hogy ezt a tagot kihagytam, megoldva az egyenletrendszert. A megoldást visszahelyettesíttem, és azt hittem, rosszul látok. A hiba nulla volt, vagyis nem volt. Vettem egy másik hálózatot, de az eredmény ugyanez lett. Órákon keresztül döbbenet néztem a papírt, elővéve a matematikai gondolkodást: ez csak akkor lehet, ha a tag maga eleve nulla.” És a bizonyítás az utóbbi megállapítást igazolta. Szép történet!

Vajna Zoltán életútját áttekintve végső következtetést is megfogalmaz, amelynek lényege, hogy életének rossz és jó eseményeit párhuzamba állítva megállapítható – és ezt az elfogulatlan olvasó is felfedezheti –, hogy a rossz valamilyen úton-módon mindig előfeltétele volt a jónak. Véggkövetkeztetését erre alapozza, amely a vallomás kissé rezignált, ironikus zárómondatában biztatóan így hangzik: „Ha a Sors elég következetes, akkor ebből a sok mostani rosszból is valami jónak kell következnie, amelyet érdeklődéssel várok.”

Entz Géza

I. fejezet

ÉDENKERT BUJDOSON

*„Ezektől búcsúzik. Attól a szépségtől, ami gyermekkorra óta
körülvette ott. Minden álomtól, amit ott álmodott.
Mindattól, aminek immár vége.”*

(Bánffy Miklós)

Vannak emberek, akiknek életében olyan helyzetek adódnak, amelyekből emberi logika szerint nincs menekvés. És mégis: mindig közbejön a valószínűtlen, a csodaszámba menő kiút. Vajna Zoltán professzor meggyőződése, hogy egész élete – amely a huszadik század nagy történelmi kataklizmái között zajlott – a Gondviselés létének bizonyítéka.

Már a kezdet kezdete is zűrés volt. Az akkori szokásnak megfelelően Édesanyám otthon szülte meg a nagyobbik után a kisebbik fiát, engem 1928. augusztus 15-én. A köldökzsinór azonban a nyakamra tekeredett és félig megfulladva, kéken kerültem a segédkező, régi „doktor bácsi” típusú házi orvos kezébe, akinek komoly munkájába került a megmentésem. A történet tehát rosszul kezdődött, a Gondviselésre pedig már az első órában nagy szükség volt.

Életem folyamán többször hallottam, hogy az a típus vagyok, akit megosztó egyéniségnek szoktak nevezni. Velem kapcsolatban ritkák a langyos érzelmek, vagy nagyon szeretnek, vagy nagyon nem szeretnek. Mindig harcolok valamiért, amit jó ügynek érzek, és ez annyira tudott rólam, hogy amikor nyolcvan évvel a fenti esemény után a Múgyetemen megünnepeltek, a jelenlegi tanszékemtől egy nekem kovácsoltatott kardot kaptam azzal a bevéséssel: *„Vajna Zoltánnak, a fáradhatatlan harcosnak”*.

Kolozsváron születtem, a Mátyás szoborral szemben ma is látható épület, a hajdani Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank harmadik emeletén. A Zoltán nevet azért kaptam, mert azt nem lehet románra fordítani. Az elrománosító törekvések közé tartozott ugyanis, hogy akinél lehetett, a magyar szülőktől kapott keresztnév román megfelelőjét írták minden személyi iratba. Így lett az elsőszülött Pálból Pavel az okmányokon. A második gyermeknél a szülők már tanultak a bátyám, Palkó esetéből: a Zoltánnak nincs román megfelelője.

Kétéves koromban a Monostori úti családi házba költöztünk. Az U alakú épületsor felső részén egy négyszobás lakásban laktunk, ebédlővel, szalonnal, hálószobával és az anyai nagyszülők szobájával, akik nálunk töltötték a telet. Itt követtem el a második hőstetemet. Akkoriban a tarhonyát az asszonyok úgy készítették, hogy hatalmas szitákon keresztül nyomták a tésztát, amit aztán száradni a fehér terítővel letakart asztalokra tettek. Háromévesen egyszer megkóstoltam

ezt a nyersanyagot, és annyira ízlett, hogy az asztal egyik végétől a másikig haladva tekintélyes mennyiséget elfogyasztottam, mire észrevették. Éjszaka olyan beteg lettem, hogy orvosi konzíliumot kellett összehívni, mert életveszélybe kerültem, de megúsztam. Őrangyalaim – mert szerintem odafönt rám egy csapat vigyáz – csóválhatták a fejüket.

Édesapám, Vajna Lajos 1892-ben született. Az ő édesapja, szintén Lajos, MÁV-mérnök, akit ide-oda helyeztek, ezért a fia Ungváron született, és Sepsiszentgyörgyön járt gimnáziumba, a Székely Mikó Kollégiumban érettségizett. A Vajnáknak az az ága, melyhez mi is tartozunk, székely főnemes, úgynevezett primor. Székelyföldön a gyalogszékelyek ló nélkül mentek a csatába. A lófőszékely már lóval tette ugyanezt. A lófőszékely arisztokráciája a primorok, a latin primus szóból. Ez a székely főnemesség. A pávai Vajna család Kovászna környékéről származik. Itt két község nevezetes a család szempontjából, az egyik Vajnafalva, a másik Páva. A kovásznai Vajnák valamilyen nem rokonok, csak a pávaiak. Ez volt az apai előnevünk is. Az anyai ágam a dési báró Diószeghy család. Édesanyámék csak nevettek a rangkórságon, ami a negyvenes években tört ki Erdélyben, átragadva az anyaországból. A negyvenes évek elején a Ludovika parancsnoka primor pávai Vajna Viktor volt. A családfát ez a rokonunk csináltatta meg, 1400-ig nyomozott vissza. Szerepelnek rajta a Bolyaiak is, mert az idősebb, híres matematikus, Bolyai Farkas édesanyja Vajna lány volt.

Édesapám egész életére rányomta bélyegét, hogy nagyapám nem engedte zenei pályára, holott nagyon tehetséges volt. Tizenhárom évesen megnyert egy országos zeneszerzői pályázatot Gyöngyvirág-keringő című művével. Vajna nagyapám azonban felháborodva jelentette ki, hogy az ő fiából nem lesz cigány. Erőszakkal beíratta a jogi karra Budapesten, ahol azonban nem fordult meg. Ezzel szemben bekerült a kor híres zeneszerzőjének, Lavotta Jánosnak az iskolájába, aki kevés tanítványt vállalt, de őt igen. Aztán becsapott az első világháború. Édesapám önként jelentkezett a frontra. Abban az időben azonban a családnak számos katonatiszt rokona volt. Vajna Béla ezredes értesítette a sorozóbizottságokat, hogy ne vegyék be, ha jelentkezik. Édesapám végül Kárpátalján talált olyan helyet, ahol nem ismerték. Bevették katonának, és rögtön kivitték a frontra, ahol

századparancsnok lett. A háború azonban fizikailag is, lelkileg is nagyon megviselte, az orosz fronton való visszavonulás, a negyven kilométeres gyalogút a hidegben. Olyan kimerülten aludt el egy kifosztott faluban, hogy nem érzékelte, mikor a házat felgyújtották. Már minden lángokban állt, mikor a tiszti szolgálója kimentette. Ez olyan idegi megrázkódtatást okozott nála, ami egész életére kihatott. A háború után hazajött Erdélybe. Akkor Désen laktak, akárcsak akkoriban Édesanyámék, itt ismerkedtek meg. Apámat az élet viharai rászorították a kenyérkereső munkára. Elhelyezkedett a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank dési kirendeltségén mint kis tisztviselő, és végigjárta az egész ranglétrát, az igazgatói fokozatig. Így amikor 1945-ben vége lett a régi világnak, őt – már Kolozsváron – bankigazgatóként érte, ennek minden hátrányával. Nagyon jól végezte a dolgát, de a lelke soha nem állt át erre. Mindig zongorázott, amikor csak tehetette, és valószínűleg csak akkor volt igazán boldog. A mi gyerekkorunk cigarettafüstben, zongoraszó mellett telt el.

Édesanyámat, báró Diószeghy Ilonát, aki 1895-ben született, teljesen más fából faragták. Ő volt a család lelke, a nagy túlélő, aki mindenben tartotta a lelket a nehéz időkben. Hihetetlen rendet tudott tartani. 1945 előtt, amikor még nagy háztartást vitt, azt is könnyedén és rugalmasan csinálta. Ha szomszéd földbirtokosok váratlanul beestek az ajtón, fél óra múlva már ott párolgott az ebéd az asztalon, akárhány ember részére. Kolozsvárott nálunk minden lány volt, nem szakácsnő. A jobb módú parasztcsaládok beküldték a lányukat a városba tanulni, ezek nem a szó klasszikus értelmében vett cselédlányok voltak, hanem mindenesek: főztek, takarítottak, felszolgáltak. Édesanyám annyira jó érzékkel kezelte és tanította a lányokat, hogy folyamatosan küldték őket hozzánk. A gazdálkodást, a beosztást nagyapámtól, Diószeghy Zsigmondtól tanulta. Akkoriban a nők a háztartás és a gyereknevelés mellett kerestek maguknak olyan tevékenységet, ami örömet okozott. Neki két ilyen is volt: a festés és a szőnyegbogozás. Kisméretű perzsaszőnyeget állított elő saját szövőszékén. Minden egyes szálra bogozva kerültek rá a fonalak, amelyek színben előre megtervezett mintát adtak ki. Megmaradt egy ilyen szőnyegem tőle és egy festményem is. Ugyanis festett is hobbiból, Szopós Sándor festőművészhez járt tanulni. Édesanyám alacsony, teltkarcsú típus,

Anyai nagyszüleim,
báró Diószeghi Zsigmond és ...

elképesztő életerővel és energiával. Nem tudott meglenni munka nélkül, soha nem tudott ölbe tett kézzel ülni. Aktív életet élt haláláig. A régi időkben is reggeltől-estig a konyhában vagy a kertben dolgozott. Idősebb korában, már Budapesten egy háziipari szövetkezetbe bedolgozást vállalt, sapkákat, sálakat kötött, horgolt. Ha egyetlen szóval kéne őt jellemezni: ez a bölcsesség. Soha nem adta fel, nem ismert vesztes helyzetet, pedig az ő generációja vesztette a legtöbbet. Az első világháborút úgy élte végig, hogy két nagybátyám a fronton harcolt. Utána megélte Trianont, Erdély elszakítását az anyaországtól. Aztán a rövid négy év, amikor egy része

visszakerült a bécsi döntés nyomán, és a mennyekben éreztük magunkat. Szomorú vége lett: bejöttek a németek, és menekülni kellett Magyarországra. Mire visszatértek, mindent elvesztettek, kezdődött a „szép, új világ”. De Édesanyám mindig kitartott, és erőt adott mindnyájunknak – még a teljes újrakezdéshez is.

Bánffy Miklós gróf – egyébként a család barátja – így írja le a kincses várost a Házsongárd tetejéről szemlélve csodálatos Trilógiájában: „Valóban csodás kilátás van innen... A régi várfalak, melyeket a városon észre sem vesz az ember, jól látszanak innen, miként bujkálnak egy-egy udvar hátánál, meg-megszakadnak néhol, hogy aztán újra megrajzolják a régi erődítés vonalát egy-egy bástyával is itt-ott... A Szent Mihály templom tornya anyagtalanul könnyű, a Farkas utcainak a homlokzata tündöklően háromszögű és odatúl a domb, melyet nagyzolóan Fellegvár-

nak hívnak, két részre szakítja a képet, belekönyökölvén a Nádas-patak és a Szamos völgyének kéken halványuló hajlásai közé. Végtelen szépség van mindenfelé... Föl a Gyalui havasok lilás árnyékához vagy le a megduzzadt folyó sárga kanyargásain el, el északnak, hol a Tarcsa dombja belefekszik a völgybe.”

A telkünk, amelyik a Monostori úttól a Sétatérig, azaz a Malomárokig tartott, még kolozsvári mércével mérve is nagynak számított, ezért a barátaink szívesen jöttek hozzánk játszani. Volt benne udvar, veteményeskert, tenispálya, őspark, vastag törzsű kőrifákkal, gyümölcsöskert, majd a Malomárok fejezte be a telket. Ezen túl, a kertünkkel szemben volt a sétatéri tó, ahol télen gyakran korcsolyáztunk. Ha haza kellett mennünk, Édesanyám lement a kert végébe, és átkiáltott nekünk. Ez a tó – középen a szigettel – ma is megvan, nagyon hangulatos. Nyáron csónakozásra, télen – az erdélyi telek komolyak – korcsolyázásra használják.

A tenispálya unikumnak számított abban az időben. Édesanyámék barátai jártak oda teniszezni, az én feladatomban a labdaszedés volt. Később természetesen itt a fiatalok gyűltek össze. Az ősparkban állt egy filagória, villanyvilágítással felszerelve, ahol nagyon szerettünk olvasgatni, tanulni. Nagy melegben is kellemesen hűvös volt a nagy fák árnyékában. A gyümölcsösben semmiből sem volt sok, de minden megtermett a baracktól a szilváig, az almától a körtéig és a cseresznyéig. Egyszer hatéves koromban egy farkaskutyával találkoztam itt, akit próbáltam elkergetni. Mivel nem sikerült, sőt ő támadott, futásra

...Schilling Ilona 1890-ben

fogtam a dolgot, de elestem. A kutya rajtam landolt, jó nagyot harapva a fenekembe, de csak a nadrágomat sértette fel, engem nem. Ez a kert-rész egyébként már akkora távolságra esett a háztól, hogy Édesanyám arra kért minket, kettesben menjünk Palkóval, ha történik az egyikkel valami, a másik hírt tudjon adni. Ilyen híradásra szükség is lett, mert a fára mászásnak is megvannak a veszélyei. Egyszer egy körteág velem együtt a földre zuhant, a hátamra estem, és az ijedtségtől sokáig megszólalni sem bírtam. Apró esetek sora, amelyek mind végződhettek volna nagyon rosszul is, de a Gondviselés mindig jelentkezett.

Egy nyitott garázsban állt valamelyik nagybácsim kimustrált Fiat autója, vörösbőr ülésekkel. Ez négyéves koromban egyik kedvenc tartózkodási helyemmé vált. Beültem a vezető ülésbe, és a fantáziámmal utaztam. Annyira bele tudtam feledkezni, hogy ha egy idő után sehol sem találtak, Édesanyám tudta, itt kell keresnie. A másik ilyen hely a földszinti lakrész teteje, ahová nem volt szabad felmászni a veszélyes bádogtető miatt. De a vonzereje annál nagyobb volt, minél inkább tiltották. Emlékszem, egyszer Édesapám rajta kapott, és futóversenyt rendeztünk előle a kert virágútjain. Óelőle ugyanis el mertünk futni, Édesanyám elől nem. A harmadik jó hely a padlás, ahol régi dolgokat találtunk, és romantikus bűvőhelynek bizonyult. Izgalmas volt a misztikus világítású pince is, hatalmas, bolthajtásos, ebben zöldségeket, gyümölcsöt tároltak. Ősszel a teherautó hozta ládászámra a gyümölcsöt-zöldséget és minden földi jót a bujdosai birtokról.

A családnak ugyanis két birtoka volt, mindkettő Szolnok-Doboka megyében: az egyik Bujdoson (ez Diószeghy nagyapám tulajdona volt), a másik Noszolyban, amin anyai nagyanyám, Schilling Ilona öt testvérével osztozott. A Schilling testvérek: Dezső bácsi kolozsvári ügyvéd, Árpád bácsi orvos Nagyváradon, János bácsi alispán Szolnok-Doboka megyében, ő vezette a noszolyi gazdaságot, Zoltán bácsi a Szabadalmi Bíróság elnöke Budapesten és Erzsi néni, akit én már nem ismertem, két lánya maradt, Ilma néni és Sárka néni. Erről az oldalról való dédanyámra, Árkossy Stefániára is emlékszem.

Amikor már cseperedtünk Palkóval, a családból sikerült összeverbuválni egy kisebb kompániát, velük játszottunk a kert különböző részeiben. Schilling Dezső bácsi elvált felesége a gyerekeivel, Évával és Ottóval ugyanabban a házban lakott, a Monostori úton. Itt a válások

miatt elcsúsztak a korosztályok. Mindig mulattunk azon, hogy a második házasságból született gyermekei a nagynénéink és nagybátyáink, noha Magdi – aki ma is Nagyenyeden él – egy évvel volt csak idősebb nálam, a két ikertestvére, Árpi és Zolti pedig két évvel fiatalabbak.

Emlékezetesek az erdélyi gyerekkori karácsonyok, amelyek hangulatát három dolog határozta meg. Az egyik a nagy tél, mert ilyenkor Kolozsváron rengeteg hó esett. Ilyenkor a fiákereket átszerelték szánokká, a lovak nyakába pedig csengettyűket akasztottak. A havon csendben sikló járműnek és a lovak csengős hangjának álomszerű hangulata felejthetetlen. A másik: nálunk mindig óriási fenyőfa állt. A bolthajtásos lakásunkban mennyezetig ért a karácsonyfa. A harmadik pedig, hogy Nagymamáék november táján, mikor már nagy hidegek jöttek, Bujdosról beköltöztek hozzánk, és ott laktak tavaszig. Így Nagytata, akit nagyon szerettem és Nagymama kedves lénye egészítette ki karácsonykor a családot. Kiskorunkban természetesen a szüleink eljátszották, hogy a fát az angyal hozza. Erre még Nagyapám rátett egy lapáttal, mert mikor bement abba a tiltott szobába, kifelé jövet mindig felfedeztünk rajta egy angyalhajat, nyilván nem véletlenül. Ez számunkra azt jelentette, megérkezett az angyal, ettől óriási izgalomba kerültünk. Aztán betódult az egész család. A csillogó-villogó karácsonyfa a mi hálószobánkban állt, és olyan terebélyes ágai voltak, amelyek egészen az ágyunkig értek. Ha éjjel felébredtem, félhomályban láttam a fát, és reggel is az első pillantásom ráesett. Amikor este meggyújtottuk a gyertyákat, bensőséges hangulat uralkodott el.

Amikor Édesanyám az Unitárius Nőszövetség elnöke lett, fadíszítési versenyeket tartottak: óriási fákat állítottak fel egy teremben a csapatok, és egy zsűri véleményezte a díszítésüket. Egyik évben az lett a győztes fa, amelynek az ágvégeit híg gipszlébe mártották, majd megszórták csillámporral. Mikor ez megszilárdult, teljesen úgy nézett ki, mint a hó. Tiszta ezüsttel és fehérrel díszítették, csodálatosan szép lett. Ezt Édesanyám otthon is megvalósította. A karácsonyfa Vízkészítésként állt nálunk, akkor elvitte az angyal. Mire hazaértünk, a szobánk üres volt, a fa eltűnt. Már nagyfiú voltam, és ismertem a karácsonyi titkot, de nem akartam megtörni a varázst a díszítéssel. Azt kértem Édesanyámtól, ne kelljen ebben részt vennem, így még húszévesen is csak a készre mentem be.

Emlékezetesek voltak az együtt töltött szilveszteresték is. Hagyománnyá vált – mai napig betartjuk – délután templomba menni, megemlékezni mindarról, amit Istentől abban az évben kaptunk. Amikor még otthon voltam, a Kós Károly-féle Monostori úti református templomba jártunk, mai napság, Budapesten a Torockó térre. Gyerekkoromban a felnőttek általában mulatságot rendeztek, de mivel a szüleim otthon maradtak, hozzánk paszszolták a gyerekeiket. Édesanyám a sok gyerek számára mindenféle társasjátékot, tombolát talált ki. Az, hogy megvárjuk a magyar éjfélt,

Már kétévesen is sportolok,
a bujdosi kertünkben

nemzeti kötelesség volt. Az időeltolódás miatt ugyanis Romániában egy órával előbbre van az idő. Tehát mi megvártuk a magyarországi tizenkét órát is, és meghallgattuk a himnuszt. Az, hogy így kezdjük az évet, hagyomány volt a magyar családoknál Erdély-szerte. A magyarság tudata erősen benne élt a családjunkban. Már kisgyerekként tudtam, hogy minden követség területenkívüliséget élvez, vagyis az anyaországához tartozik. Elemi iskolába menet mindig a kolozsvári magyar konzulátus előtt vitt az utam. A Monostori út sarkán szép tornyos épület a volt Megyeháza, és mellette a konzulátus, utcára kiugró erkéllyel. Azon gondolkoztam, vajon az erkély alatti terület még a konzulátushoz tartozik-e. Úgy döntöttem, igen, ezért gyakran megálltam az erkély alatt azzal a felemelő érzéssel, hogy én most Magyarországon vagyok. Annak, aki ideát született, megszokott dolog a magyarság, de nekünk, a kisebbségben egészen mást jelentett.

Mi, magyarországiak el sem tudjuk képzelni, mit jelent kisebbségben születni, ráadásul hét évvel Trianon után! Erre a választ csak az erdélyi magyar írók tudják igazán megfogalmazni: Bánffy Miklós, Wass Albert, Reményik Sándor. Ő, a költő vátesz így ír Mi a magyar? című versében: „Magyarok voltak Magyarország nélkül. /Magyarok vannak Magyarország nélkül. /Magyarok lesznek Magyarország nélkül. /Országokat lehet szétdarabolni: / Nem lehet legyilkolni lelkeket!”

Bujdos, ami húsz kilométerre nyugatra van Déstől, nagyon fontos szerepet töltött be az életünkben. A mellette levő községgel, Erdővásárhellyel valamikor összekapcsolódott annyira, hogy a családi kúria is ott volt. Gyerekkoromban többször elmentünk kocsival előtte, de akkor már nem tartozott hozzánk. Nagyapám apja, báró Diószeghy Géza, vagyis a dédapám részt vett az 1848-as szabadságharcban, és annak leverése után Kossuth Lajos kíséretének tagjaként emigrált. Amerikai száműzetés után csak sokára tért vissza ide gazdálkodni. Trianon után a Diószeghy-birtok felét elvették, akkor veszett el a vásárhelyi rész. Ami maradt: Bujdos a háromszáz kataszteri hold földjével, amiből száz az erdő, és kétszáz a szántó. Nem összefüggő birtok, az egyik részére rá lehetett látni a bujdosi tornácról, a másik, a hegylánc túlsó oldalára esett. Nagyapám, Diószeghy Zsigmond a birtokot fél kézzel vezette, mert közéleti megbízatásokat vállalt, például polgármesterséget Zilahon, ahol az ő idejében avatták fel Wesselényi szobrát. Következő állomáshelye Dés, ahol az első világháború végéig főispánkodott, ilyen minőségében ő volt az utolsó főispánja a Nagy-Magyarországhoz tartozó Szolnok-Doboka vármegyének. A főispán-ság után költözött ki Bujdosra, itt nőttek fel a gyerekei. Édesanyám Szamosújváron született, tehát nyilván ott is éltek egy darabig.

Zsigmond nagyapám kimondottan vezető egyéniség és remek gazdálkodó volt. Az ő felesége, a Nagymamácskám Schilling Ilona, a noszolyi birtok társtulajdonosa. A már említett Árpád bácsi az az orvostípus volt, aki ma hiányzik, univerzális embergyógyász. Meggyőződése szerint a szerveink nem véletlenül vannak, csak akkor szabad kivenni, ha muszáj. A másik nagybátyám, Gyergyai Árpád fül- orrgégész professzor viszont épp az ellenkező nézetet vallotta a mandulákkal kapcsolatban, ezért állandóan vitatkoztak. Erdélyben

Palkóval a kedvenc kocsinkban

a rokonságot nehéz követni, mert tág fogalom: ha vérség van közöttünk, akkor minden idősebb rokon nagybácsi és nagynéni, a fiatalabbak: unokatestvérek. A rokonságokat sokkal szélesebb körben tartjuk, mint az anyaországban.

Hála Istennek, nagy a család, Diószeghy nagyapáméknak öt gyereke született. Egy meghalt kiskorában, utána következett Gyurka, aki a Tisza-szabályozás mérnökeként ritkán jött Bujdosra, majd Édesanyám, Ilona – családi nevén Illa –, aztán Ottó (a Mezőgazdasági Kamara igazgatója Budapesten) és Erzsike. Ottó bácsi két gyereke, Tomi és Kató ma is élnek, Gyurka bácsi fia, Ádám szintén.

Bujdoson az új kertet a nagyapám telepítette be almafákkal húsz katasztrális holdon, és ezt az egész részt fenyősor keretezte. Az öregkertben pónyikalmafák, a legkülönbözőbb gyümölcsfák és óriási diófák álltak. Volt olyan, amit három ember sem ért körül. Ezt a családi rege Rákóczi fejedelem fájának tartotta. Az öregkert sarkában a régi családi temető a Diószeghy-felmenőimmel. Ma is létezik, csak annyira benőtték a bokrok, hogy nem tudtam megtalálni, mikor pár

éve kerestem. A ház mögött remekül karbantartott veteményeskert, ami ellátta a családot egész évre ennivalóval, krump-lival, dinnyével, ribizlivel, málnával, minden földi jóval. Méhes kaptárok sorakoztak, ezekkel Diószeghy nagyapám foglalkozott, aki azt remélte, hogy a birtokot én veszem át, ezért nyolc-éves korom óta tanítgatott a gazdálkodásra.

A domboldalon állt egy kerek kút fehér házikóval, ami az ivóvizet szolgáltatta, hiszen vezeték még nem létezett akkoriban. Ennek a vizét ittuk, a kúria melletti másik kutat fridzsidernek használták: amit hide-

gen akartak tartani, leeresztették egy vödörben. Az egész kert az országúttal párhuzamos domboldalon fekszik, amelynek az oldalában lépcső ment fel egy platóig, ahol szintén állt egy piros tetős épület, a műhely, mellette hatalmas diófa, alatta asztalok, mögötte pedig az orosz kugli pálya. Ma ez már nem ismeretes, de az akkori időkben kedvelt ügyességi játék volt. Mellette a gesztenyefák övezte tisztás Édesanyám kedvenc helye, ahol gyakran kézimunkázott. Ezekre a fákra nem lehetett felmászni a hirtelen törésük miatt, de épp fent voltam egyszer, mikor Édesanyám leült a kedvenc padjára. Meg sem mertem moccanni, de egy idő után a gesztenyefa ága hirtelen letört, és épp ő mellé estem. Ő is megijedt a fentről jött fia váratlan látásától, én meg attól, hogy kikapok. Végül ez nem tör-

A Diószeghy testvérek: Gyurka, édesanyám, Iona, Ottó és Erzsike

A bujdosi kert felülről. Ez a kép is az avarból került elő a háború után tént meg, de máig emlékezetes számomra, ahogy zuhanórepülésben megérkezem Édesanyám mellé, épp hogy csak nem az ölébe...

Az U alakú bujdosi kúria az oldalát fordította az országútnak. Az U alak középső részén laktunk mi Palkóval. Mivel a székelyek konyénak nevezik egymást megszólításképp, mi ezt a szobát konyítónak neveztük el. Vannak még ilyen tájszavak a gyerekkoromból. Például azt a kis jégpályát az úton, amin csúszkálni lehet, csicsonkának hívja a mi nyelvünk. A tevékenység meg a csicsonkázás. Királyhágón innen nem ismerik azt a szót, amit két fiútestvér birkózására, erőfitogtatására mondanak: bakalódás. Sok szót már elfelejtettem ideát, a más nyelvi környezetben.

Az U által közrefogott „csirkeudvaron” rengeteg szárnyasállat, a tyúktól a rucáig, amit ideát kacsának hívnak. A fő táplálékaink ugyanis ezek voltak, marha- vagy disznóhúshoz, amit Désen lehetett kapni, ritkán jutottunk.

Az út túloldalán lakott a Bátor-család. Bátori Sándor mindenekelőtt parasztgazda volt, aki később a faluban épített saját házat. A hajdanán vegyes lakosságú Bujdos a gyerekkoromra teljesen elrománosodott. Sok régi magyar név emlékeztetett a múltra: Karsai, Molnár, de például Bátori Sándor családjá már egy szót sem tudott magyarul.

Életem legszebb korszaka a gyerekkorom bujdosi nyarai: gondtalan, szép és más világ, mint 1945 után lett. Számunkra akkor kezdődött a nyár, amikor vége lett a tanításnak, és meg sem várva az évszázrot, indultunk ki a birtokra. Vonattal mentünk Désig, oda elénk küldték a fogatot. A találkozóhely Édesapám szüleinek a háza volt, a templom fölött a hegyoldalban. Kiskoromban még mindketten éltek, aztán

nagyapám meghalt. A nagymamám keze-lába deformálódott a súlyos ízületi bántalmak miatt, gyakorlatilag mozgásképtelenné vált, ráadásul meg is süketült. Az ő apja, vagyis apai ágon a dédapám Nyizsnyai Gusztáv, akinek ma Hódmezővásárhelyen áll a szobra, mert sokáig ott élt a családja. A reformkorban ugyanis még léteztek dalnokok. Ez a dédapám a szabadságharc alatt egy lanttal járta a katonai táborokat, végül itt kötött ki, és a város ma is megbecsüli az emlékét. Nyizsnyai Irén nagyanyámnak Édesapámon kívül két lánya született, az egyik Budapestre ment férjhez, a másik, Ilus néni ápolta őt. Ezért mi, gyerekek nagyon untuk az itteni léggörít, az öregség szagát, és igyekeztünk rövidre fogni a látogatásainkat. Édesanyám azonban ragaszkodott ehhez Édesapám iránti tiszteletből. Nyolcéves lehettem, amikor egyszer annyira untuk magunkat nagymama házában, hogy inkább az istállóban vártuk meg az indulást Bujdosra. Ennek a csínynek komoly következménye lett. Édesanyám egy szót sem szólt hozzánk útközben. Ez rosszabb volt, mint a legkomolyabb büntetés. Mikor megérkeztünk, a papucsával elnászpágolt minket a konyítóban. Azt hiszem, egész gyerekkoromban ezt az egyetlen verést kaptam tőle.

A megérkezéssel kezdődött számunkra az év legjobb része, mert Bujdos maga volt a Kánaán. Reggel arra ébredtem, hogy az ablak alatt

A bujdosi kúria életem fontos része
(előtte Édesapám, Nagyapám, Ottó bácsi,
Palkó és én)

csendes kapálgatás zajlik. Nagytata daraszolt – ez a gyomok kikapálása erdélyi szóval –, az utakat tartotta karban. Erre a kellemes, megnyugtató hangra ébredtem, aztán reggeli a teraszon. Tejeskávét vagy kakaót kaptunk, aztán jött a lángos, a lágytojás, a tejszínes túró, a vajos-dzsemes vagy mézes kenyér. Ilyen lángost azóta sem ettem, lágytojással szolgálták fel. Mivel gyakran sütöttek kenyeret, a tészájából csíptek le egy maroknyit, laposra simították, és zsírban kisütötték. Alig vártuk, hogy vége legyen a reggelinek, mert ebédig szabadok voltunk. Egy szál nadrágban és szandálban nekivágtunk a birtoknak,

Unokatestvérek bögrével (Évike és Zolti)

és minden játékot kipróbáltunk a fára mászástól az orosz kugligig. A fantáziánkat nekieresztve autóversenyeket játszottunk a nagy csoport körül egy kis szekérrel. Építettünk várakat is, például egy fa tetején, ahonnan elláttunk Erdővásárhelyig. Ha vendégeket vártunk, mi jeleztük az érkezésüket. A fenyőfára ráadásul nem könnyű felmászni a szúrós ágak miatt, csigavonalszerű feljárót és üléseket készítettünk. Igazi vár volt tehát, ahol nagyon szerettünk tartózkodni. Ha nagyon el akartunk tűnni a felnőttek szeme elől, mindig oda bújtunk. A másik típusú várat a földben építettük az öregkertben, közel az egyik nagy diófához. A felnőttek nevelési módszeréhez tartozott, hogy ami nem volt kimondottan veszélyes, azt hagyták. Rengeteget ástunk, a gyökereket el kellett távolítani, míg két embernek elegendő gödröt kap-

tunk, amit gerendákkal lefedtünk, csak egy kis lejáratot hagyva szabadon. Azt terveztük, hogy bebújva, tükörből készítünk periszkópot, és azon keresztül figyeljük a kertet. Ebből végül nem lett semmi, mert a nagy munkával őszre lettünk kész, télen pedig a várunkat ellepte a hó meg a víz. A család bölcs mosollyal vette tudomásul a kudarcot.

Ottó bácsiék gyerekkorából maradt ránk egy gúla alakú sátor, amelyet négy oszlop tartott. Akkor meg ezt neveztük ki várnak, és a legkülönbözőbb helyeken vertük fel. Egyszer a nagy diófánál, az öregkert fölötti részen, mert akkor érett a cseresznye, amit szerettek megdézsmálni a falusi gyerekek, ezért vállaltuk az esti őrököt. Ez csúfos kudarccal végződött. Ahogy felértünk a sötét zónába, ahová már nem világított a tornác petróleumlámpájának fénye, elment a kedvünk a vállalkozástól.

Így teltek a napok, a délutánt általában már a játéktól kimerülve olvasással töltöttük. Nagyon szerettem a gyermekújság-sorozatot, az *Én újságomat*. Csodálatosan írták le a méhek és a hangyák életét, társadalmi hierarchiáját. Ha hangyákat vagy méheket látok, azonnal ezek a leírások jutnak az eszembe. Az olvasás és társasjátékozás után jött a vacsora, amikor együtt ült a család. Minden vacsora aludt-tejes puliszkával fejeződött be, amit evőkanállal szaggatva tálaltak. Nagymamácska mérte ki mindenkinek a tejfölös aludt-tejet, és erre vettük ki a tálból a puliszkát. Nyilván nagyon egészséges étel volt, mert szinte sosem lettünk betegek.

A vasárnap rendkívüli nap volt, már hangulatánál fogva is. A faluban ünneplőbe öltözött emberekkel lehetett találkozni, a román templom előtti híd karfájára ültek a férfiak, és tárgyalták a világ dolgait. Délután zeneszó hallatszott a távolból. A szemben levő hegyoldalon, egy csűrben tartották a román fiatalok táncos összejövetelét. A román falusi zene monoton, zsongító dallamai hozzátartoztak a vasárnap hangulatához.

Sokat kirándultunk, néha kettesben kószáltunk, de szervezték családi kirándulásokat is, ami mindig szalonnasütéssel volt egybekötve. Kedvenc helyem a Votestyina nevű erdő rész, az igricei tető alatt – Igrice a szomszéd falu –, ami a ház tornácáról is látszik. Az erdő közepén tisztás állt, nyírfaligettel. Annyira szép volt a selymes fű és a fehér törzsű fák, hogy igyekeztem minél több időt itt tölteni.

A környező birtokokra tett kirándulásainkra az egész család

ment. Két állandó helyünk volt, az egyik Doboka, ahol a Gidófalvy család lakott, két nálunk jóval idősebb lányukkal. Ezek az utazásaink ökrösszekérrel történtek, mert a rossz utat nem bírták volna a lovak. A másik, már zűrösebb kirándulás Szükerékre történt, a koporsó alakú, Bábolna nevű hegyen keresztül, úttalan utakon. De a mi kocsisunk, Bátori Sándor jól ismerte ezt a vidéket, így legnagyobb meglepetésünkre mindig megérkeztünk. Itt élt Dr. Schilling Lajos, aki a magyar világban közjegyző volt Désen. Lánya, Mici néni a kolozsvári Stühmer-boltnak vezetője, ott rengeteg marcipános csokoládét ettem. A másik gyerekének, Rudi bácsinak volt egy vadászsólyma, ilyet azelőtt nem láttunk. Kiengedte a kalitkából, a karjára vette, majd elreptette, és a madár elfogta a repülő célt. Itt lőttünk először komoly puskával. Addigra elbízta magam, mert sokat használtam a FÉG-puskámat, de mikor Rudi bácsi először adott a kezembe igazi vadászpuskát, akkorát lökött a vállamon, hogy napokig sajtott.

A Schilling család birtokára, Noszolyra minden évben átjártunk Bujdosról, mert itt volt a Cegei tó. Ez Magyarország harmadik legnagyobb tava a Mezőség közepén. Nevezetessége, hogy a czegei Wass grófok birtoka. Idevalósi Wass Albert (bár ő nem itt, hanem Válaszúton született), ez is az előneve: czegei. Fiatal korában jó barátja volt Atzél Edének, egyik barátom édesapjának. Báró Atzél Ede különöc földbirtokos hírében állt, hóbortosságára két jellemző példa. Volt egy vad, arabs telivére, amitől egyszer az ötéves Béla fia megijedt. Édi olyan dühbe jött, hogy fogta a gyereket, felvágta a nyeregbe, a ló meg elvágatott. Béluska az életéért küzdve kapaszkodott. Édi visszament a házba, és a felesége kérdezte:

– Hol a kisfiam?

– Elküldtem lovagolni – felelte lazán.

Szegény nőnek így telt el az egész élete. Egyszer csak patkócsattogás: jön vissza a ló, Béluska ül a nyeregben, erősen fogva a kantárszárat. Pár év múlva Erdély összes lóversenyét megnyerte.

Ennek a tónak a közepén húzódott a birtokhatár a Schilling családdal. Dezső bácsi jó üzleti érzéssel olyan háromszintes épületet húzott fel a partjára, amelynek tornácai a galambdúcra hasonlítottak. Úgy is hívták a környéken, hogy Galambdúc. Szálloda, étterem működött benne, körülötte pedig kisebb épületek nádtetővel, amelyek a

családtagok nyári vityillóiként szolgáltak. Noszolyon a sok társtulajdonos miatt mindig számos rokon, köztük sok gyerek volt egyszerre. Az ebédlőasztalt általában negyven főre terítették.

A tavat erről a részről nádas vette körül, egy tutajhoz rögzített stégen lehetett napozni, innen lépcsők vezettek a gyorsan mélyülő vízbe. Wass Albert és Atzél Ede egyszer itt napoztak, mikor én gyerekként ott nyaraltam. Wass Albert nagyon szép, mutatós férfi, íróként akkor még nem volt ismert. Mivel Bujdoson nem létezett semmilyen tó, nem tanultam meg rendesen úszni, csak ügyetlenkedtem. Ők meg néztek. Atzél Édi egyszer megszólalt:

– Gyere, ülj a nyakamba, megtanítlak úszni!

Boldogon engedelmeskedtem, a hajába kapaszkodtam. Beúszott velem a tó közepéig, és ott azt mondta:

– Na, most gyere ki egyedül!

És lebukva a víz alá otthagyt engem. Én meg az életemért küzdöttem, de nagy nehezen sikerült kievickélnem a partra.

A bujdosai birtokon persze számtalan állat élt. Nagyatának volt két bivalyokra, hatalmas, erős, fekete állatok, az igavonó állatok királyai. Gyakran kölcsönkérték őket szekerek, teherautók mentésére. Amikor járomba fogták az állatokat, csípték őket a legyek, én meg mint állatszerető kisgyerek egy ággal legyeztem őket, sőt felbátorodva mászkáltam a hátukon. Mikor leugrottam, azt vettem észre, hogy a két bivaly szekeresetül elindult utánam, a hajtó érthető rémületére. De rájöttünk, hogy a vakargatást akarják továbbra is.

Mikor Palkó gimnáziumba került, a sikeres felvételi jutalmául Nagyatatótól egy lovat kapott. Hivatalosan az ő lova lett, de ketten használtuk. Pulykának hívták, a neve tökéletesen illett rá, mert kiszámíthatatlan dührohamaiban igyekezett ledobni minket a hátáról. Jó iskola volt, megtanultunk nyeregben maradni. Megérkezett nyárra a két nagybácsink, Ottó és Gyurka, akik megnézték a lovaglásunkat. Nem tudták, hogy sírjanak-e vagy nevensenek azon a produkción, amit lovaglásnak véltünk. Ottó bácsi tüzértiszt lévén lovon harcolta végig az első világháborút, Gyurka bácsi meg olyan helyen szolgált, ahol a hátsólovakat betörték. Ezért egy szabad területen loncskötélre fogtak minket, kantár nincs, nyereg nincs, szőrén kell megülni a lovat. Aki a loncskötélet tartja, diktálja a lónak a tempót. Összeszorított foggal és azzal a szent

Szüleinkkel a bujdosi terasz
védett sarkában

elhatározással ültem fel, hogy ha belehalok is, végigcsinálom. Ez is történt, amit nagybátyáim nagyon méltányoltak. Kiképzésemet a szászfenesi laktanyában egy őrmester folytatta, de mire elfogadhatóan megtanultam lovagolni, nem volt se lovam, se nyergem, és vége lett ennek a világnak.

A lovaglás az élvezeten kívül feladatot is jelentett, mert mi mentünk Alparétre a postánkért. Ez volt az utolsó postaállomás, hat kilométerre Bujdostól. Az országúton poroszkáltunk, de Pulyka nagyon félt az autóktól, ezért vigyáznunk kellett. Palkó egyszer hazafelé menet kitalálta,

hogy nem az országúton megy, hanem átvág a hegyeken keresztül. Az irányt jól becélolta, a koporsó alakú Bábólna hegynél lyukadt ki, de jócskán megkésve. Ezért úgy gondolta, leszáll a lóról, és jelzést ad a „dugós” pisztollyal, hogy a család ne izguljon. De már töltés közben felrobbant a puskapor, ettől az ijedős Pulyka megvadult, és vágatva indult hazafelé. Mindezt láttam, és tudtam, ha ez a ló Palkó nélkül jelenik meg otthon, kitör a pánik. Ezért, mint a maratoni futó rohantam végig a falun hazáig, hogy előbb érjek oda.

A bátyám ugyan három évvel idősebb nálam, de másképp működött. Apám családjához hasonlított testalkat és idegrendszer szempontjából. Én inkább a Diószeghy-vonal vagyok. Annyira hasonlítok Ottó bácsihoz, hogy mikor egyszer kezembe került egy fotó, azt hittem, én vagyok rajta. Édesanyám nevetve mondta, hogy ez Ottó bácsi fiatalon.

Móka kutyám onnan kapta a nevét, hogy a *Magyar Cserkész* újságban olvastam egy történetet egy ilyen nevű hősről. Az én Mókám

korcs volt, dobbermann és farkaskutya keverék. Ezért keveredtek benne a tulajdonságok: kisebb volt, mint egy farkaskutya, szürke, a pofáján drappos-sárgás foltokkal és lelógó fülekkel. Dobbermann tulajdonsága abban jelentkezett, hogy nem őrizte a házat. Szabadon élt a kolozsvári kertben, és ha valaki bejött a kapun, ugatott, de nem támadott. Azonban ki nem engedte az illetőt, ehhez tőlünk kellett segítséget kérni. Az igazi paradicsom számára is Bujdos volt. Csak az utazás jelentett gondot, mert a távolság a legrövidebb úton

Nagyszüleimmel ugyanazon a teraszon
(korán meghalt unokahúgommal, Évikevel)

hatvan kilométer. Ezt gyakran biciklivel tettük meg, ő meg futott mellettünk. Egyszer azonban megjártuk vele. Befelé jöttünk Kolozsvárra, Mókát a két bicikli közé vettük, hogy ne kerüljön az országútra. Szamosjenő után azonban egyszer csak kitört közülünk, és elütötte egy autó. Borzalmas hangokat hallatva eltűnt a magas fűben. Rohantunk keresni, de közben besötétedett. Bánatosan tettük meg a hátralevő harminc kilométert hazáig. A harmadik napon besettenkedett egy rettenetes állapotban levő négy lábú: Móka sebesen, sárosan, csapzottan, de boldogan. Hát még mi milyen boldogok lettünk! Azóta is csodálom, hogy ilyen állapotban meg tudott tenni harminc kilométert, és az egész városon átjőve döbbenetes ösztönrel hazatalált! A bujdosi pásztorkutyák – ami külön műfaj – közelébe sem engedték Mókát. A juhnyájakat Erdélyben hatalmas testű kutyák őrzik. Ha valaki közeledik a nyájhoz, azonnal támadnak. Ezért ha kirándulni mentünk, vittünk magunkkal botot. Édesanyám találmánya volt, hogy közel engedte őket magához, majd hirtelen leguggolt és ugatni kezdett – ez úgy

megdöbbenetette a fenevadakat, hogy rémülten távoztak. Ezt a módszert én is átvettem. Móka egyébként úgy szeretett ülni, hogy a fenéke a tornác szélén pihent, a két mellső mancsa meg két lépcsőfokkal lejjebb, és onnan szemlélte a terepet, ezt más kutyánál sosem láttam.

A bujdosi élethez tartozott a kisbíró, aki dobolt, hiszen hangszóró akkoriban még nem létezett. A közhírré tétel úgy zajlott, hogy a falu különböző pontjain a kisbíró harsány hangon, románul elmondta a hirdetményeket. Így értesült mindenről mindenki. A falunak volt bírója is, aki intézte a község ügyes-bajos dolgait.

Az erdélyi földbirtokosok és a parasztság között más viszony volt, mint Magyarországon. Mikor később kikerültem ide, mást sem hallottam, mint kizsákmányolást és parasztnyúzást. Az ottani légkörre azonban az a jellemző, hogy ha két parasztnak bármi nézeteltérése támadt, akkor eljöttek Nagytatához, aki igazságot tett köztük. Meghallgatta mindkét felet, kérdéseket tett fel, aztán ítéletet hirdetett. És ebbe a két vitázó fél belenyugodott, amit Nagytata mondott, az hétszentség volt számukra. A birtokos feleségek pedig a környék nagyasszonyaiként segítettek boldognak-boldogtalannak. Nagymama gyógyszeres szekrénye a folyosón tele volt gyógyszerekkel, kötszerekkel, hozzá jártak a falusi román asszonyok mindenféle bajukkal. A méltóságos asszonynak – mert így hívták – a szakszerű ápolás miatt gyógyító híre lett az egész környéken. Ebben a segítőkész szellemben nőttek fel. Az erdélyi birtokosság tehát más volt, mint a magyarországi. Olyan patriarchális világ uralkodott, amelynek gyökerei több száz évre nyúltak vissza. Az erdélyi magyarok és románok békésen éltek egymással, az uszítás mindig a két fővárosból jött. Bennem nem volt románellenesség, nem is így neveltek.

A nyár számunkra júniustól szeptemberig tartott, tele élménnyel, örömmel, kalanddal egy gyerek számára. Amikor kezdett ősziessé válni az idő, és a fecskék gyülekeztek a nagy útra, mi is elszomorodtunk, mert közelgett az iskola. Nem mintha ott rossz dolgunk lett volna, hiszen télen lehetett sízni, korcsolyázni. Én az iskolát is nagyon szerettem, nem is beszélve a cserkészetről és a barátokról. De az a nyaralás, amit Bujdos jelentett, pótolhatatlan volt. Szeptember elején indulás vissza Kolozsvárra. Szomorú szívvel szálltunk fel a kocsira, ami bevitt minket Désre, majd vonattal vissza Kolozsvárra.

Bujdost 1945-ben egy tollvonással elvette tőlük a román állam. A hatszáz darab gyümölcsfát és a fenyőket tövestől kivágták. Ki tudja, miért, hiszen a gyümölcs az új gazdáknak is termett volna. A kúriából mára jóformán semmi sem maradt, csak a lepusztult baloldali szárny, előbb-utóbb ez is össze fog omlani. A ház többi részét darabonként hurcolták szét, állítólag a szomszéd falvakból. Diószeghy nagypapa szerencsére ezt már nem érte meg. A nagymamát pedig a család nem engedte többé idejönni, nehogy saját szemével lássa a pusztulást. „Mert hontalanak lenni ott, ahol az ember otthon volt azelőtt, a világmindenség legszomorítóbb érzése” – ahogy Wass Albert írja.

II. FEJEZET

A KOLOZSVÁRI REFORMÁTUS KOLLÉGIUM

*„Egy istenarc van eltemetve bennem,
Néha magamban látom, néha másban.”*

(Reményik Sándor)

Meggyőződése, ha az embernek szerencséje van, és jó iskolába járhat, az kihat az egész további életére. Amikor hétévesen kisiskolás lettem, 1935-ben Kolozsvár Romániához tartozott. Az ott élő magyarokban nagyon erősen élt a Magyarországhoz való tartozás érzése, mintegy védekezésül az elrománosítási törekvésekkel szemben. Ezért a magyar családok általában nem küldték román iskolába a gyerekeiket. Három elemi működött a városban: a már nem magas színvonalú magyar, a román és a magas színvonalú német nyelvű evangélikus. Így kerültem én Palkó után a Főtér sarkán álló, hatosztályos evangélikus iskolába, amiből persze csak négy osztályt kellett elemi iskolaként elvégezni, aztán jött a gimnázium nyolc osztálya. Az evangélikus templom a Kossuth Lajos utcában áll, mellette az iskola a lelkészlakkal. Mivel a testvérem is idejárt, az osztálytársaim respektáltak a bátyám miatt. Nem mintha nagyon meg kellett volna védeni, ugyanis hamar kiderült, koromhoz képest erős, izmos kölyök vagyok, aki meg tudja magát védeni. A német elemi evangélikus volt, de külön vallásoktatás folyt. A reformátusok átjártak a Farkas utcai templom parókiájára, a katolikusok meg a Főtéri plébániára hittanra.

Ebben az iskolában nagyon jó tanítói kar működött. Az első két osztályban tanító nénik voltak, a harmadik-negyedikben tanító bácsik. A tanítási szünetekben a nagy udvaron játszottunk, innen nyílt a templom oldalajtaja. Emlékezetes számomra, ahogy a kapuban megjelenik egy hosszú, fekete kabátos, fekete kalapos, fekete szemüveges alak, Reményik Sándor, az akkor már ismert költő. Édesanyámék barátjaként már ismertem. Ekkoriban írta a *Végyvári verseket*, a román cenzúra miatt ugyanis nem az eredeti nevén, hanem Végyvári álnéven jegyezte a műveit. Ezek közé tartozik a híres *Eredj, ha tudsz!*, amit a kivándorlás ellen írt azzal, ha Erdélyben születted, másutt mindig gyökértelen maradsz. Későbbi életemben, már Magyarországon nagyon sokszor gondoltam erre. A *Templom és iskola* című, 1935-ös versét nálunk olvasta fel először. Máig emlékszem, ahogy ült a zöld fotelben, mellette egy kisasztal állólámpával. Ennek a lámpának a fénye éppen megfelelt az ő érzékeny szemének. Úgy olvasta fel a verset, hogy beült a nagy fotelbe, én pedig letelepedtem vele szemben a földre. Ez a kép kitörölhetetlen belőlem, ezért minden, amit írt, egészen személyesen érint. Később, nyolcadikos gimnazista koromban egy dolgoza-

tot írtunk azzal a címmel: *Kedvenc íróm vagy költőm*, én róla írtam. Kisebbitróány lett belőle, mert Reményik akkor indexen volt. A költő testvérét Sáríkáknak hívták. Imre Kálmánhoz ment férjhez, az ő fiúk Imre Gyurka, egyik legjobb barátom, aki később a budapesti Mária utcai Szemészeti Klinika igazgatója lett. A költő is nagyon szerette az unokaöccsét. Egy visegrádi kirándulás, ahol Gyurka felült Mátyás király kútjának kávéjára, ihlette a *Romon virág* című versét, amelyet neki dedikált.

A harmadik elemiben Szabó bácsi egészen kiváló pedagógusként oldotta meg a nyelvi nehézségeinket. A gyerekek zöme magyar volt, de a tanítás német nyelven folyt, ráadásul románul is tanultunk, tehát nekünk egyszerre három nyelven kellett értenünk. Ekkor tanultuk Románia földrajzát románul, a só- és aranybányák felsorolásával. A tanító úr úgy oldotta meg, hogy a nevekből verseket készített, hozzá dallamot, amit a hegedűjén eljátszott. Így az egész osztály énekelve tanulta meg az egyébként megtanulhatatlan listákat. Szabó bácsi másik vesszőparipája az egészséges táplálkozás volt. Péntekenként mindenkinek szalonnát, kenyeret kellett hozni és egy fej hagymát, különösen ez utóbbinak a vitamintartalmában bízott, jogosan. A tízórai szünetben felültünk vele együtt a padok tetejére, és elfogyasztottuk ezt az eledelt.

A negyedik tanítónkat nagyon tiszteltük, ő készített fel minket a továbbiakra. Az akkori Romániában bonyolult iskolarendszer működött. A nyolcosztályos gimnáziumba csak komoly felvételi vizsgával lehetett bekerülni, és az első négy osztály után kísérettségít kellett tenni. Kárpáti bácsi remekül felkészített minket a felvételire, ezért mindenki, aki tovább akart tanulni, bejutott. Tehát az iskolában jó kezekben voltunk, sokat tanultunk – a németet a régi gót írással –, így mire elvégeztük az elemi, jól tudtunk németül, és gagyogtunk románul.

Egyik legjobb barátom román fiú volt, Mirceának hívták. Nem volt belénk nevelve, hogy a románokat utálni kell – és viszont –, gyerek szinten ebből semmi gond nem származott. Sokszor vendégeskedett nálunk, és én is őnáluk. Már elsőben kialakult egy baráti kör: Balázs Kornél, Klima Frédi és Platsintár Öcsi, közülük ma már csak Kornél él, vele tehát már több mint hetven éve tart a barátság. Mivel a telkünknek nagy vonzereje volt a tenispályával és a parkkal, a barátaim szívesen jártak hozzánk.

Kedves emlékem a pedellus alakja, aki az udvarban lakott a családjával. Ő árusította szünetekben fonott kosárból a péksüteményeket. Közülük a kedvencem a fonott kalács volt, de ritkán vehettem – így számomra ünnepi eledelnek számított –, mert kaptunk otthonról tízórait.

A Kolozsvári Református Kollégium több mint négyszázötven éves múltra tekint vissza. 1545-ben nyílt meg az óvári klastromban, majd 1622-ben megkapták Bethlen Gábor fejedelemtől a Farkas utcai templomot a hozzátartozó telkekkel. Itt épült föl 1651-ben az iskola és később a kollégium. A kommunista diktatúra szüntette meg 1952-ben. Addig olyan tanárai voltak, mint Apáczai Csere János, Pataki István, Apafi Mihály nevelője, vagy a huszadik században Áprily Lajos, Szabó T. Attila, Tulogdy János, Gönczi László és sokan mások. A növendékek névsorában ott találjuk Kemény Jánostól Kós Károlyon, Reményik Sándoron, Wass Alberten és Szabó Dezsőn át Kolozsvári Grandpierre Emilig szinte a teljes erdélyi irodalmat.

Az elemit 1939 tavaszán fejeztem be, azon a nyáron lettem tizenegy éves. Ekkor felvételiztem a nagymúltú Kolozsvári Református Kollégiumba. Megisméltődött, ami az elemiben: mikor bekerültem elsősként, a bátyám már negyedikbe járt, ami előnyökre szolgált. A Kollégiumban hagyomány volt, hogy mindenkinek becenevet adjanak. A bátyámat egyik feltűnő viseletéről, egy csíkos tavaszi kabátról elnevezték Zebrának. Így lettem én a Kiszebra.

Micsoda nyolc év volt a gimnáziumi időszak 1939–1947 között! Sok minden belefért, történelmi nevezetességű események sora. A nagy váltás mindjárt az első osztály utáni nyáron következett be. 1940 augusztusában a második bécsi döntés visszaadta Magyarországnak Észak-Erdélyt. Minket Bujdoson ért a fantasztikus örömhír, Édesapám is épp velünk volt. Emlékszem, mindenki a rádió körül ült, csak ő rohangált izgatottságában le-föl, és azt hajtogatta:

– Gyerekek, történelmi időket élünk!

Azóta ezt a mondatot sokat emlegettük Palkóval, mert elég sok történelmi időt megéltünk.

Amikor kiderült, hogy nem egész Erdélyről van szó, rohantunk a térképhez, és jelöltük a bemondott helységeket, hol húzódik a mesterséges határ. Rögtön kiderült, hogy a Székelyföld és a Mezőség

A Monostor úti házunk Kolozsváron

közötti közlekedés ellehetetlenedett, mert a vasútvonal olyan területen ment át, amit nem kaptunk vissza. Ezért aztán később a magyar kormányknak új vonalat kellett építenie Déda és Szeretfalva között egy alagúttal, ennek vezető mérnöke Póczy Miska bácsi volt, Édesanyámék jó barátja. A Póczy család a közelünkben lakott.

Szabályos mennybemenetelként éltük át Kolozsvár és ezzel együtt Bujdos visszacsatolását az anyaországhoz. Ezt az eufóriát a mai nemzedékek elképzelni sem tudják! Miközben nagy szívfájdalommal vettük számba az elszakított területeket, ahol mindenkinek rokonai éltek, nekünk is. Megindult az óriási menekülési hullám. Ennek fogadásához egy református lelkész, Dobri Janó létrehozta a cserkész segélyszolgálatot. Palkóval mi is jelentkeztünk segíteni. Tornatermeket szabadítottak fel ideiglenes szállásokként, megszervezték a menekültek étkeztetését, de mi láttuk el a rendfenntartást a magyar csapatok hivatalos bevonulásának ceremóniáján is. Kolozsvár ugyanis felkészült a magyarok bevonulására. Megérkezett Horthy Miklós kormányzó híres fehér lován, nyitott sátor volt előkészítve számára, ennek a közelében kaptam beosztást.

Otthon erős magyar érzületben nevelkedtünk. Ilyen körülmények közt az, hogy újra az anyaországhoz tartozunk, semmihez sem fogható, euforikus élmény volt. Elmondani nem, csak átélni lehet!

Az élet lassan rendeződött, megindult a magyar közigazgatás. Ennek során voltak örömteli események, amikor az erdélyi vezető emberek, börtönviselt politikusok kerültek pozíciókba, de voltak túlkapasok is, amikor az erdélyi hivatalokba Magyarországról akkreditált hivatalnokok jutottak be. Őket nevezték ejtőernyősöknek. Ezek között persze léteztek őserdélyiek. Ilyen volt sógornóm édesapja, Dr. Májay Ferenc, aki Marosvásárhely polgármestere lett. Épp ezért később háborús bűnösként ítélték el, és Schilling Jánossal egy zárkában ült Nagyenyeden. Ő – ellentétben János bácsival – hét év után szabadult.

Megkezdődött a tanítás is, második gimnazisták lettünk a magyar világban. Megtartották a román nyelv oktatását, de kevesebb óraszámban, viszont bejött a latin. A francia helyett pedig felvettük a németet, ami nekem könnyen ment az elemi iskola után.

A Farkas utcai Református Kollégiumban kiváló tanáraink voltak. Akkor került oda egy fiatal tanár, Nagy Géza, aki az elsős osztályfőnököm lett. Ideális tanárként megértett minket, programokat szervezett, és sok időt töltött velünk. Kezdetben nagyon lelkesedtem érte. Amikor azonban megházasodott, mi, a tanítványai értelemszerűen háttérbe szorultunk, már nem foglalkozott velünk annyit. Ötödikben új osztályfőnököt kaptunk, Bereczky Tibor fizikatanárt, akivel közel sem kerülünk olyan kapcsolatba, mint korábban Nagy Gézával.

Mindegyik tanárunk jó volt, például a matematikatanár Bartalits József, ez lett az egyik kedvenc tárgyam. A trigonometriát szemléletesen tanította, egy táblát készített, amelyen vizuálisan láthattuk a szögfüggvények alakulását. Ez a kép annyira megmaradt bennem, hogy a mai napig látom a trigonometriát. Az idősebbeknek voltak bogaraik, mint a latintanárnak, Koncz Rudolfnak. Ha egy diák nem tudott, ráripakodott:

– Ül le, hülyekicsimarha! – így egybe mondta.

Ezzel a látszólagos durvasággal titkolta érzékenységét, mert ő volt az, aki sose ment el a ballagásra, nehogy elsírja magát. Ezt persze mindannyian tudtuk róla.

Az első osztálytól kezdve mindig kitűnő és az egyik osztályelső

Diószeghy nagymama 87 évesen

voltam. Nem az én érdemem, könnyen tanultam, és mikor Édesanyám Palkót kérdezte ki, csaknem mindent megjegyeztem.

1941 nyara szomorú nyár volt: június 6-án váratlanul meghalt Nagytata. Azon a napon ünnepeltük a hetvenötödik születésnapját, amire most először mind a négy gyereke össze tudott gyűlni, mert csak Édesanyám és Gyurka bácsi éltek Erdélyben, Erzsike és Ottó bácsi Budapesten. De az új magyar világ és Nagyapa megünneplésére mindannyian összegyűltünk, és szép napot

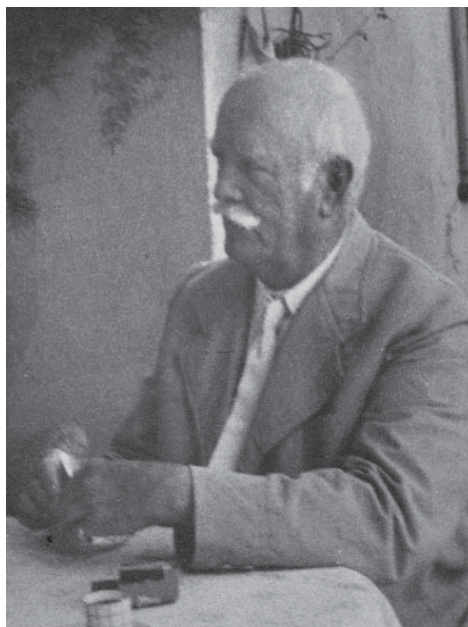
töltöttek együtt. A születésnap estéjén a nagyszülők lefekvéshez készülődtek, már ágyban voltak, amikor Nagytata így szólt Nagymamához:

– Ilona – és abban a pillanatban egy hirtelen szívinfarktusban meghalt. Mosolyogva, egy boldog nap után - ennél szebb halált elképzelni sem tudok!

Mire mi másnap Palkóval a cserkésztaborból megérkeztünk, gyászra értünk haza. Szomorú napok jöttek, mert Nagytata igazi pater familias volt, egy nagycsalád feje és a bujdosai birtok vezetője. A továbbiakban Nagymama vezette a birtokot, Ottó bácsi budapesti „távvezérlése” segítségével.

A nyár még rosszabbul folytatódott. Július 8-án egy bérelt traktor szántott nálunk, az igricei tető alatt. Mindig a család egy tagja ment a földekre ellenőrizni a munkákat, aznap épp én voltam ügyeletben. Este kellett szólnom, hogy vége a műszaknak. A traktor olyan meredek hegyoldalon szántott, nézni is rossz volt. Buta módon alulról és közel mentem hozzá. A traktor váratlanul felborult, a vezetője kirepült, engem azonban leterített, és a nagy kerék alá kerültem. A motorja közben járt tovább, míg a vezető összeszedve magát le nem állította.

Végig eszméletemen voltam, éreztem a motor rázkódását rajtam, hallottam a nagy kiabálást. Az emberek szabadítottak ki a négytonnás jármű alól. Végül felálltam, és akkor estem össze. Mikor magamhoz tértem, az a rémült érzés vett erőt rajtam, hogy megvakultam. A lábam is összeroncsolódott, de azt még nem éreztem a zsibbadás miatt. A család a rémület ellenére sem vesztette el a fejét, rudakból és pokrócokból hevenyészett hordágyat csináltak, amin levittek a házhoz. A sérült lábamban sokkos ríngatózás lépett fel, csontig lejött a hús és az izom, látszott a ütőér. Lovas futárt küldtek Alparétre, mert csak ott működött telefon, és kihívták a mentőket Désről, de ez jó időbe telt. Az, hogy életben maradtam, a sorsomat kíséző, megmagyarázhatatlan csodák egyike, amit senki sem értett.

Diószeghy nagypapa 74 évesen

A mentőorvos morfiuminjekciót adott, és a dési kórházban Dr. Bakay György sebészprofesszor három órán át operálta ki a lábamból a sebbe került földmaradványokat. Meggyőződése volt, hogy a fertőzésbe belehalok. Évekkel később kiderült, még egy tűt is bennem hagytak az operációnál, „úgyis mindegy” alapon nem sokat keresték. Ott, a műtőben láttam először az erős lámpákat. Az ideiglenes vakság oka, hogy a szememben levő erek megpattantak. Amikor a vérömleny felszívódott, kezdtem el újra látni, de ez a rész a szememben soha többé nem lett olyan fehér, mint más embernek. Közben kiderült, hogy a keresztcsontomtól a combomig minden belső csontom eltört, vagy elrepedt, beleértve a gerincem utolsó három csigolyáját. Ezek ma is merőlegesen állnak eredeti helyzetükhöz képest. Ennek

Életkép Bujdoson: az ökreink elakadt gépkocsit vontatnak
a harmincas években

a törésnek a helye bizonyult a legfájdalmasabb részemnek, hetekig csak lyukas gumipárnán tudtam feküdni, és a mai napig érzékeny.

Édesanyám izgulta velem végig a műtétet, így a főorvos vele közölte kíméletesen, hogy számomra nincs menekvés. Beköltözött velem a különszobába, és Rejtő Jenő könyveit olvasta fel nekem. Ez a baleset hozott minket a korábbinál is szorosabb közelségbe. Véd- és dacszövetség alakult ki közöttünk, ami megmaradt a halála pillanatáig. Addig is szoros volt közöttünk a kapcsolat, de akkor hetekig virrasztott a betegágyam mellett. Később pedig, mikor a lábam kötözésre szorult, ő vállalta. Miután még három nap múlva is éltem, Bakay közölte, orvosilag ez teljesen érthetetlen, de ha életben maradok, a lábamat biztosan amputálni kell. Teltek-múltak a napok, és a sebem nem kezdett üszkösödni. Az orvosok csodálkoztak, de most meg azt mondták, még mindig jobb lesz, mint egy faláb. Amikor először állítottak talpra, előbb kiültettek az ágy szélére, és Bakay szemben állva átölelt, és felállított. Mikor meg tudtam állni a lábamon, a sebésznek könny szökött a szemébe, ami ennél a szakmánál elég ritka, hiszen annyi mindent látnak.

Augusztus 15-én, a születésnapomon már nem a kórházban voltam, hanem az egyik dési nagynéném háza melletti iskola bentlaká-

szos termében. Onnan vittek be a kötözésekre. Akkor már két mankóval tudtam járni. A hónap végére kiderült, hogy a lábam mozog, sőt mi több, rohamosan javul. Így a mankót felváltotta a bot, és mikor a dési polgármester, Veress Jenő, aki szintén rokonunk volt, meghívott miniket ebédre, már bottal sétálgattam a virágos kertjükben. Megláttam egy kerékpárt, amit szegény Nagytata épp erre a karácsonyra ígért meg nekem. Ott a kertben, a két botra támaszkodva azon gondolkodtam, fogok-e egyáltalán kerékpározni az életben? Ezért felültem rá, és elkezdtem biciklizni. Így találtak rám a felnőttek. A megrémült személyzet ugyanis berohant a szobába:

– Jöjjenek, mert az úrfi biciklizik.

Mindenki kitódult, és azt látták, hogy átszellemült arccal rovom a köröket. Nem tudták, agyonverjenek-e vagy összecsókoljanak. Én mindenesetre nagyon boldog voltam.

Szeptember elején visszamentünk Bujdosra, ahol Édesanyám kötözte a sebemet. Nemcsak kötözte, hanem a vadhúst is leégette lápiszceruzával. Szörnyű fájdalom, mintha tüzes vassal sütögetnék az embert. Elképesztő az a lelki erő, amivel ezt végigcsinálta, tudva, hogy milyen fájdalmat okoz! Végül elkésve, még bottal kerültem vissza a gimnázium harmadik osztályába, de a botot hamarosan elhagytam. Tornából először felmentettek – előtornász voltam végig a nyolc év alatt –, de november második felében már nem. Akkor tartották az ezeröttszáz méteres síkfutást, amin a tanárom, Sebes József legnagyobb rémületére elindultam. Hogy a kötéselem le ne csússzon, biztosítótűvel rögzítettem a tornanadrágomhoz. Lefutottam a távot, és megnyertem a versenyt. Tehát a július és november között eltelt időszak megmutatta egy kisportolt gyerek hihetetlen regenerálódó képességét, az orvostudomány minden előjelzése dacára. Sokáig visszajártam Bakay főorvoshoz, hiszen mégis csak az ő tudása és manualitása mentette meg – a Gondviselés aktív közreműködésével – a lábamat. Karácsonykor megkaptam a beígért biciklit, amellyel rengeteget túráztunk, kirándultunk, főleg nyáron, Bujdos környékén. Bakay főorvos 1944-ben eltűnt Désről, és egész Erdélyben hiába kerestem. Évek múlva Hódmezővásárhelyen fedeztem fel, már nagyon idős volt, de emlékezett az „esetemre,” és akkor mondta el a bennem hagyott túr dolgát, ami semmi zavart nem okozott nekem.

Csodák csak azzal történnek, aki képes észrevenni őket. Vajna Zoltán életében jelen vannak a csodák és a semmivel sem magyarázható jelzések, amelyeket ő az isteni Gondviselésnek tulajdonít. Bizonyos dátumok visszatérően ismétlődnek az élet-történetében: ilyen a július 8. és a szeptember 4. Ez utóbbin menekült el a család Erdélyből, és egy másik év ugyanezen napján ő szökött át Magyarországra, de ezen a napon született a fia is. Július 8-a a fent említett traktorbaleset dátuma, de az érettségé is és a kandidátusi diplomavédésé is.

A cserkészetnél tanult áthatották az egész életemet. Korán, már hétévesen bekerültem. A Farkas utcai templom padlásterében, a Bagolyvárban ugyanis működött egy illegális cserkészcsapat. Azért illegális, mert a románok a mozgalmat a harmincas években betiltották. Olyan kicsi voltam, hogy csak farkaskölyök lehettem, Palkó akkor már cserkésznek számított. A bécsi döntés után, amikor konszolidálódtak az állapotok, a Református Kollégiumban megalakult a 147-es Apáczai Csere János Cserkészcsapat. Az első parancsnokunk Horváth Jóska lett. A csapatba nem kerülhetett be bárki, meg kellett szolgálni a tanulmányi eredménnyel, magatartással, tehát válogatott legénység jött össze. A csapat rajokból és őrsökből állt, három őrs képezett egy rajt, és azok együtt képezték a csapatot. A cserkészlet szemléletet és világnézetet adott, és minket, fiatal kölyköket megtanított a fegyelemre és rengeteg okos dologra. Korábban Dobri Janó felfigyelt rám a segélyszolgálatnál, és a rokonszenve később is elkísért. Mikor az első őrsvezetőképző tábort rendezték Gyergyószentmiklóson, elküldött rá. Így tizenegy évesen már őrsvezető lettem, én voltam a legfiatalabb. Palkó, aki szintén ambíciózusan végezte a dolgát, rövidesen rajparancsnokká lépett elő. A kolozsvári cserkészotthonban minden őrsnek volt egy szekrénye, arra festettük az őrsi jelvényünket, esetemben a sólymot, mert az őrsöm neve Sólyom volt. A cserkészjelvényt a ruhánkon is viseltük.

Az életünket az őrsi foglalkozások és a kirándulások határozták meg. Minden hétvégén kirándultunk, így a város környékét jól ismerem. A kis csapatom tagjai elsősök és másodikosok voltak, akikért nekem kellett felelősséget vállalnom. A versenyszellem jellemezte a mozgalmat, az őrsök között rendszeresen zajlottak versenyek. Az

egyik ilyen a regölés volt, ami a falukutatást, a falusi élet megismerését, a népművészet felkarolását, népdalok gyűjtését jelenti, tehát erősen népies irányzat. Kolozsvárott a regölés koronázatlan királya Juló bá cserkésziszt volt, akitől népi táncokat, betlehemes játékokat, színdarabokat tanultunk. Az országos verseny is a regölést tette a középpontba: az volt a feladat, hogy minden őr válasszon ki egy falut, és gyűjtsön ott meséket, népdalokat, népszokásokat. Mi Magyarvistát választottuk. Mindezt fényképekkel ellátva felküldtük Budapestre, majd eredményhirdetéskor kiderült, hogy a 147-es Apáczai Sóllyom őr nyerte meg az 1943-as, országos versenyt. Ez óriási büszkeség volt tizenöt éves koromban. Egy másik versenyen át kellett kelniünk a Nádas patakon, a hosszú cserkészbotok segítségével átugrottuk. Ezeken a kirándulásokon tanultam meg tüzet gyújtani bármilyen időjárási viszonyok közepette. Ez nem is olyan könnyű: megrakni az ágyat, alágyújtani, vigyázni, a szél el ne oltsa, nem beszélve, hogy egy pici zsarátnok sem maradhat utána. Cserkésszel nem fordulhatott elő, hogy erdőtüzet okozzon! A sátorverés is külön tudomány, akárcsak a térképolvasás, csomókötés, de megtanultuk a riadóláncot is: előírt sorrendben mindenki egy emberhez rohan, így a hír pillanatok alatt célba ér.

Kolozsvár felett emelkedik a Lombi tető, a Szamos másik partján, ahol állandó cserkész tábor működött. Az esti tábortűzek a Lombi tetőn felejthetetlenek a sötét éjszakában a nagy-nagy tűzzel, amely körül száz gyerek ül. Utoljára mindig a *Szellő zúg távol, alszik a tábor...* kezdetű dalt énekeltük. Egyszer itt megjelent Dobri Janó, és elkiáltotta magát:

– Vajna Zoli!

Én felpattantam, de legnagyobb meglepetésemre egy másik fiú is szabályosan jelentkezett:

– Parancs!

Kiderült, ugyanúgy hívják, mint engem. A kovásznai Vajnákhöz tartozott, az azonos név még sokszor okozott galibát, mert állandóan összetévesztettek minket.

A gyergyószentmiklósi tábor szomorú véget ért, mert ott tudtuk meg Teleki Pál miniszterelnök halálát, aki magyar főcserkész is volt. Ez a hír rossz ómenként előre vetette a háború árnyékát.

Emlékezetes tábor a sztánai, ez az első erdei táborom. Nagy katonai sátrakban laktunk, elfért benne az egész őrs. Egyszer menetgyakorlat versenyt tartottak, térképpel kellett tájékozódunk egyénilig, és kimerülten igyekeztem vissza, amikor megrándítottam a bokámat. Elsántikáltam a táborba, az orvosi rendelőbe. Egy öreg doktor bácsi azt mondta:

– Két dolog lehetséges, fiam. Vagy lefekszel vele és borogatod, de így hosszú ideig tart a gyógyulás. A másik megoldás fájdalmasabb, de gyorsabb. Húzz rá magasszárú cipőt, és egész éjjel járkálj vele! Ha nem kíméled a bokád, gyorsan meggyógyul.

Mondanom sem kell, a másodikat választottam. Keserves volt, de az öreg doktor bácsinak igaza lett. Sztánán az utolsó napon már csak főtt tészta maradt. Szedtünk az erdőben apró méretű vadmeggyet, és sok cukorral kevertük össze. Agyonettük magunkat.

A gimnáziumban Segesvári Viktor és Mester Zsolt lett a legjobb barátom. Utóbbi a Református Kórház igazgatójának a fia, aki az anyja halála után mostohát kapott. Kihirdettem az osztályban, hogy Zsolt a fogadott gyerekem, aki bántja, velem gyűlik meg a baja. Így békén hagyták. Akkoriban voltak divatban a Tarzan-történetek, én lettem Tarzan és Zsolt Jack, a fiam. Hárman ültünk a padsorban. Ez a baráti kör tovább bővült Jeney Ádival, aki a szökéseimig a legjobb barátom maradt. További tag a körben Anka Pali lett, aki vegyes családból származott, édesanyja magyar, édesapja román. Mikor magyar világ lett, gyorsan beírátták őt a Református Kollégiumba, a nevének eredeti céjét k-ra változtatva. Amikor 1945-ben újra román lett Kolozsvár, az apja sietve átvitte Palit a román iskolába, visszaigazítva a nevét az eredetire: Anca. Nyilván ezek miatt az előzmények miatt később teljesen elrománosodott.

A sport végigkísérte az életemet. Kilencévesen kezdtem el vívni, amit majd harminc évig folytattam, némi megszakítással. Schenkernek hívták azt a tanárt, aki a Kollégium tornatermében vívóleckét adott. A kolozsvári vívóélet nagy múltra tekint vissza. Versenyszerűen atlétizáltam is, hosszútávfutó voltam és szertornász, síző. Egy bizonyos idő után a távfutás automatikussá válik, teljesen egyforma léptekkel kell futni a többes távot, a ritmusból szinte lehetetlen kiesni. Az egyik versenyen egy román fiú a célegyenesben összeesett előttem,

nem tudtam megkerülni, át kellett lépnem, de ehhez fel kellett jobban emelni a lábamat, mint ahogy futottam. Hihetetlen erőfeszítésembe került! A hosszútávfutónál magányosabb ember nincs, ahogy az ismert film címe is mondja. Síelni tízévesen kezdtem, és leélve egy életet tapasztaltam, hogy micsoda változások jöttek be a felszerelésben. A szíjkötéstől a biztonsági kötésekön keresztül a mostaniig, ami egy népszerű. Kardvívásban és sízésben vittem a legtöbbre. Azonban abban az időben, amikor biztonsági kötés helyett a sílécet egy langrimeren

Nagyfiúk lettünk

nevű szíjjal kellett hozzákötni a sícipőhöz, rengetegszer sérültünk a versenyeken. Ennek esetében térdműtét lett a vége, ami véget vetett minden komolyabb versenyszerű sportolásnak, csak a hobbi lehetősége maradt. Ezen a szinten azonban még nyolcvanéves koromban is síeltem a francia Alpokban, mint ahogy a teniszt sem hagytam abba. Versenyszerűen játszottam még pár éve is. A MAFC csapatának a tagja voltam nyolcvannégy éves koromig. Egyszer a Római parton játszottuk a versenyben a szingliket, mi voltunk legtovább pályán az ellenfelemmel. Mindenki minket nézett, hosszú meccs volt. Végül győztem, engem ünnepeltek úgy, hogy az egyik padon mi ültünk, a másikon az ellenfelem. Halljuk a következő párbeszédet a másik csapat tagjaitól:

– Pista, miért kaptál ki?

– Egyszerűen nem bírtam – mondta a tizenkilenc éves ellenfelem, én meg akkor hetvennyolc voltam. Akkora nevetés tört ki, hogy zengett a határ.

Negyedikes koromban lépett be életembe a szerelem. Kövér Magdinak hívták a szép, szőke, magas kislányt, aki egy évig tartó diákszerelem után csúful faképnél hagyott. Az édesapja Bukarestben élt, de ő az anyjával a bécsi döntés után áttelepült Kolozsvárra, ahol a tanulás mellett selyemhernyókat tenyésztett. Egy vasárnap bekopogtam hozzájuk, jön-e eperlevelet szedni. Nemet mondott. Én viszont, a szerelmes kisdíák elmentem eperlevelet szedni. Felmásztam egy országúti fára, és mit látok? Alattam biciklizett el Magdi a piarista gimnázium egyik nyolcadikos diákjával. Mikor meglátta a biciklimet, ijedten kiáltott fel:

– Hiszen ez Zolti biciklije!

– Na, és akkor mi van? – kérdezte a fiú, és otthagytak a fán, saját levemben főve.

Így ért véget az első szerelem. Illetve nem múlt el teljesen, mert később, amikor a budapesti ostrom után először hazaindultam, abban benne volt a Magdi miatti aggodalom is. Megtudtam, hogy jól van, visszaköltöztek Bukarestbe. Aztán évekig nem találkoztunk, de a barátság a mai napig megmaradt.

1944 második feléig rendszeren jártunk iskolába, tanulással, sporttal és cserkészettel teltek a napok. Az otthoni életünk szabályozott volt: korán keltünk, reggeli után indulás az iskolába, ami másfél kilométer gyalog. Tanítás után hazamentünk ebédelni, és a szabadidőnk ötig tartott, de akkor le kellett ülni tanulni. Édesanyám foglalkozott velünk. Édesapám időbeosztása úgy nézett ki, hogy reggel korán ment a bankba, délben hazajött ebédelni – Kolozsvárott nincsenek nagy távolságok –, fél óra pihenéssel, majd vissza a munkahelyére, ahol csak este végzett. Kilencre nekünk is otthon kellett lennünk, ha kimenőt kaptunk. A szüleim pontban kilenckor ültek le vacsorázni, és ha nem érkeztünk meg, Édesapám kifordította a székünket, és nem kaptunk enni. Későnjövőnek nem jár vacsora – ez volt a felfogása, amivel rendre és pontosságra szoktatott minket.

Az unitárius vallás Erdélyben jött létre a 16. században. Dávid Ferenc püspök, az egyház megalapítója azt vallotta, hogy „Unus est deus”, vagyis Egy az Isten, innen ered a neve is. Tagadják a Szentháromságot és Jézus istenségét. Rövid idő alatt az egész erdélyi fejedelemség unitáriussá vált volna, ha a katolikusok és

protestánsok – ezúttal összefogva – fel nem lépnek Dávid Ferenc ellen, aki Báthory Kristóf regnálása idején mártírhálált halt. Róla írta Páskándi Géza Vendégség című remekművét, amely az egyisten hiten levők elárulásáról szól. Ebből kiderül, miért kellett a püspöknek meghalnia: „Túl sok értelmet adtál egy helyre, Uram. S akinek kevesebb jutott, dühödt irigységében elpusztítja a szépeszűeket, bosszúból, mert nem tudja egy szintre süllyeszteni önmagával.”

Református családból származom, egész életemben éreztem a Gondviselés segítségét, ezért mélységesen hiszek benne. A Református Kollégium fantasztikus alma mater volt, ahol rendszeresen tartottak lelkigyakorlatokat lelkészek, teológusok és hittudósok részvételével.

Édesanyám unitárius volt, sokszor voltam vele az unitárius templomban. Erdélyben évszázadok óta feltalálták az ökumeniát. Az, hogy valaki bemenjen egy katolikus templomba református létére, nálunk teljesen természetes volt. Isten háza az Isten háza, akármelyik egyház tartja fenn.

A *Heidelbergi Káté* kérdés-felelet formájában feldolgozott dogmatár. Ezt szóról szóra be kellett vágnunk. A konfirmáció tizennégy évesen a felnőtté válás aktusa nálunk, ennek része a Káté kikérdése a templomban a gyülekezet előtt. Amikor konfirmáltam, a kezdő vallástanárunk épp azt a kérdést tette fel nekem, hogy mit tanítanak az unitáriusok. Azért volt kínos, mert a hivatalos válasz úgy kezdődik: az unitáriusok zsidós egyistenhívők. Ez a mondat nem a legszimpatikusabb, de fapofával elmondtam. Az egész tanári kar tudta, hogy édesanyám unitárius, ezért küldöttséget menesztettek hozzá, hogy bocsánatot kérjenek a fiatal tanár tapintatlanságáért.

Ötödikes koromban, 1944-ben már nagyon rossz hírek jöttek a háborús frontról, a teljes visszavonulásról. Magyarország és ezzel együtt Észak-Erdély német megszállása 1944. március 19-én sokkolt minket, hiszen előre láthatók voltak ennek tragikus következményei. Egymást érték a riasztóbbnál riasztóbb események: elsősorban a zsidótörvények. Minden jóérzésű ember mentette a zsidókat és az értékeiket, ahogy csak tudta. Nekem ebben annyi részem volt, hogy mint cserkészvezetőt berendeltek a városházára, ahol megbíztak, felügyeljem egy optikai üzlet leltározását. A zsidó üzleteket ugyanis

a tulajdonosaikkal leltározatták, majd lefoglalták, őket meg bevagonírozták. Selenfreund bácsit, az optikust nálunk mindenki ismerte, ott készültek a család szemüvegei is. Ezért reggel közöltem vele, csak délután jövök vissza. Addigra sikerült az üzletet kiürítenie és az értékeit biztonságba helyezni. A leltárt tehát néhány ócska eszközzel vittük fel, ezt aláírtam. A bácsi szegény mosolyogva kezet fogott velem, és többet nem láttam. A családnak minden tagjában nagy volt a felháborodás, és mindenki próbált segíteni, ahol lehetett. A legtörténelmibb történet kétségtelenül Schilling János nagybátyámé, Szolnok-Doboka vármegye alispánjé. Mikor bejöttek a zsidótörvények, Besztercén összehívták Erdély összes alispánját. Baky László nevű államtitkár jött Budapestről ismertetni a tennivalókat. János bácsi felállt és közölte, hogy az elmondottakat egyrészt alkotmány sértőnek, másrészt embertelennek tartja, ezért nem hajlandó végrehajtani, inkább beadja a lemondását. Mellette ült gróf Bethlen Béla főispán, aki nyilvánosan egyetértett alispánjával. Másnap felrendelték őket a Belügyminisztériumba, ahol Endre László, annak a kornak hírhedt nyilas államtitkára megfenyegette őket:

– Lemondás nincs, de hely a marhavagonokban még van!

János bácsi hazautazott Kolozsvárra. Nálunk összeült a családi kupaktanács, ott kuporogva hallgattam a nagyok beszélgetését. Engem küldtek át Mátyás Mátyás zsidó származású sebészorvosért, akitől János bácsi megkérdezte, mit lehet kioperálni egy emberből anélkül, hogy komolyabb következményei lennének.

– A vakbelét – válaszolta.

Mire ő azonnal fájlalni kezdte a vakbelét, és kérte az operációt. A főorvos másnap megműtötte, így János bácsi többet be sem tette a lábát az alispáni irodájába. 1945-ben mégis tíz év börtönre ítélte a népi hatalom a zsidótörvény végrehajtásáért. Egyetlen zsidó sem akadt, aki tanúsította volna az ellenkezőjét. Az orvos ugyanis addigra külföldre távozott. Így János bácsi ott halt meg a nagyenyedi börtönben, Májay Ferencsel egy cellában.

A háborús helyzet miatt abban az évben a tanítás korán befejeződött, így csak tengtünk-lengtünk. Egy barátommal beiratkoztunk a gép- és gyorsíróiskolába. El is végeztük a kurzust, és tűrhetően megtanultunk gyorsírni és gépelni, ez utóbbinak később hasznát is vettem.

A nyár Bujdoson ért minket, itt kaptuk a rosszabbnál rosszabb híreket. A románok 1944. augusztus végén kiugrottak a háborúból: letették a fegyvert, és külön alkut kötöttek az oroszokkal, így azok délről, a kisebb lejtésű Kárpátokon törtek be Erdélybe. Még ennek a hónapnak a végén megjelentek nálunk a németek azzal, hogy a kúriát lefoglalják egy altábornagy főhadiszállásául. Wermachtosok voltak, nem SS-ek. Tiltakoztunk persze, de az akkori viszonyok között hiába. Volt közöttük egy százados, aki őszintén beszélgetett velünk, fiúkkal. Elmesélte, hogy nem fogja megégni a háború végét, vagy ha igen, nyilván kivégzik. Látható elkeseredés volt akkor már a Wermacht körében, tisztán látták a veszített háború végkimenetelét, de eszükbe sem jutott a parancsmegtagadás. Ott maradhattunk a ház egyik szárnyában. Ez a szituáció azonban életveszélyes volt, hiszen ha ideérnek az oroszok, nem sokat teketóriáznak velünk. Falhoz állítanak valamennyiünket, mielőtt még tisztázhatnánk, hogy nem kollaboránsok vagyunk, hanem kényszer áldozatai.

III. FEJEZET

MENEKÜLÉS ERDÉLYBŐL

„Honvágý sír bennem, mérhetetlen

Honvágý – nem hely után.

A lelkemet vesztettem el –

Azért nincsen hazám.”

(Reményik Sándor)

Történelemből ismert tény, hogy a románok 1944. augusztus 23-án kiugrottak a háborúból, utat nyitva az orosz csapatoknak a Kárpátokon át. A magyar családok ellenkező irányba menekültek, az anyaország felé. Az erdélyi arisztokráciának nem is volt más választása, hiszen addigra már a kommunizmus tanai eléggé közismertté váltak.

Egy szép napon megjelent Erzsike autóval Bujdoson azzal, hogy azonnal távoznunk kell, a német főhadiszállás tragikus következményekkel járhat a család számára. Diószeghy Erzsébet, Édesanyám kilenc évvel fiatalabb húga a család legéletrévalóbb tagjaként megelőzte korát. Talpraesett nőként sosem ment férjhez, ehelyett egy szép napon azzal állt Nagypám elé, hogy Angliába megy tanulni. Ez a két háború között elképzelhetetlennek tűnt. Fiatal lány csak gardedame-mal utazhatott. De Erzsike a sarkára állt, és a harmincas évek elején kiment Angliába. Hazatérése után közölte, ezúttal Amerikába megy. Összeismerkedett ugyanis egy amerikai lánnyal, aki helyet szerzett neki az előkelő Vassar College-ban. Az USA-ban olyan diplomát szerzett, ami itthon három embernek volt összesen: Teleki Pál miniszterelnöknek, Esztergár Lajosnak, Pécs polgármesterének és neki. Akkoriban újdonságnak számított a szociális munka, így lett ő az ONCSA, az Országos Nép- és Családvédelmi Alap megszervezője Erdélyben, a Belügyminisztérium alkalmazásában. Amikor visszacsatolták az elvesztett magyar területeket, mindenütt ő szervezte meg a szociális hálót. Így nagyembernek számított ezen a téren, hivatalból főnöke volt még az alispánnak is. Schilling János nagybátyám nem is szerette, ha a kicsi unokahúga parancsolt neki. Külön gépkocsival rendelkezett, egy Mercedesszel, amelynek sofőrje engem is tanított vezetni. Az egyik családi történet szerint, mikor visszaállították a közös lengyel-magyar határt, Erzsike volt az, aki egy ezredessel először elérte a Vereckei-hágót. A másik családi történet szerint ő volt az utolsó, akivel Teleki Pál beszélt az öngyilkossága estéjén. Ők ugyanis nagyon jóba lettek az azonos USA-diploma révén. Erről azonban Erzsike soha nem beszélt. Ő tudott legjobban eligazodni a világ dolgaiban, ezért a családban az idősebbek is hallgattak rá. Mikor szeptember elején megjelent nálunk azzal, hogy meneküljünk, senki sem ellenkezett. A szolgálati autóján vitte magával Édesapá-

Móka kutyámmal az utolsó bujdosi nyáron, 1944 augusztusában

mat és Nagymamát, mi pedig Édesanyámmal és Palkóval kétlovas szekérral menekültünk, amely a cigányok szekérére hasonlított. Be volt rendezve kényelmesen, még fekhelyet is kialakítottak, a tetejére ponyvát húztak, vittünk magunkkal élelmiszert, ivóvizet. Az értékeink közül csak az ezüstitárgyakat tudtuk elhozni, minden más ottveszett. Móka kutyámat elvittem a görögkeleti pópához, és keserves szívvel váltam el tőle és kedves Bujdosomtól.

Szigorúan meg volt hagyva, csak lépésben mehetünk, hogy kíméljük a lovakat. Az első pihenőhelyen, Csákigorbón kaptuk meg Ottó bácsi odaküldött útitervét, amely pontosan beosztotta nekünk a napokat. A pihenő mindig valamelyik ismerős földbirtokosnál történt, akivel ő telefonon előzetesen egyeztetett. Ez többé-kevésbé jól működött. A négyszázharminc kilométeres út egyébként két hétig tartott, mert egy nap átlagban harminc-negyven kilométert tudtunk megtenni. Az utazás zökkenőmentesen zajlott, bár az országutak tele voltak menekültekkel és katonai menetoszlopokkal. Erdély felé ment az utánpótlás, Budapest felé pedig a visszavonulók, németek és magyarok egyaránt. Ezért az alsóbb rendű utak felé kerültünk. A Tiszánál a németek

felrobbantották a hidat, itt kompon kellett átkelnünk. A meredek rézsún le és a túlsó parton fölmenni nem volt gyerekjáték a megrakott szekérrel, de mindenki segített. A Hortobágy, amiről olyan sokat olvastam, kiábrándítóan hatott. Nem betyárokat és délibábot láttunk, hanem csak az egyhangú síkságot.

Az a bizonyos szekér, amellyel Magyarországra menekültünk a hadak útján, 1944 őszén

Debrecen vonalában történt az első rettentő esemény. Egy földúton haladva tompa dübörgést hallottunk: megjelentek felettünk az amerikai Liberátorok, amelyek a város felé húztak. Mint kiderült, ez volt Debrecen első és legnagyobb bombázása. Rémisztő volt látni a repülőgépeket pontos alakzatban, eltéríthetetlen stabilitással tartani egy lakott település felé. Láttuk, hogyan oldják ki a bombáikat, amelyek borzalmas robbanások közepette, mint az esőcseppek hullottak a városra. A biztonság kedvéért egy fa alá hasaltunk, onnan láttuk a jelenetet: tűz és lángok közepette egy város pusztulását. Ez azóta is megrázó emlékem.

Két hely emlékezetes az Alföldön, az egyik a kilenclyukú híd a Hortobágy közepén. A lábánál óriási hangár állt, ahol szekerek tucatjai értek el, a menekülők odatértek be éjszakára. Az egész úton szempont volt az állatok pihentetése, etetése, itatása, hiszen rájuk voltunk szorulva. A másik emlékezetes hely Dormánd, ahol barátoknál szálltunk meg. Ottó bácsi Mosonmagyaróváron végezte a Mezőgazdasági Akadémiát, és nagy ismeretségi körrel rendelkezett a magyar földbirtokosok között. Ezért tudta ilyen precízen megszervezni a szálláshelyeinket az úton. A dormándi együttérző család tejben-vajban fürösztött minket két napon át. Furcsa, anakronisztikus ellentétet éreztem az esti pihenőhelyeink és a zavaros nappalaink között.

Hiszen nappal a menekültáradat részeként mostoha körülmények közepette vándoroltunk, este pedig belepottyantunk azokba a kulturált körülményekbe, amelyeket otthonról jól ismertünk. Ettől szokatlan lelkiállapotba kerültem, olyan „minden mindegy” hangulatba.

A parasztszekérre egy tizenhat éves kamasz ült fel, háta mögött hagyva a kolozsvári családi ház biztonságát és a bujdosai édenkertet. Aki leszállt a szekérről két heti utazás után a hadak országútján, 1944 őszén, az már testben-lélekben érett személyiség lett: egy felnőtt férfi. Minden további cselekedete ezt bizonyítja.

Szeptember közepén érkeztünk meg Budapestre. Erzsike az Attila út 22-ben lakott, egy kétszobás lakásban. A ház ma is áll a Vermező sarkán, a gyógyszertár mellett. Ottó bácsi intézkedett a szekér és a lovak sorsáról, a Budakeszi úton helyezte el őket egy istállóban. A lakásban egymás hegyén-hátán éltünk, hiszen előttünk ideért Édesapám is Nagymamával. De a már említett „minden mindegy” lelkiállapotomban ezt fel sem vettem, ahogy később az idők romlását sem. Addigra már annyira kizuhantam a normális életből – ami fokozatosan történt –, hogy semmi nem rendített meg.

Ki tudta akkor, hogy már csak két hónapig tart a normális élet – de hol volt ez már akkor a normális élettől? Felmerült az iskola lehetősége is. Palkó beiratkozott a Műegyetemre, a gépészmérnöki karra, hiszen ő tavasszal leérettségizett. Hozzánk az akkori Werbőczy Gimnázium volt közel – ma Petőfi Gimnázium –, ahol a hatodik osztályba kerültem. Hamar megállapítottam, hogy nagyok a különbségek a kolozsvári és a mostani között, néha előnyömre, néha hátrányomra. Amiből rosszabbul álltam, az a latin, viszont matematikából erősebbnek bizonyultam az osztály átlagánál. Gyorsan összebarátkoztam két fiúval. Nagy Miklós padtársaméknak szép villájuk volt a Rózsadomb oldalában, és ismerték Póczy Mimiéket, így kialakult ott egy baráti kör. A másik barátom Székely Tamás, ő vezette a cserkészcsapatot. Nála jelentkeztem mint lelkes cserkész. Sokat kirándultunk együtt, például a solymári cseppkőbarlangba is, addig ilyet nem láttam.

Az iskola nem tartott sokáig, mert október 15-én megtörtént a balul sikerült kiugrási kísérlet és rögtön utána a nyilas puccs. A Werbőczyt lefoglalták, és nyilas pártközpontot csináltak belőle. A tanítás tehát meg-

szűnt. Ez az időszak mindenki számára rettenetes volt, holott abban reménykedtünk, különösen mi, erdélyiek, hogy sikerül ugyanúgy kilépnünk a háborúból, mint a románoknak. Egyik rokonunk, Szentmiklóssy István vezérkari őrnagy belekerült abba a bizottságba, amely Törökországba készült tárgyalni az angolokkal, de már nem jutottak ki. Isti mesélte később, hogy október 15-én éjszakára bent tartották a Várban a küldöttséget, mert hajnalban indultak volna. Ezen az éjszakán törtek be oda a németek, ő maga látta, ahogy Horthyt betuszkolták egy fekete autóba. Szentmiklóssy Isti sokat beszélgetett velem politikáról, hazáról, hősiességről. Engem érdekelték a harctéri események, az, hogy mi a bátorság. Emlékszem az arcára, ahogy maga elé nézett:

– Tudod, Zolti, a bátorság furcsa dolog. Azt tapasztaltam a fronton, a legbátrabb emberek azok, akiknek a legkevesebb fantáziája van. Mert adott egy géppuskafészek, amit el kell foglalni. Ha egy katoná kiugrik a lövészárokból, és elkezd futni arrafelé, biztos, hogy nincs fantáziája. Nem mérte fel, hogy ennek a sikere egy százalék sincs, hiszen lekaszálják. De ha nem találják el, és bedob egy kézigránátot az ellenséges állásba, akkor vitézségi érmet kap, és kiténtetik a bátorságáért.

A tanítás megszűnése után hasznos elfoglaltságot kerestünk. Magyarország akkori főcserkésze, vitéz Kisbarnaky Farkas Ferenc altábornagy kormánybiztos lett azzal a feladattal, hogy a menekülő áradatot elhelyezze. A kormánybiztosság az Úri utcában székelt, ott jelentkezünk önkéntesnek. Ránk bízta a hivatali teendőket. Egy idő után ez a hivatal is nyugatra menekült, és akkor a közvetlen parancsnokunk, Récsey alezredes nyíltparancsot adott, nehogy bajba kerüljünk egy igazoltatás során. Ez a papír, amely mind a mai napig a birtokomban van, azt tartalmazza, hogy szabad mozgásunk van a városban.

Palkó járt az egyetemre, de érdekemben összeült a családi kupa-paktanács. Erzsike ötlete volt a fuvarozás a kihasználatlan szekerekkel és a két lóval. Ehhez szükségem volt még egy segítségre, Ferenczy Miki kolozsvári osztálytársam személyében találtam meg, aki az édesanyjával szintén az Attila úton lakott. A szervezést Erzsike végezte. A fuvarozás október végétől karácsony napjáig tartott, amikor az oroszok körülzárták a fővárost. Komoly fizikai munkát végeztem, hiszen bútorokat és mázsás zsákokat cipeltünk. Lélektanilag

is érdekes időszak volt. Azt tapasztaltam ugyanis, hogy az emberek megvesztek. A pestiek azt hitték, Budán biztonságosabban vészelik át a várható ostromot – és viszont. Ennek következtében mindenki költözködött. Folyton a hidakat jártam a szekérral Pest és Buda között. Egyszer a Belvárosban, a Mária Valéria utcában fuvaroztam, de a szűk utcákban állandóan elakadtam, ezért indulatosan kihajtottam a Duna-partra, az akkor még létező Bristol szálló mellett. Ez volt akkoriban az elegáns világ korzója. Végighajtottam a szekérral a Duna-korzón, ami szerintem történelmi eseménynek számított a promenád életében. Ennél ijesztőbb élményem: félórán múlt, hogy nem voltam rajta a felrobbantott Margit-hídon november 4-én, ahol rengetegen estek a szétnyíló hídról a Dunába.

A munkás napjaink hosszúak voltak: hajnali hatkor kezdtünk, és este vittük vissza a lovakat a Budakeszi útra. Fizikailag ekkor éreztem magam a legerősebbnek. Vidékről is vállaltunk szállításokat Pestre, és a fuvardíjat terményben fizették. Erzsike előrelátásának köszönhetően be tudtunk spejzolni lisztből, borsóból, babból, rizsből. December 24-én, karácsony délutánján sötétben vittük vissza a lovakat és a szekeret, ekkor már erős ágyúdörgés hallatszott. Tudtuk, hogy közel vannak az orosz csapatok. Azt azonban nem, hogy még akkor éjjel elfoglalják Hűvösvölgyet, és a lovainkat nem látjuk többé viszont.

A főváros ostroma tehát ezen a napon kezdődött. Lehurcolkodtunk az óvóhelyre, hatan kaptunk egy kuckót, ahol a felnőttek ágyon, mi pedig a földre letett matracokon feküdtünk. Az ostrom lassan menetrendszerűvé vált: délelőtt jöttek az amerikai bombázók, délután pedig az orosz repülő. Az, hogy kinek hullott a fejére a bomba, kizárólag a Gondviselés kategóriájába tartozott. Hiába menekültünk pincébe, mint Buda egész lakossága, ha a három-négy emeletes épületek összedőltek, nem lehetett kiásni a pincéből az embereket. A bombázás szünetében mindenki szaladt a lerombolt házakhoz, és kézzel-körömmel próbált segíteni, de gépek nélkül keveset tudtunk tenni. Egy idő után Budán nem volt tető a házakon. Szerencsére a mi házunk nem kapott telitalálatot, aránylag ép maradt.

Szörnyű jelenetek tanúja voltam, például a vízfordásnál. A víz-ellátás ugyanis megszűnt, ezért a bombázások szünetében arra az egyetlen helyre siettünk, ahol még működött egy kút. Ez a Kriszti-

Erzsike nagynéném a család
fő szervezője

na körúti templom mellett, a missziós nővérek udvarán állt. Egyszer mikor én mentem vízért, a bolthajtásos kapun belépve a tömeg fegyelmezetten állt sorba. Hiába tudtuk a bombázások idejét, az aknatámadások kiszámíthatatlannak voltak, ezért az egyetlen rohamsisak kézről-kézre járt a vízfordók között. Éppen a fejemen volt, amikor hirtelen aknák záporoztak az udvarra. Ez a rövid, meredek röppályájú fegyver kiválóan alkalmas közeli támadásra egy ilyen szűk udvarban, ahol nagy pusztítást végzett. Körülöttem mindenütt halottak és sebesültek, nekem meg csak a sisakom horpadt

be, és a vödröm lukadt ki, de rajtam egy karcolás sem esett. Ez is egy olyan esemény, amelynek kapcsán erősödött a meggyőződésem, hogy odafönt a Gondviselés egy külön osztaggal vigyáz rám.

Az 1944–45-ös tél nagyon hideg volt sok hóval, amit megolvasztva ittunk. Az ostrom vége felé rengeteg gazdátlan ló kóborolt az utcákon, az elpusztult állatoknál rögtön megjelent a környék, és feldarabolva vitték haza őket. Január elején a lóhús nagyon kelendő lett, mi is ettük, édesanyám megtanulta elkészíteni úgy fűszerezve, hogy a tipikus, erős íze ne érződjön. Addigra már az embereknek kifogyott az ételme. Mi el voltunk látva tartós ételkészítéssel, amelyet megosztottunk a pincében levőkkel.

Az esték nehezen teltek, mert a németek sorra járták a házakat, és begyűjtötték munkára a használható embereket. Sajnos Édesapámat is besorolták az egyik menetoszlopba, holott a háború alatt hirtelen úgy megöregedett, mintha kilencvenéves lenne. Az ostromot ülve töltötte egy karosszékben, pokróccal letakarva, teljes apátiában.

Farkasvaksága is volt, így sötétben nem látott, Palkóval kétoldalt közrefogva vittük. Egyszer a Csaba utca és a Városmajor utca kereszteződésében tankcsapdát kellett ásnunk. Ez volt a németek mániája: tankcsapda a felszedett kövekből. Nem tudták volna, hogy a szovjet tankoknak meg sem kottyán egy ilyen árok, amit nagy munkával napokon keresztül ástunk? A sötétben, a Vérmezőn át cipeltük haza ketten Édesapámat.

A német parancsnokság egyre lejjebb szorította a hadköteles kort, ami vésszesen közelített felénk, hiszen Palkó tizenkilenc éves volt, én meg tizenhat. Kiadták az esztelen „utolsó csepp vérünkig kitartunk” jelszót, és az elesett katonák helyére kezdték a korosztályunkat behívni. Járőrök járták végig a házakat ellenőrizni, és ha az óvóhelyen katonakorút találtak, föbe lőtték mint katonaszökevényt. Édesanyám mentett minket. Ha leadták a jelzést, hogy jön az őrjárat, lefektetett a rekamiéra, odahúzta a matracot, és ráfeküdt, vagyis ránk. Szabályosan a testével védett minket. A németek csak azt látták: egy idősebb hölgy alszik a fekhelyen, és senkinek nem jutott eszébe megnézni, mi van alatta. Ezt csak egy darabig lehetett így csinálni, mert akkoriban létezett egy veszélyes állatfajta, a házmester. Nem lehetett tudni, mikor sűg be, hiszen jól tudta, mi folyik a pincében. Ezért január közepén úgy döntött a családi kupaktanács, hogy Erzsike összeköttetései révén vonuljunk be Palkóval és Ferenczy Mikivel együtt a XIII/1 különleges egységhez, amely a Főpostával ferdén szemben álló ház pincéjében működött. Szolgálatra osztottak be: híradósok lettünk, ami abból állt, hogy egy táskát kellett elvinni a budai Vár Pest felé eső oldalára, Pest akkor már az oroszoké volt. A századkörletből kilépve át kellett mennünk a Csaba utca torkolatán. Ez a tíz méter halálos volt, mert a Városmajor utca sarkán levő épületben mesterlövész működött, így ezen a területen rengeteg halott hevert. Az első kúszásunkkor szabályosan a hullák takarásában jutottunk át. A hullákból barikádot építettünk a további átkelések érdekében. Utólag így visszaemlékezve elborzadok. De akkor olyan elfásultan éltünk, hogy ez nem okozott problémát. Ez is mutatja, hogy a folyamatos életveszély milyen lelkiállapotba sodorja az egészséges embert. A második veszélyes szakasz a Logodi utca volt. Ekkor már Budán folytak a harcok, ezért a Logodi utcai foghíjas telkeknél a budai hegyek felől lőttek be. Egyik

alkalommal megjelent egy kétmotoros, orosz vadászbombázó, az ún. Stormovik, olyan alacsonyan repülve, hogy láttuk a géppuskák villanásait a propellerek között. Végigpásztázva a Logodi utcát, észrevett minket és elkezdett lőni, szerencsére egyikünket sem találta el. Ezért megfordulva ránk dobott egy kisméretű bombát. Megint a Gondviselés működött, hogy a hármunk által képzett háromszögbe hullott le. Mi félig megsüketültünk, de nem sérültünk meg, mert a „holttérben” voltunk. Felpattanva berohantunk az első kapu alá, ahová az emberek nem engedtek be, mert akkor már mindenki félt mindenkitől. A harmadik komoly vészhelyzet a Vár pesti oldalán levő lépcsőjénél alakult ki. Ezt ugyanis Pestről tűz alatt tartották, de azért a Duna nagy távolságot jelentett a pontos célzáshoz. Másodnaponként kellett megtenni ezt a veszélyes távot. A végcél minden esetben egy Ponty utcai ház, amelyről később kiderült, hogy ellenállási fészek. A csomag, amit vittünk, a Nemzetközi Vöröskereszt és a svédek útleveléit tartalmazta, mert ez a „különleges század” embermentéssel foglalkozott. A Ponty utcai házat Karig Sára, Erzsike jó barátnője irányította. De akkoriban szabály volt, hogy az ilyen akcióban résztvevők minél kevesebbet tudjanak egymásról, így mi sem tudtuk, miben veszünk részt.

A tőlünk nem messze levő ház úgy kapott telitalálatot, hogy a bomba áttörte a földszint födémjét, és a pincében robbant fel tüzet okozva. A földszinten a németek lovakat tároltak, akik félőrülten rohantak. Az óvóhelyen lakók tehát megkapták a bombát, a tüzet és még a megvadult lovakat is – elképzelhető, hányan maradtak életben! A támadás után rögtön rohantunk a mentésükre. Egy szerencsétlen fiatalemberről úgy téptük le a lángoló ruhát, látszott, ha nem kerül azonnal kórházba, belehal az égési sérüléseibe. A vállunkon vittük végig az Attila úton, a Mikó utcán, a fedett lépcsőn, egészen a Lovas útig, ahol a Sziklakórház működött – végig Budapest ostroma alatt – modern felszereléssel, műtővel, orvosi és ápolói személyzettel. De addigra már annyi sebesültet vittek oda, hogy egyszerűen nem volt hely hová letenni őket. Szerencsémre belefutottam egy orvosba, aki rögtön látta, hogy ezt az embert azonnal operálni kell, így egyenesen a műtőasztalig vittem. A nevét sem tudom és azt sem, vajon életben maradt-e. Csak az égett hús szagára emlékszem, amit olyan intenzíven éreztem, hogy napokig üldözött. Édesanyám kölnit sza-

goltatott velem, hogy kiűzze az oromból. Visszagondolva az ember valószínűtlennek érzi a dolgokat. Miközben potyogott körülöttem a halál, szent meggyőződésem volt, hogy ha túléltem a születésemet, a traktorbalesetet, az ostromot eddig, akkor nem lehet, hogy épp a végén haljak meg. Ezzel az elszánt hittel éltem a napjaimat.

Budapest ostromát túlélni Budán, az Attila úton, ahol az utolsó napokban már házról-házra folytak a harcok, szintén a csoda-kategóriába tartozik. Ez a környék szabadult fel utoljára: 1945. február 13-án. A kifejezés azért helyes, mert a főváros egész lakossága felszabadítóként üdvözölte az oroszokat. Kár, hogy ez az érzés nagyon hamar megváltozott, főként azoknál, akiknek a hozzátartozóit malenkij robotra hurcolták.

Az ostrom utolsó napján összehívott minket a parancsnokunk azzal, hogy mindenki tűnjön el, öltözzön civilbe, mert reggelre ideérnek az orosz csapatok. Mi is így tettünk Palkóval, a katonaruhánkat kivittük a Vérmező sarkára. Hajnalban valóban bejöttek az oroszok. Ott leskelődtünk a kapuban, láttuk az első katonákat csatárláncban óvakodni előre. Minden házba bementek és minden órát elszedtek. Az első, amit megtanultunk oroszul, a „davaj, csaszi!” felszólítás volt. A zsebükből már csordult ki a sok óra, de ők még gyűjtötték. Hozzánk egy barátságos, tatár fickó jött be, aki miután látta, hogy nincsenek németek, integetve távozott a többiek karórájával, mert a magamét eldugtam.

Az oroszok bejövetelét mi is, mint szinte mindenki, megváltásnak éreztük. Azt hittük, az ostromnál borzalmasabb dolog nincs, de hamarosan bebizonyították, hogy mindig van lejjebb... Ez a lejjebb úgy kezdődött, hogy velünk szemben, a Mikó utca és Attila út sarkán levő házban német katonákat, Wermachtosokat találtak. Ezekre az oroszok úgy lőttek célba, amint feltartott kézzel kijöttek kapun, hátulról sorban, egyenként. Ez is hozzátartozott az ostrom lélektanához. Az kétségtelen, hogy a németek szemét módon viselkedtek, semmi más nem számított, csak a katonai szempont. Ezzel együtt volt különbség a Wermacht és az SS között. Ez utóbbiak kegyetlen állatok voltak, akik a legnagyobb lelki nyugalommal lőtték főbe az embereket, minden ok nélkül. A Wermacht csak a katonai dolgokra koncentrált, de abban nem ismert pardont. A németek egyébként az utolsó napokban

egy kétségbeesett kísérlettel megpróbálták kitörni a Várból az Ostrom utca–Széll Kálmán tér–Szilágyi Erzsébet fasor irányába. Mi erről csak kósza hírek formájában értesültünk, akárcsak a nők megbecstelenítéséről, „krumplihámozásra” szedték őket össze. Volt olyan szerencsétlen, akin öt orosz is átment. Több haláleset és öngyilkosság lett ennek a borzalomnak a következménye.

Édesanyám nagyon megrémült a kitörési kísérlet hírére, mert Ottó bácsiék a János kórházzal szemben, az akkori Olasz fasorban laktak, és semmi hírünk nem volt róluk. Így velem együtt elindult megnézni őket. Kellott a folyamatos életveszély, kellott a rombadőlt óvóhely sérültjeinek látványa, kellott a holttestekből rakott barikád ahhoz, hogy amit ott láttam az Olasz fasorban, ép ésszel kibírjam. A kitörést ugyanis az oroszok idejében felfedezték, és ezrével lőtték le az embereket, így a fasorban nem volt talpalatnyi hely, ahol ne feküdt volna holttest. Így vonszoltuk végig magunkat az Olasz, ma Szilágyi Erzsébet fasoron, hullárról hullára lépkedve. A kitörési kísérletről írnak a történészek, de a fasori mézárszékről nem olvastam. Ha nem a saját szememmel látom, nem hiszem el! Édesanyám, aki végig a pincében tartózkodott, most szembesült először az ostrom borzalmaival. De a nők nagy túlélők. Hajlott korú Nagymamám is csodálatosan viselkedett a pincében. Édesanyám pedig különleges karakter volt, ez főként a bajban mutatkozott meg, amikor megnyugtatóan sugározta ránk a stabilitást és a szeretetet. Nem véletlen, hogy ő menekült a szekérral és a két fiával a háború dúlta országon át, mert neki volt ehhez elegendő fizikai és lelki ereje. Ő bújtatott minket a pincében a nyilas razziák alatt, és ő volt az, aki elsőként kiment az utcára megtudni, mi van a rokonokkal. Ottó bácsiékat, az egész családot szerencsésen megtaláltuk a pincében. Három családtagot veszítettünk el: Ilma nénit és Sárka nénit, Édesanyámék unokatestvéreit és Balogh Gyurkát, János bácsi vejét. Előbbieket Virányosban egy orosz belövés ölte meg, mert vigyázatlanul lámpát gyújtottak. Ezeket a borzalmakat meg kell élni ahhoz, hogy az ember soha többé ne nyafogjon apróságokon!

Elkezdődött egy másfajta élet, amelyben most már az oroszok viték el az embereket, különösen a férfiakat robotra. Mindennap megjelent egy orosz katona, lovaglópálcával ütögetve a csizmája szárát – ez előkelő dolognak tűnhetett a szemükben –, és begyűjtötték a

Nagy tata sírja a Házsongárdi temetőben,
Kolozsváron

munkára fogható embereket. Szerencsére Édesapámat nem, de minket igen. A házból hárman voltunk hadra foghatók, a harmadik a felettünk lakó Grucza Pista. Palkó mint mérnökhallgató visszament dolgozni a Szikla Központba, ahol egy kiépített katonai telefonközpont működött. Kapott egy olyan igazolványt – „dokument jeszty” –, amivel az oroszok elengedték. Nem úgy,

mint Grucza Pistát és engem, akiket minden áldott nap robotra vittek. Ilyenkor lapáttal szedtük fel a kövezetről a tankok által papírvékony-ságúra lapított holttesteket, amelyeket teherautókra raktunk. A németek korábbi tankcsapdáit, amelyekből jónéhányat magam is ástam, kellett megszüntetni. Egyik nap feltűnt, hogy egészen az Alagút utcáig vittek, ahol már sokan gyülekeztek. Álltunk és vártunk, miközben azt a furcsaságot vettem észre, hogy az eddig lovaglópálcával csapkodó oroszok helyett teljes menetfelszerelésű katonák vesznek körül. Ez nagyon rossz érzést keltett bennem, nyilván fentről, a Gondviseléstől kaptam életmentő jelzést. Kérdeztem is Pistát, a nálam hat évvel idősebbet:

- Miért vannak ezek teljes menetfelszerelésben?
- Ugyan, ne törődj vele! – válaszolta ő.

De én törődtem vele, mert háborús körülmények között a megszokottól eltérő mindig valami rosszat jelent. Ezért kezdtem körülnézni, hogyan lehetne lelépni. Felfedeztem pár méterre tőlünk egy félig lebombázott házat, amelyen egy nyílás tátongott, közvetlenül a járda vonala fölött. Azt javasoltam Pistának, ugorjunk bele ebbe a lyukba. Ő azonban rám szólt:

– Úgy megütjük magunkat, hogy nyomorékok leszünk egész életünkben.

– Lehet – mondtam –, de akkor is megyek. Jössz?

– Nem.

Ezek után „bocsánat” felkiáltásokkal furakodtam előre, míg a lyukhoz nem értem. Körülnéztem, hogy az őrök éppen ne figyeljenek, és beugrottam a sötétbe. Pistának majdnem igaza lett, mert az összetornyozott vaságyakra esve nagyon összevertem magam, de nem tört el semmim. A lehetetlen testhelyzetben maradtam addig, míg hallottam fönt a csoport elvonulását. Nagy nehezen megtaláltam a kijáratot a Pauler Ede utcai oldalon, és siettem haza a kijárási tilalom miatt. A történet vége az, hogy szegény Grucza Pista legközelebb öt év múlva került elő – megőszülve és megrokkanva – a malenkij robotból, ahogy később nevezték. Mi még akkor nem is hallottuk ezt a fogalmat.

IV. FEJEZET

KOLOZSVÁR – MÉG EGYSZER, UTOLJÁRA

„Nem történhetett másképp, mert a lelki adottságok vezetik az egyént, hajlamai és hiányai, a tevése és a mulasztása.”

(Bánffy Miklós)

1945. március elejére megerősödött bennem az elhatározás, hogy hazamegyek. Minden emellett szólt: nem tudtuk, mi történt Bujdoson és Kolozsvárott, nem tudtuk, van-e még olyan egyáltalán, hogy haza. És mi van Magdival? Mikor bejelentettem, senki nem mert ellenkezni. Hiszen azt a tizenhat éves fiút, aki eljött onnan, megérlelte az elmúlt, borzalmas esztendő, már jóval idősebb lett a koránál. Szegény szüleim rémült arccal, de szó nélkül tudomásul vették a döntésemet. Csatlakozott hozzám Ferenczy Miki, Atzél Béla (Atzél Ede fia), Konczwald Laci. Minden rokon rám bízta őket, mintha tapasztalt felnőtt lennék, holott kortársak voltunk. Az út első nehézsége: Buda és Pest között megszűnt az összeköttetés, a hidak szétlőve szomorkodtak a Dunában. Csepel-sziget magasságában az oroszok katonai pontonhidat építettek, itt jutottunk át a másik oldalra. Pest már január elején orosz kézre került, jobb állapotban leledzett, mint Buda. A Keresztény Ifjúsági Egyesület otthonába igyekeztünk. Épp sötétedés előtt értünk oda, teljesen kifáradva. Mikor beestünk a szobába, a többiek egy tepsiből valami masszát kanalaztak, ami a Stühmer csokigyárból került ki. Földöntúli élvezettel ettük, hiszen az egész ostrom alatt nem láttunk csokoládét.

Másnap reggel a Nyugati pályaudvarról éppen indult egy szerelvény Szolnok–Kolozsvár irányába. Órákig ücsörögtünk, amíg a vonat valóban elindult. Ősemberi állapotok közepette jutottunk el Szolnokra, onnan ez a vonat nem ment tovább. Rohanás a másikhoz, annak felmászunk a tetejére, a legtöbben így utaztak akkoriban. A hátralevő utat Kolozsvárig a vagon tetőn tettük meg, összebújva melegítettük egymást a télvégi hidegben. Az erdélyi területen a vonat alagutakban ment, ilyenkor vigyázni kellett. Két nap után feltűnt a kincses város. Úgy óvakodtunk be a Fő térre, ismerős arcokat keresve. A Múzeum utcában Konczwald Laci rémülten látta, hogy a házuk lezárva, ablakok bedeszkázva. A szomszédjától megtudtuk, hogy elköltöztek a Majális utcába. Odaérve a szakácsnő vett észre minket nagy visítással közepette:

– Jézus, Mária, megjött a Laci úrfi!

Semmi hírük nem volt róla, azt sem tudták, él-e. Az édesapja, a magyar rendőrség orvosa leadta a fia személyleírását. Ha találtak egy azonosítatlan holttestet, az édesanyja ment azonosítani. A kö-

vetkező helyszíni szemle éppen arra a napra volt időzítve, amikor mi beállítottunk. A szakácsnő kíméletesen felkészítette a szülőket, hogy a kapuban Laci fiuk áll. El lehet képzelni azt az euforikus boldogságot! Kényeztettek, öleltek, finom falatokkal tömtek minket. Nekem azonban teljesítenem kellett azt az ígéretemet, amelyet elindulásom előtt tettem Édesanyámnak: március 8-án, a névnapomon istentiszteletet hallgatok a kolozsvári Farkas utcai református templomban. Épp aznap érkezünk meg, rohantam a templomba, amit azonban zárva találtam. Az istentiszteletet a Teológiai Főiskola dísztermében tartották. Mikor a nyitott ajtóban megjelentem, volt tanárunk, László Dezső elakadt a prédikációjában. Utána mindenki megrohant, és eltűnt hozzátartozóik iránt érdeklődtek. Kiderült, hogy Magyarországról én voltam az első fecske Kolozsváron. Sajnos nekem kellett elmondanom például Kányády Tibinek, hogy meghalt a bátyja, Palkó műegyetemi évfolyamtársa.

A Monostor úti házunk teljesen kifosztva állt, nem maradt benne más, csak a zongora, ami nem fért ki az ajtón. A lakásunkat egy zsidó fogtechnikusnak utalták ki, miután hazatért a koncentrációs táborból. Nagyon rendesen viselkedett, azonnal elköltözött, mikor megtudta, hogy a tulajdonosok élnek. Még azt is megmondta, melyik szomszédnál vannak a bútoraink, amiket aztán a hazaköltözésünk után valóban kezdtek visszahozni azzal a szöveggel:

– Csak azért vittük el, hogy megőrizzük őket!

Bujdos, a hajdani édenkert kifosztva állt, minden bútort és értéket elvittek. A hátsó, L alakú szárnyrészt kövenként elhordták, csak annyi maradt belőle, ami ma is látható. Ennél is szörnyűbb látvány volt a csodálatos gyümölcsös pusztulása, ostoba vandallizmusból. A menekülteknek Romániában refugiat a nevük. Tőlük már 1945-ben mindent elvettek, a birtokot, a kertet, a kúriát. Ők, ellentétben az anyaországgal, ahol mindez csak három évvel később, a kommunista hatalomátvételnél következett be, már ekkor jogfosztottak voltak.

Pár nap kolozsvári tartózkodás után kimentem Bujdosra. A kocsmában beszélgettem az ismerős parasztokkal arról, miért kellett kivágni a gyümölcsfákat, hiszen azok nekik is teremtek. Elmesélték, hogy a szomszéd faluból jöttek vágni a fákat, bosszúból. Huszonöt

kataszteri hold gyümölcsöst pusztítottak el, aminek nagy részét még Diószeghy nagyapám fiatal korában ültetett. Hogy lehet túlélni az édenkert elvesztését? Az ember körül olyan mértékben pusztult el minden, hogy már meg sem rezdült. Vége lett a régi világnak. Ha ez az ostrom nélkül következik be, akkor biztosan sokkolt volna, de így tartott bennem a „minden mindegy” érzése.

Ami igazán megrázott, az a kutyámmal való fantasztikus találkozás volt. Az akkori káoszban semmiféle közlekedési eszköz nem létezett. Mindenféle járműre felkérérdzkedve Szamosjenő felől jutottam el Bujdosra, az igricei hegygerincen át. Móka már egy nappal korábban furcsán kezdett viselkedni: behúzott farokkal rohangált, nem evett, nyugtalankodott. A papék megijedtek, hogy megveszett. Bezárták egy karámba, amiből másnap délben kitört. Átugrott a kerítésen, és őrült tempóban kezdett rohanni az igricei tető irányába, anélkül, hogy látott volna. Csak egy porfelhőt érezkeltem, és mire felocsúdtam, Móka ugrott a nyakamba. Felejthetetlen élmény! És megfejthetetlen, mert Móka akkor lett nyugtalan, mikor tőle hatvan kilométerre tartózkodva elhatároztam, hogy másnap Bujdosra megyek. Azt pedig, hogy a közelben járok, megérezte. Elképesztő, mire képes egy állat szeretete és ösztöne! Annál szomorúbb, hogy ismét ott kellett hagynom, és soha többé nem láttam viszont.

A papék szívesen fogadtak, a kutyám pedig egy pillanatra nem tágított tőlem. A falusi emberek, akik gyerekkorom óta ismertek, kedvesen meghívtak a kocsmába, pálinkát rendeltek, amit sértés lett volna visszautasítani. Mivel utáltam, úgy tettem, mintha megittam volna. Összegyűjtöttek rengeteg élelmiszert: oldalszalonnákat, sonkát és ötven darab tojást, amit nagy szakértelemmel csomagoltak egy kosárba, hogy vigyem Pestre az éhezőknek. Mindezt cipelnem kellett végig az úton hazafelé.

Március közepén indultunk vissza hármásban, Ferenczy Mikivel és Atzél Bélával. Kétszer szálltunk át, először Nagyváradon, ahol meglátogattam Schilling Árpádekat. Legnagyobb meglepetésemre Édesapám nyitott ajtót. Tőle megtudtam a pesti híreket, én meg elmondtam a kolozsváriakat és a bujdosiakat. A másik átszállóhely Szolnok, ahol figyelmeztettek, hogy Pesten az oroszok elveszik az élelmiszert, és szedik össze az embereket. Így nem tehattünk mást,

minthogy Kőbánya-alsónál leugrottunk a vonatról, én úgy, hogy magam előtt tartottam a féltett kosarat. Az ötven darab tojás végül is sértetlenül ért haza. Addigra a Szabadság-híd helyén létesült egy pontonhíd. Kimerülve az utazás után, futólépésben tettük meg az utat a hídig, mert este hatkor lezárták. Átkelés után, a Gellért-téren szabályosan lerogytam a földre. Az Attila úton olyan kitörő örömmel fogadtak minket, mint amit Lacival éltünk át Kolozsvárott. Édesanyám sírt, hogy épségben megkerültem. A végső poén azonban az volt: épp arra léptem be, hogy vacsoránál ültek, szalonnát és tojást ettek, Erzsike vidéki kapcsolatai jóvoltából. Vagyis a féltett pakkot Bujdostól Budapestig teljesen feleslegesen cipeltem!

A család az információim alapján úgy döntött, hogy hazatelepül. Így áprilisban felcihelődtünk ketten Édesanyámmal, és irány Kolozsvár. Nagymamácskát itt hagytuk Erzsikével, és Palkó is itt maradt, mert megkezdődtek az egyetemi előadások. Ő ettől kezdve mindig Pesten élt, később megházasodott. Így tulajdonképpen 1945 tavaszától én lettem a családfő, mert Édesapám lelki-fizikai állapota ezt nem tette lehetővé. Románul sem tanult meg rendesen, így csak könyvelőként tudott elhelyezkedni, szívességből végezte a szürke nővérek könyvelését, amíg a rendet meg nem szüntették. Édesanyám akkor is, mint egész életében, tartotta magát, soha össze nem roppant. Felvette a kapcsolatot az Unitárius Nőszövetséggel, az ő révükön kaptunk felszerelési cikkeket, ruhaneműket, így hamar lakályossá vált a kifosztott kolozsvári lakásunk. A hivatalos ügyek intézése után, ami rám hárult, elmentem a Református Kollégiumba, hiszen még nem fejeztem be az iskolát. Gönczi igazgató úr nagy szeretettel fogadott és lehetővé tette, hogy hatodikosként folytassam a tanulmányaimat, vagyis ne veszítsek évet. Kisdiák lettem hát újra. Mikor az utolsó vizsgámat lettem, tiszta jelesként kapaszkodtam vissza az egyik osztályelső helyre.

Édesanyámék gyakran bridzseltek, megszokott partnerekkel. Ezekhez a partikhoz hozzátartozott gróf Bánffy Miklós, az író, jellegzetes kis kecskeszakállával. A politikában is ismert személyiség. A negyvenes évekre a könyvei már nagyon népszerűek lettek. A román megszállás alatt nem a saját nevéen írt, hanem Kisbán Miklós néven. Nagyon kedves, közvetlen, igazi úr volt. Húszéves koromig a KEAC-

Ilyen lett a bujdosai kúria a kommunizmus „dicsőségére”

pályákra (Kolozsvári Egyetemi Atlétikai Club, a későbbi BEAC elődje, ahol a B a Bolyait jelenti) jártam sportolni, ami az egyetem parkjában állt, a Szamos partján. Az otthoni tenispálya mégis nevezetes lett az életünkben. Mikor egyszer ősszel ott ültem a nagy kőasztalnál, véletlenül belenyúltam az avarba, és a kezem tárgyat érintett. Megtaláltam a családi fotóinkat, amiket az oroszok szórtak szét a ház kifosztásakor, és másfél évig lapultak az avarban. Ma is látszanak rajtuk a repedések és a barna foltok. Így maradt néhány családi emlékem.

A románok 1944 végén visszafoglalták Észak-Erdélyt. A párizsi béketárgyalások csak két és fél év múlva, 1947 februárjában rögzítették újra a határokat. De addig magyar részről élt a remény, hogy észérvekkel befolyásolni lehet az eredményt. Még nem tudták, amit mi már a történelemből tudunk: Erdély ügye már régen el lett döntve, hiszen a románok háborúból való kiugrásának egyik feltétele éppen a bécsi döntés megsemmisítése volt. Az intervallumban a magyar politikusok cselekedni próbáltak. Teleki Géza földművelésügyi miniszter, Teleki Pál fia és a párizsi magyar nagykövet, Auer Pál környezetéből indult ki az a kezdeményezés, hogy bizonyítsák a szövetségeseknek: Románia, noha csak közigazgatási megszállás alá vonhatta volna

Észak-Erdélyt, mégis magyarelles atrocitások sorát követte el. Azt remélték, hogy ezekkel a dokumentumokkal befolyásolni tudják a béketárgyalások menetét.

Teleki Gézáék Erdélyben Dr. Unghváry Sándort bízták meg ezeknek a dokumentumoknak a beszerzésével. 1945 őszén lettem hetedikes. Ekkor jött oda hozzám Unghváry, a Református Kollégium földrajztanára, aki ránézésre is aszkéta forradalmár-típus volt: magas, vékony, barázdált arcú. A Kollégiumtól ötven méterre lakott, egyszer hazáig kísértem. Megismertem a feleségét, Szopós Klárát, annak a festőművésznak a lányát, aki Édesanyámat is tanította festeni. Unghváry behívott, meséltetett az ostromról, a traktorbalesetemről, nyilván képet akart kapni rólam. Ekkor már egy sok mindent átélt, tizenhét éves ember voltam, nem gyerek, és ő sem úgy kezelt engem. A felkérésére, hogy vegyek részt a megbízatásában, természetesen igent mondtam. Egy magamfajta fiatal akkor minden áldozatot meghozott volna azért, hogy Erdélyt megmentse Magyarországnak. Ebben benne van az otthoni neveltetésem, Reményik versei, a cserkész szellem, és az, ahogyan az erdélyi magyarok éltek és gondolkoztak.

A konspiráció szabályai szerint csak a legszükségesebbet tudtam, azt, hogy hárman vagyunk: Unghváryn kívül Horváth Dénes, a marosvásárhelyi Hangya szövetkezet igazgatója. Amikor a tanárom szólt, felkerekedtem és a helyszíneken, többnyire az ottani orvosoktól megkaptam a látleleteket. Hajnalra otthon voltam, és pontosan megjelentem az iskolában, mintha mi sem történt volna. Amikor összegyűlt egy nagyobb anyag, Unghváry átszökött a határon, majd ugyanazon az útvonalon vissza Kolozsvárra. A dokumentumokat Telekiék kiküldték Párizsba, Auer Pálnak. Ez az ügy hetekig-hónapokig zajlott, nem kevés kockázattal. Akkor a tanárom információt akart szerezni arról, hogy az állambiztonsági szervek, a Sigurantia – később lett Securitate – tud-e rólunk. Kapcsolatba került Leitz Györggyel, aki a magyar világ idején írnokként dolgozott a rendőrségnél. Ő újságolta, hogy egy amerikai újságíró érkezik a városba. Vállalta, hogy megszervez egy találkozót közte és köztünk a Palace Szállóban. Abban a percben, hogy beléptünk a szobába, tudtuk, baj van. Az egésznek olyan színpadias jellege volt: egy szoba behúzott függönyökkel, a sötétben egy fekete szemüveges férfivel. Kezdetől fogva éreztük, hogy

Ez lett a gyümölcsöskertből, a gyerekkori édenből

ez az ember nem újságíró, hanem a Sigurantia beépített embere, ezért nem is mondtunk semmit. De Unghváry még aznap a nála levő anyagokat azonnal átvitte Magyarországra. A határokat azonban figyelték, és visszafelé letartóztatták a nagykárolyi buszon, egy – azaz egy darab – dollárt találva nála.

1946 egyik szeptemberi napján, amikor hazamentem – éppen Édesanyám megbízásából cipeltem a szomszédoktól kapott használati tárgyakat –, már katonai őrség várt a lakásunk előtt. Rögtön lefogtak, megbilincseltek. Előtte, nyár végén műtötték a mandulámat, így nem voltam túl jó kondícióban. Végigcipeltek a városon a Sigurantia központjába. A sors iróniája, hogy ez a ház korábban, az Attila és Vörösmarty utca találkozásánál, Édesapám barátjé volt. A villa nagyszobájában leültettek ahhoz az asztalhoz, ahol sokszor voltam vacsoravendég. Szemembe világított a lámpa, ami alapvető vallatási kellék. A Sigurantia vezetői vallattak, élén a Patriciu Pollak nevű főnökkel. Közöltem, nem tudok annyira románul, hogy vállaljak egy kihallgatást,

ezért tolmácsot kérek. Ez nagyon hasznosnak bizonyult a továbbiakban. Ők románul beszéltek egymás között, amit persze értettem, így időm maradt gondolkodni, míg a tolmács fordított. Korábban a tanárral megbeszéltük, mi a teendő lebukás esetén. Ezért mindenre azt mondtam, amiben Unghváryval megegyeztünk. A kérdéseiből kiderült, létezik egy Pók fedőnevű erdélyi szervezet, amelynek az volt a feladata, hogy felrobbantsa a Kárpátokban elhelyezett szovjet lőszerraktárait. Azt hitték, ennek a szervezetnek vagyunk a tagjai. Erre jólélekkel mondhattam, hogy halvány fogalmam sincs semmiről.

Egyszer egy suttogó mondatot hallottam románul:

– Add ide a fényképet!

Rögtön utána azt kérdezték, mi volt az az iratcsomó, amit a tanárom átadott. Rájöttem, hogy lefényképezhettek minket. Ezért azt feleltem, egyszer valamit átadott, de nem emlékszem, mit. Mint utóbb kiderült, Unghváry, aki egy szót sem beszélt románul, és nem tudott a fotóról, erre a kérdésre azt felelte: soha nem adott nekem semmit. Ez ellentmondási pont volt, amibe beleakaszkodtak, noha minden másban szinkronvallomást tettünk.

A cellámat a hajdani tulajdonos szenespincéjéhez vezető lépcsőn alakították ki, egyetlen bútorzata egy törött lábú szék volt, amin ülni, pihenni nem lehetett. Unalmamban a kulcslyukon keresztül próbáltam figyelni. Így láttam rá a rendőrnök az asztalára, aki ismerős kosárból falatozott. Nem volt nehéz következtetnem, hogy Édesanyám küldte be az ételmezt. A szellőzőnyíláson át meghallottam, hogy valaki artikulálatlan hangon – órákon át – ugyanazt a magyar nótát énekl. Ezzel a nótával évekig álmodtam. Utóbb megtudtam, Horváth Dénest hallottam, akit hülyére vertek. Életemben összesen tizennégyszer voltam a kommunisták kezében, de egyszer sem vertek meg – Unghváryt se –, amire bizonyíthatatlan elméleteim vannak. Az ávósok ugyanis rendelkeztek bizonyos emberismerettel arról, hogy kinél kell fizikai kényszert alkalmazni.

Egyik alkalommal kopácsolás közben sikerült meghallanom ezt a román mondatot:

– Add ide a mikrofont!

Leesett a tantusz, nyilván mikrofont szerelnek a másik cellába. Arra következtettem, össze akarnak zárni Unghváryval, hogy a beszél-

getéseinket felhasználhassák ellenünk. Így is lett. Amikor beléptünk, az alacsony boltozat miatt le kellett hajolnunk, és felmutatva a falra, a tanárom fülébe súgtam: mikrofon. Leültünk a földre, és elkezdtünk beszélgetni. Nagyon ügyesen csináltuk: ő engem magasztalt, milyen kiváló diákja vagyok. Én meg elmondtam, hogy a tanár úr a nyilas időkben az Andrássy út 60. foglya volt, és a sors fintoraként egy ellenkező politikai rendszerben megint börtönbe került, ártatlanul. Amikor szóba került az ellentmondásos vallomási pont, ő a homlokára csapott: igen, egyszer kölcsönadta nekem Balla Antal *A legújabb kor gazdaságtörténete* című könyvét. Ezt a könyvet egyébként azóta is örööm ennek a tortúrának az emlékére. Nem telt bele negyedóra, értünk jöttek. Áttettek minket a régi cellámba, ahol ő fülbe súgva utasításokat adott, mit mondjak a feleségének, ha engem kiengednek, mert ebben biztos volt.

Másnap nagy lelki fröccsöket kaptam a Sigurantia vezetőjétől, aki azt mondta, tisztában vannak velem, hogy illegális cselekedeteket követtünk el, de most nem tudták ránk bizonyítani. Remélik, okulok ebből a tapasztalatból, és a jövőben megjavulok. Majd elengedtek. Édesapám az épülettel szemben, a járdán tartott ügyeletet – a család állandóan figyelte, hová visznek –, és elérzékenyülve borult a nyakamba. Tehát az egész sorsomat két „véletlenül” meghallott, elszuttogott szó határozta meg. Véletlenül? Aligha.

1947 elején megint értem jöttek a detektívek, de nem a Sigurantiára vittek, hanem a laktanyába, a kémelhárításra. Még mindig a Pók fedőnevű társaságon lovagoltak, akikkel minket is azonosítottak. Ugyanazokat válaszoltam, mint korábban. Erre elengedtek, és jártam tovább iskolába.

Az Unghváry-per végül 1947 januárjában került a hadbírószék elé, és tartott még akkor is, amikor a béketárgyalások lezárultak. Tehát teljesen fölöslegesen kockáztattunk, mert a dokumentumainkat Párizsban nem vették figyelembe. Addigra azt is megtudtuk, hogy a lebukásunkat Leitz okozta, aki rendőrspicli volt. A vád ellenünk kémkedés és hazaárulás, Unghváryt végig fogságban tartották, én szabadlábban védekezhettem. A tárgyalás szünetében, a folyosón tanultam az érettségire. Mai fejemmel nem is tudom, hogyan voltam képes rá. Épségben kellett tartani az idegeimet, mert tudtam, sok múlik a lelkiállapotomon. A tárgyalásról folyamatosan közvetített minden kolozsvári orgánus.

Ítélet 1947 tavaszán született: engem bizonyítékok hiánya miatt felmentettek, Unghváryt azonban államellenes magatartás és valuta-csempészség miatt négy évre ítélték. (Ez utóbbi vád a nála talált egy dolláron alapult!) Átszállították a szamosújvári börtönbe, ahol valamikor Rózsa Sándor is raboskodott. Hogy mi történt, csak később tudtuk meg: megszökött, és állítólag egy dzsip várta az utcán, ami átvitte a határon, és meg sem állt vele Svájcig. Ezt – ha így történt – nyilván Telekiék szervezték. Unghváry annyira nem vette fel velem a kapcsolatot, hogy mindezt csak negyven év után tudtam meg. Az ügy bennem hosszú ideig elásva pihent, veszélyes lett volna beszélni róla. A nyolcvanas évek végén meséltem el a történetet Soltész Istvánnak, a Magyar Nemzet főszerkesztőjének, akivel jóbarátságba kerültem. Akkor derült ki a nyomozása során, hogy dokumentumaink megvannak a Külügyminisztérium levéltárában.

Hetedikesként, április elsején megbeszéltük a Református Leánygimnázium hetedikeseivel, hogy korán reggel osztályt cserélünk. Mi be is lopakodtunk az ő osztályukba, majd jött a tanárnő, és döbentően állt az ajtóban. Gyorsan elkezdtünk énekelni és imádkozni – így kezdődött és végződött a nap az egyházi iskolákban –, ezalatt ő összeszedte magát, és felvonult a katedrára. Kérte a hiányzókat, majd felelni szólította Márkus Jutkát. Én mentem ki a táblához. Ilyen hangulatban, vidáman vonultunk óra végén haza, és találkoztunk a sírva szembe jövő lányokkal. Ők is belopakodtak a mi osztályunkba, de ezt a nyolcadikos folyosó felügyelő, Benkő Samu – ma az MTA külső tagja – észrevette, és rohant Nagy Gézához, aki igen gorombán kiutasította a lányokat, akik megszégyenülve távoztak. Reszketve a dühtől feltettük Samut a tanári asztalra, és addig vertük, míg az asztal bírta. Sírva vánszorgott le Gönczihez, az igazgatóhoz, aki a történet hallatán nekünk adott igazat.

1946 őszén kezdtem tehát a nyolcadikat, ekkor zajlott az Unghváry-ügy. Ez az egyik legzűrösebb évem, ha egyáltalán fokozni lehet. Időközben Nagy Géza, a korábbi rajongott osztályfőnököm furcsa változáson ment át. Politizálni kezdett, és a kommunistákhoz húzott. Szerinte a románoktól csak az oroszok védhették (volna) meg a magyarságot. A Kollégiumban engem választottak meg az Önképzőkör elnökének és az Iskolai Szövetkezet vezetőjének. Mire Nagy

Géza elrohant az igazgatóhoz azzal, hogy kompromittált személyként az egész iskola hírnevét veszélyeztetem. Gönczi László azonban úgy döntött, nem avatkozik bele a diákság dolgába. Az önképzőkörben különböző összejöveteleket rendeztem, nívós műsorokkal. Egy évvel alattam járó iskolatársamról, Sütő Andrásról tudtam, hogy írással foglalkozik, felkértem, olvassa fel az új novelláját. Sok-sok évvel később már ismert íróként azon tréfálkoztunk, hogy tulajdonképpen én fedeztem fel, mert ez az önképzőköri volt az első nyilvános szereplése.

Készülődve a karácsonyra problémát okozott, hogy a magyar ünnep december 24-én van, a román viszont két héttel később. Ezért nem lehetett tudni, beleesik-e a téli szünetbe a magyar karácsony. Elkezdtük írni a táblára a szokásos betűket, a vakáció szót visszafelé. A szünet előtt azonban megjelent Gergely bácsi, a pedellus azzal, hogy a román tanfelügyelet nem adja ki a vakációt, csak három nappal később. Felbolydultunk, mint a hangyaboly, és valaki bedobta az ötletet:

– Vegyük ki a vakációt most, fűtyüljünk a román inspektorra!

Megegyeztünk, hogy másnap senki nem jön be, hanem találkozzunk az osztálytársunk, Szabó Feri szüleinek kocsmájában. Ebből nagy cirkusz lett. Mint kiderült, a román tanfelügyelő ellenőrzést tartott az iskolában, és észlelték, hogy nincs bent a nyolcadik osztály. A tanári kar azt füllentette, a rajztanár kiállításra vitt minket. Délután Gönczi igazgató úr a pedelussal a lakásomról magához hivatott.

– Ha holnap reggel nincs bent az egész osztály, a románok ürügyet találnak arra, hogy belénk kössenek. Ezért hozd be az osztályt!
– mondta nekem.

– Igazgató úr, ezt csak akkor tehetem, ha megígéri, semmi következménye nem lesz a diákcsínyünknek!

Gönczi megígérte, én pedig elindítottam a jól működő riadóláncot. Másnap reggel az osztály a helyén volt. Az első, aki megjelent, a román inspektor, de utána berontott Nagy Géza azt ordítva:

– Ez szabotázscselekmény, aminek komoly következményei lesznek, az érdemi szerzőket kicsapják az iskolából!

Ez az érettségi előtti utolsó félévünkben történt. Gönczi bajba került, nem tudta betartani az ígéretét a büntetlenségről, mert Nagy Géza politikai ügyet kreált. Elkezdődött a vizsgálat, amelyben volt

osztályfőnököm kérdései az értelmi szerző ügyében egyértelműen ellenem irányultak. Az osztály szolidárisan viselkedett, mindenki az igazságnak megfelelően azt vallotta, hogy ez spontán dolog volt. Nagy Géza végül egy olyan döntést erőszakolt rá a nem túl karakán tanári karra, hogy a főbizalmi – engem – három hónapra kicsapjanak a Református Kollégiumból. Gönczi hívatta Édesanyámat, és megkérte, fellebbezze meg ezt a felettes szervnél, a Református Egyháznál. Ő azonban dühösen a tanári kar megalkuvása miatt azt mondta: nem fellebbez, egyék meg, amit főztek. Az a komikus helyzet állt elő, hogy maga az iskola tette át az ügyet az Egyházhoz, ahol aztán az a döntés született: a hosszú szénzünetet beszámítják a kicsapás időtartamára. Mikor újra mehettem, első órán az osztály tüntetően vad éljenzésben tört ki, a tanár jelenlétében.

Az osztály nagy része természettudományos pályára készült. Az akkori – Bartalits utáni – matematikatanárunk azonban a tanári kar gyenge láncszemeként működött. Ezért, mikor tévedett, egyszerűen beleszóltam. Gimnáziumban ez akkor megbocsáthatatlan volt. Végül külön matematika előkészítőt tartottam a társaimnak, ahol felkészültünk a nagyon nehéz érettségire. A későbbi egyetemi éveimre mindez óriási gyakorlatot adott, hiszen megtanultam matematikát tanítani. Egészen jó eredménnyel, mert a társaim remekül felkészültek, holott a román érettségi követelmények sokkal magasabbak voltak, mint az anyaországiak. Erre jó példa, hogy amikor másodéves műegyetemistaként az évfolyamtársaimnak feladtam próbából az érettségi tételeinket, komoly fejtörést okoztam.

Magyarból is rosszul voltunk eleresztve, mert idős tanárunk nem túl jól tanított. Nagy Gézát bántotta, hogy hajdani osztálya ilyen ellenszenvvel távozik az iskolából. Ezért felkereste Édesanyámat, segítsen megfordítani a hangulatot. Ő tudta, hogy magyarból komoly bajaink vannak, ezért azt javasolta neki, – aki szintén magyar tanár – készítsen fel minket különórán, akkor talán sikerül békét kötnie. Így Nagy Géza kitűnően leadta az egész magyar irodalmat két hónap alatt.

Az erdélyi és magyarországi gyerekek között nagy különbség van a céltudatosságban. Egy erdélyi gyerek tudja, hogy csak akkor tud valamit elérni, ha a maximumon teljesít. Már korán megfogalmazódik benne a jövő képe, hiszen tizennégy évesen

döntenie kell, hogy humán vagy reál szakra menjen. Ez ma is így van. Egy erdélyi kisiskolás tudja, hogy számára a tanulás az egyetlen kiemelkedési lehetőség.

Koravénnek éreztem magam a korosztályomban a menekülés, az ostrom és a per élményei után. Skizofrén állapotban éltem, a gondjaim, problémáim lényegesen túlnőttek egy gimnazistáén. Tudtam, az érettségim kiválóan kell teljesítenem, hogy ledolgozzam a magyarságom és a származásom hátrányát. Rengeteget tanultam a Házsongárdi temetőben, a nagy, árnyas fák között, a csendben. Kora reggel kimentem a könyveimmel. Kinéztem magamnak egy padot, amelyiknek a lába kijárt, ezt úgy használtam, mint egy slusszkulcsot: mikor hazamentem ebédelni, elrejtettem a bokrok közé. Így ez lett az én padom.

Ránk virradt az érettségi napja, július 8-a, ami visszatérő dátum az életemben. Romániában akkor az érettségi francia mintából átvett rendszerként működött. Lényege, hogy a vizsgáztató bizottságban nem lehettek benne az iskola saját tanárai. A négyórás írásbeli, majd a szóbeli nagyon nehéz volt. Jellemzően csak a matematikátételekre emlékszem. Kettőből lehetett választani: az egyik feltételezte a kettős integrál ismeretét, a másik egy hetedfokú egyenlet gyökeinek a megálapítása. Az elnökünk, Jordáky, a Bolyai Egyetem tanára sétált írásbeli alatt a padok között. Sa-

ját hatáskörben a négy órát még másféllel meghosszabbította. Mivel kész lettem, segítettem a mellettem ülő osztálytársamnak. Mikor kiírták az eredményeket, kiderült, hogy egész Kolozsváron csak két tízes van: az övé és az enyém. Ilyen előzmények után mentünk szóbelizni. Az egyetlen tárgy, amivel megjártam, a román irodalom, így mindenből

A kolozsvári Bolyai-serlegem, amelyet a sportsikereimért kaptam

tízest kaptam, csak románból hatost, ami lehúzta az átlagomat, de még így is kilenc fölött volt. Kolozsváron hagyomány, hogy a bankettet mindig az érettségi előtt tartották, mert akkora a bukási hányados, hogy ha utána tartjuk meg, az osztály fele vérző szívvel jön. Ezért megcserélték: előbb a vidám bankett, aztán a vérengzés. A banketten kibékültünk Nagy Gézával, elásva a csatabárdot pertut ittunk vele.

Ezen az 1947-es nyáron beadtam az útlevélkérelmemet, hogy a tanulmányaimat a Budapesti Műszaki Egyetemen szeretném folytatni. Kaptam egy idézést a Sigurantiára, ahol azzal fogadtak, vajon viccelek-e.

– Csak nem képzeli, hogy útlevelet adunk magának, mikor nyakig benne volt az Unghváry-féle összeesküvésben, csak ezt nem lehetett bizonyítani?

Nem tehettem mást, beiratkoztam a kolozsvári Bolyai Egyetem matematika-fizika szakára, de a Műegyetem álmát nem adtam fel. A kedvenc tárgyamat, az *Infinitezimális számításokat* – diák rövidítése infi – Borbély Samu, a világhírű, Németországban végzett matematikus tanította. Remek előadó, de nagyon szigorú tanár, mindenki rettegett tőle. Az óráira mindig elmentem, és még készültem is. Egyik nap otthon elakadtam egy hosszú levezetésnél, mert nekem más eredmény jött ki, mint amit ő levezetett a táblán. Ezért másnap sűrű bocsánatkérések közepette elmondtam neki a problémámat. A tanár úr a maga különös orrhangján közölte:

– Kolléga úr, nagyon köszönöm, én ezt bizony elrontottam!

Az előadóteremben pedig azt mondta:

– Bejött hozzám egy kollégájuk azzal, hogy nagy marha vagyok. Igaza volt!

Ez az eset egy életre tanári mintát adott nekem. Nemhogy csökkentette volna Borbély Samu tekintélyét a tévedés beismerése, hanem jelentősen növelte a tanítványai szemében.

Pár nap múlva megállított a folyosón:

– Kolléga úr, nem volna kedve nálam dolgozni az intézetben?

Elsőévesként a nagy hírű Borbély Samu meghív a tanszékére, ez akkora dolog volt, hogy a mennyországban éreztem magam. Neki meséltem el, hogy a Műegyetemre szeretnék menni, de nem adnak útlevelet. Ő magyar állampolgárként készült vissza, mert látta, hogy itt

a helyzet reménytelen. Megadott egy címet, hol keressem, ha mégis átjutok a határon. Az évfolyamomban megismertem egy kedves lányt, Sallak Katit, egy erdőmérnök lányát. Mikor otthon elmeséltem, kiderült: Sallak János, Kati édesapja Édesanyám udvarlója volt Désen.

A matematikaszigorlatra készülve tartották éppen a román vívóbajnokságot, ahol karddöntőt vívtam. Az egyik asszónál az ellenfelem bevágott a védőmellényem alá olyan szerencsétlenül, hogy a mellhártyám bevérzett. Másnap magas lázzal mentem a szigorlatra Borbélyhoz, de tízesre sikerült. Ez az 1947–1948-as év a tanulás mellett tehát elsősorban a vívással telt. A BEAC, a Bolyai Egyetem Atlétikai Club csapatának törzstagjaként kerültem a román bajnokságra, amit Kolozsváron, a Royal mozi színpadán rendeztek meg annak demonstrálására, hogy a kincses város újra Romániához tartozik. A románoknak volt egy favoritjuk, akivel még a selejtezők során kerültem össze és megvertem. Ennek az lett a következménye, hogy a románok a csalások sorozatát követték el – a zsűriben csak románok ültek, – egy találatot kétszer-háromszor kellett bevinni ahhoz, hogy elfogadják. A legjobb vívónk, Bartos Tibor csak második lehetett, mert egy bukaresti színésszel nyerték meg a bajnokságot, én ötödik lettem. A BEAC vándorserlege, amit évente a klub legjobb sportolója kapott meg, háromszor lett enyém. Ezért 1948-ban végleg nálam maradt, a rávésett nevemmel.

Az ötvenes évek elején a románok elvették a Református Kollégiumot, és román iskolákat helyeztek el az épületekben. A kilencvenes évek elején visszaadták ugyan a Református Egyháznak, de a négy épületből valójában csak egyet, a régi Kollégiumot. Az új gimnáziumi épületet – ahová én is jártam –, a tornatermet, a menza épületét azonban nem. A régi épületet is egyetlen éjszaka alatt kellett visszafoglalni. Azóta ott szorong az újraindított Református Kollégium.

A kisebbségi lét az emberi kapcsolatokra is rányomja bélyegét. A család összetartó ereje szorosabb, a barátságok vízváltókká válnak, a szerelem pedig életmentő lehet. De a történelem kényszerítő körülményei, az országhatárok mindezt tönkretesznek. Ilyen értelemben erdélyi Rómeó és Júlia történetnek lehetünk tanúi Vajna Zoltán életében.

1946 őszén ismertem meg Melindát. Nagyon csinos, szép arcú, jó alakú, légies tünemény volt, három évvel fiatalabb nálam. Ekkor

kezdődött a kapcsolatunk, amely hat évig tartott. Nagyapja, Nagy Gábor, a háború előtt Kolozsvár leggazdagabb embere, övé volt a Központi Szálloda (ma Melody) és egész házsorok. Ezeket addigra már elvették, csak a kertjük maradt meg, a Házsongárdi temető beszögellésében. A család akkorra az édesanyjából, a húgából és a nagymamájából állt, a gazdag nagyapa és apa már nem élt. Melindával lehetett sízni, kirándulni, persze nem kettesben. Az akkori idők szellemében az összejövetelek is úgy zajlottak, hogy az egyik szobában a fiatalok táncoltak, a másikon a szülők vigyáztak. Ennek dacára Kolozsváron teljesen közismert és a város által elfogadott kapcsolat volt a miénk. Mindenki tudta, hogy összetartozunk. De menekülnöm kellett Magyarországra, így négy évig távszerelemben éltünk, csak az írásra hagyatkozva. A leveleinket számoztuk – innen tudtuk, ha egy elveszett –, és mivel indigóval írtam, újra elküldtem neki. A levél végén hagytunk egy bekarikázott részt, ahol csókot váltottunk egymással. Négy százhatvanhárom ilyen levelem van. Az akkori körülmények között nem engedhettem meg magamnak gyakran, hogy telefonáljak. Ez volt a karácsonyi ajándékunk: ő beült a kolozsvári telefonközpontba, én a budapestibe, és vártunk a kapcsolásra, ami órákig tartott. Természetesnek tekintettük, ha lediplomázom, megesküszünk. Addig azonban nem találkozhattunk, mert ő Kolozsváron, én Budapesten, politikailag a legrosszabb időben, amikor a hatalom így büntetett. Naivan úgy gondoltam, ha elvégzem a Műegyetemet, visszamehetek a szülővárosomba. Csakhogy a román állam addigra katonaszökevénynek minősített, vagyis több évnyi börtön várt volna rám, ha beteszem a lábam Romániába.

1952-ben diplomáztam. Mivel két hónapig nem jött Melindától levél, Édesanyámat sürgettem, mi van vele. Ő azt válaszolta: „Kisfiam, nem tudom, miért kérdezed folyton Melindát, hiszen férjhez ment.” Ekkor szakadt rám az égbolt, 1952 nyarán, Veszprémben, ahová katonának vonultam be. Az utolsó májusi levél, amit tőle kaptam, nem sejtetett semmit, a régi szerelmes levél, a karikával a végén. Az, hogy valójában mi történt, olyan rejtély, amit azóta sem tudtam megfejteni.

Sokkal később próbáltam nyomozni, miért adta fel. Merthogy feladta, az nyilvánvaló. Van is egy tucatnyi elméletem, de egyik rosszabb a másikinál. Amit megtudtam: Melindát kirúgták az egyetemről a szár-

mazása miatt, a bábszínháznál sikerült elhelyezkednie. Ott ismerte meg a férjét, egy román bábszínészt, akit mindenki rendes embernek ismert, megjárta a Duna-delta kényszermunkatáborát is. A házasság három évig tartott, amikor bekövetkezett a tragédia. Melinda három hónapos terhesen agyvérzést kapott. Egy időzített bomba ketyegett az agyában: születési rendellenesség, aneurizma következtében pattant el egy ér. Mindössze huszonnégy éves volt. A halálát egy barátom írta meg 1955-ben. Gyönyörű, mesébe illő és tragikus a történetünk.

V. FEJEZET

SZÖKÉS MAGYARORSZÁGRA

*„Ez a nép a maga ezer veszedelemben tűzállóra égett lelkével, zsarát közt
melengetett hűségével és megpróbált türelmével nem is hasonlít az anya-
ország beteg lelkű, ezer pártra szakadt, már csak gyűlölködni és harácsot
sóvárogni tudó magyarságához.”*

(Gulácsy Irén)

1948. szeptember 4-én – visszatérő dátum! – táviratot kaptam egy barátomtól Szatmárból: „Most van egy lehetőség. Gyere azonnal!” Tolvajnyelvünkön ez arra utalt, hogy talált egy embercsempészt, mivel határövezetben élt. Rettenetes két nap következett. Döntennem kellett, szököm-e vagy sem. Ha nem megyek, mi lesz a jövőmmel, ha viszont megyek, itt marad mindenki, akit szeretek: Édesanyám, Édesapám, Melinda, a barátaim. Komoly dilemma húszévesen. Végül is a szökés mellett döntöttem. Szegény Melinda utolsó este hazakísért, majd visszakísértem, ez órákig így ment. Nem tudtam, hogy akkor látom őt utoljára életben.

Édesanyámék kikísértek a buszmegállóhoz, a kolozsvári fűszeres boltja elé. Itt történt az a jelenet, ami évekig kísértett álmodban: a hátsó peronról visszaneéztem rájuk, és láttam Édesanyám kétségbeesett arcát és a mérhetetlen aggodást a szemében. Ők is tudták, amit én: előttünk a Deák testvérpár kísérelte meg a szökést, de már csak a holttestüket kapta vissza a család. A jegyzőkönyv szerint szökés közben lötték le őket, de mindkettőnek a homlokán ment be a golyó, ami szabályszerű kivégzésre utal. Mindössze egy hátizsákkal és egy magamra szíjazott táskával érkeztem Szatmárnémetibe, majd Nagykárolyba, innen pedig abba a községbe, ahol az embercsempész lakott. A legnagyobb problémát a pénz okozta, de mikor megtudta, hogy a bátyám Pesten él, azt ígérte, ha vállalom, hogy bejuttatom őt odaát egyetemre, akkor ingyen átvisz. Ez fejesugrás volt a sötétbe, de belementem. Lett még egy útitársunk, így hárman indultunk éjszaka. Az embercsempészünk hajmeresztő pontossággal ismerte a határzónát. Tudta, hogy a románok mikor és hol tartanak őrzőjáratot. Csak borús éjszaka mehettünk, holdvilágnál nem, nappal próbáltunk aludni a kukoricásban. Addig lapultunk ott, míg meghallottuk távol a kutyaugatást, ilyenkor keresztezhattük az őrzőjárat sávot. Az egyik alkalommal már éppen indulni akartunk a takarásból, mikor pár méterre tőlünk felparázslott egy öngyújtó lángja: majdnem beléjük szaladtunk, a cigaretta mentett meg minket. Átkeltünk a Krasznán is, combig érő vízben, utána vizesen kúsztunk-másztunk. Az egész menetelés három napig tartott. Végre elérkeztünk a senki földjére, egy széles, elgereblyezett szántóterületre. Ott, megtévesztendő a határőröket, visszafelé lépkedtünk,

hogya a lábnyomok ellenkező irányba mutassanak. Amikor az ember már legszívesebben rohant volna, hogy mindjárt magyar területen vagyunk, akkor kellett erőltetett menetben, visszafelé lépkedve megtenni az utolsó ötven métert. Átjutva a határon, kimerülten rogytunk le a földre, ahol dinnyét találtunk és jóízűen megettük. Egyszer csak arra jött egy fiatalember, kerékpárral:

– Hogy vagytok? Honnan jöttök? – kérdezte kedvesen.

Siettünk, hogy Pátyodnál elérjük a vonatot. Ennyi idő elég volt a biciklistának, hogy feljelentsen minket. Egyszer csak fegyveres katonák bukkantak fel, és letartóztattak tiltott határátlépés miatt. Először azt hittük, tréfálnak, hiszen ez az ígéret földje, a vágyva vágyott Magyarország. De nem tréfáltak. Elvittek Csengerre, a rendőrkapitányhoz, aki gorombán közölte, hogy a román-magyar egyezmény értelmében másnap visszatoloncolnak minket a határon.

– Tisztában van azzal, hogy ez a kivégzésünket jelenti? Mert a románok ezt teszik azokkal, akiket elfognak – és elmeséltem neki a Deák testvérek történetét.

De erre sem puhult meg. Elvittek minket a vámosokhoz – akkoriban finácok –, ahol szétszedték a csomagomat, de nem találtak semmi tiltott dolgot. Egy fiatal főhadnagy szinte sajnálkozva mondta:

– Maga nem csempészett semmit!

– Ezt miért mondja ilyen hangsúllyal? – kérdeztem.

Elmagyarázta, hogy a másik két embernél talált csempészárut – többek között egy filmfelvevő gépet –, ezért őket letartóztatja a magyar vámhivatal, és Nyíregyházára viszik bíróságra, ami messze van a határtól. Erre kapcsoltam, és közöltem, hogy a filmfelvevő gép a vezetőnkkel közös tulajdonunk, tehát ketten csempésztük át. A főhadnagy ekkor elmosolyodott:

– Uram, akkor önt is letartóztatom csempészéséért!

Sosem hittem volna, hogy a csempészet menti meg az életemet!

Bezártak minket, de egy jóindulatú, alföldi parasztyerek volt az őrünk. Megkérdeztem, kit ajánl ügyvédnek Nyíregyházán. Még papírt is hozott, hogy levelet írhassek dr. Pártosnak és Palkónak egy táviratot. Az ő saját költségén küldte el mindkettőt. Palkó azonnal mozgósította Erzsikét, aki Szamosangyaloson felhívta Diószeghy Ádám édesanyját, Máriát. Ő bejött Csengerre, és anyyit elérte, hogy engem kivihessen

egy napra. Szamosangyaloson végre megfürödhettem, jóllakhattam, és este visszavittek a fogdába, ahol végül három napot töltöttünk.

Mikor Nyíregyházára szállítottak, az állomáson rögtön megláttam Palkót és vele az ügyvédbojtárt. A börtönben külön cellákban helyeztek el. Leültem, és töprengtem a helyzetemen. Próbáltam megemésztetni azt a szörnyű csalódást, amit a hazám okozott. Magyarországra mi Erdélyből úgy gondoltunk, mint a vágyaink netovábbjára, és akkor az első szimpatikus ember elárul. Úgy tekintettem az anyaországra mint abszolútumra, és hatalmas lélekzuhanással kellett rájönnöm, hogy nem az. Ez akár szimbolikusnak is tekinthető a további sorsomra.

Tanulságos tapasztalatokat szereztem a börtönvilágban. Egyszer csak egy kéz nehezedett a vállamra, amitől majdnem kulcscsonttörést kaptam, ahogy Rejtő Jenő írja. Öreg, fapapucsos rab volt, aki mindig belerúgott a vasajtóba, ha arra járt.

– Ne búsulj, öcsém, én már húsz éve ülök. Csak az első öt év nehéz, aztán megszokja az ember – vigasztalt.

Csakhogynem szándékoztam ezt kipróbálni – de hogyan kerülök ki innen?

Ez a fickó – éppen a múltja miatt – főnökként viselkedett a börtönben. Ha valaki tárgyalásra készült, tőle kérdezte meg, mit valljon. Lehetett hallani a kiáltásokat, ahogy celláról-cellára adták át az üzenetet.

Másnap a foglár kivitt hármunkat a mátészalkai vonathoz. A megnyugtató az volt, hogy Palkó is a vonaton tartózkodott. Pártos ügyvéd ugyanis elintézte, hogy az ügy a mátészalkai bíróságra kerüljön. Ide még megbilincselve érkeztünk, de az ottani bíró rögtön levetette rólunk, és cigarettával kínált:

– Gyújtsatok rá, fiúk!

Nem volt rossz kezdet, hát még a folytatás! Az egész testület bíróstul, ügyésztül, ülnököstül erdélyiekből állt, így nem is tárgyalás, hanem baráti csevej zajlott, végigbeszélve az ismerősöket. Végül megkérdezte a bíró:

– Mire ítélek titeket?

Kiderült, hogy hat hónap börtön vagy ötszáz forint bírság között lehet választani. Ha lefizetjük, az de facto priusznak számít. A börtönt viszont saját hatáskörben fel tudja függeszteni három év próbaidőre, és utána az egész elévül.

– Akkor tisztelettel kérjük a börtönt – mondtam én.

Így végül is a Magyar Köztársaság nevében és nagy közderűtség közepette erre ítelt minket.

– Most tűnjetek el – javasolta –, és ne kerüljetez három évig senki szeme elé!

Most is volt tehát dolga a Gondviselésnek, hogy ezt így rendbe hozta.

Így érkeztünk meg Palkóval Budapestre, Erzsikéhez, aki akkor a Guyon utcában lakott Nagymamával. A szüleim csak jóval később értesültek a szerencsés landolásomról, virágnyelven írott levélben. Közben csempészünk is megjelent behajtani rajtam az ígéretet, hogy bejuttatom egy pesti egyetem matematika szakára, ahová az ő személyi adataival, de az én fényképpemmel jelentkezett. Így helyette mentem a felvételire, ami jól sikerült. Felvették az egyetemre, de nem végezte el, belevetette magát az „édes életbe”.

Mivel a szökésem sokáig tartott, lekéstem a Műegyetem jelentkezési határidejét. Elmentem Borbély Samuhoz, aki rögtön elintézte Vajda Ödönnél, a gépészkar dékánjánál, hogy felvegyenek. Ő a második évre akart irányítani a kolozsvári egyetemi évem miatt. Életem kevés jó döntéseinek egyike, hogy mégis az első évvel kezdtem.

1948 őszén tehát végre eljutott álmai országába, és elkezdhetette a Budapesti Műszaki Egyetemet, hogy mérnök legyen, mint oly sokan a családban. Húszévesen nem tudhatta, hogy a legrosszabb időben érkezett, a kommunista diktatúra kezdetén. Nem ismerhette azt a mentalitást, amit Wass Albert így fogalmazott meg: „A bolsevik olyan ember, aki elégedetlen, irigy és tele van gyűlölködéssel. Mindenkit gyűlöl, aki nem úgy gondolkodik, mint ő, mindenkit gyűlöl, aki jobb körülmények között él, mint ő, és mindenkit gyűlöl, akinek van valamije. És akit gyűlöl, azt megöli.”

Az egyetemi évekre általában úgy gondolnak vissza az emberek, mint életük legszebb éveire. Nekem azonban életem nehéz és kusza időszakához tartoznak, de a Jóisten megsegített. Budapesten más világ fogadott. Itt az Auditorium Maximumban hatszázan is ültünk egy előadáson, két karnak – a Gépészmérnököknek és az Általános mérnököknek (így hívták a mostani Építőmérnököt) – az elsőévesei. A tanulóörök harmadéves koromban alakultak meg szovjet mintára. Az ezt megelő-

ző kisebb csoportok kiválóan alkalmasak voltak létszámellenőrzésre. Az akkori szigorú tanmenetben állandóan létszámellenőrzést tartottak. Az évfolyamtársaimnak nehézséget okozott a matematika. Mivel előnyt élveztem a Bolyai Egyetem egy évével, ezért szemináriumot hirdettem, amelyen átvettük az órák anyagát. Először csak huszan jöttek, de aztán viharos gyorsasággal több százra nőtt a létszám. A matematika-professzorunk, Stahó Tibor, aki Szentmártonyra magyarosított, óriási lexikális tudással rendelkezett, kitűnő könyveket írt, de olyan magas színvonalon tanított, amit egy kezdő egyetemista nehezen érthet meg.

Hogy éreztem magam kezdetben Budapesten? Erre jó példa: a Csörsz utcai házban – ahol Palkóval laktunk albérletben –, a lépcsőházban mindig találkoztam egy kedves, idős házaspárral. Megkérdeztem róluk a főbérnököt, Irénke nénit, de nem tudott semmit, holott már húsz éve laktak egy házban. Elhúltam attól, hogy valaki nem áll szóba a szomszédjaival. Kolozsváron mindenki tudott mindent, és ha valakit baj ért, sokan siettek a segítségére. Ilyen elembertelenedett nagyvárosi légkörbe csöppentem bele, ami nagyon távol állt az erdélyi város összetartó melegétől. Egy szétszakadt, egyéni önzésre épülő társadalom fogadott ideát, amit nagyon nehezen vettem tudomásul. Ráadásul épp a fordulat évében értem ide, amikor Rákosiék átvették a hatalmat, és a kommunista diktatúra bekeményített. Ezt a saját életünkön is éreztük.

Erzsike mint belügyi alkalmazott 1945 után B-listára került. Akkor a British Councilnél, az angol nagykövetség kulturális részlegénél kapott állást, ami kishíján az életébe került. 1948 őszén zajlott ugyanis az angol tulajdonban levő gyár, a Standard koncepciók pere, ebbe belekeverték a British Councilt és őt is. Fülel kapott, ha nem tűnik el, letartóztatják. Eljött hozzánk este elbúcsúzni, másnap hajnalban disszidáltak a barátnőjével. Pár nap ausztriai láger után bevándorló útlevelet kapott Új-Zélandra, aztán évekkel később áthajózott Amerikába. Ő lett a Stanford University gazdasági igazgatója, akinek révén a hetvenes években megismertem több stanfordi professzort. Soká találkoztunk újra, csak a hatvanas évek elején mert hazajönni. Nagymamácska akkor még élt – megvárta Erzsikét –, utána nem sokkal halt meg. Diószeghy nagyanyám 1874-ben született, a kiegyezés után, és 1962-ben halt meg. Az ő élete aztán igazán történelmi időkben zajlott.

Egyik éjjel nálunk is megszólalt a csengő, ami az akkori idők szellemében mindenkire ráhozta a frászt. Egy évfolyamtársam, Pollacsek Péter állt az ajtóban, aki elárulta, hogy feljelentést adtak be ellenem. Péter volt állítólag az ÁVH megbízottja az évfolyamban. A feljelentő Miklós Vilmos, a Kolozsvári Református Kollégiumban tanító Miklós Viktor fia és Kozma Miklós, Vili barátja. Ez a két fiú az érettségi után kiszökött Nyugatra, majd vissza Magyarországra. Ezért hogy mentsek az irhájukat, beléptek a pártba, de öngazolásképp feljelentettek engem – ez volt az ára a pártba való felvételüknek. A négy vádpont között szerepelt Édesanyám bárói származása (Vili a vendégünként járt egyszer Bujdoson!), Édesapám bankigazgatói múltja, vagyis nagybirtokosok, osztályellenségek vagyunk. A negyedik a legijesztőbb: fasiszta összeesküvésben vettem részt Kolozsváron, ennek következményei elől menekültem Magyarországra. Akkor még nem fogtam fel az első három vádpont horderejét, pedig mint kiderült, ezek egészen 1989-ig, a rendszerváltásig elkísértek. De azt tudtam, hogy a negyedik pont életveszélyes. Ha kiderül a szökésem, és a KEOK látókörébe kerülök, akkor visszazsuppolnak Romániába.

Ilyen lelkiállapotban mentem 1948 decemberében a fegyelmi tárgyalásra, ahol az első percben észrevettem a két bőrkabátos ávóst. A vádpontok közül Édesanyám származásán nem volt mit tagadni, de próbáltam elmagyarázni, hogy a magyar viszonyokhoz képest mi csak kisbirtokosoknak számítottunk. Szerencsém volt, mert a feljelentők nem tudták Édesapám primori rangját, ami Erdélyben éppúgy arisztokratának számított, mint a báróság. A másik szerencsém – vigyáztak fent rám az égiek –, hogy Miklós Vilmos nem jelent meg a tárgyaláson, csak Kozma Miklós, aki viszont nem tudott semmit. Az összeesküvést egyszerűen letagadtam. Ekkor a jelenlevő két ávéhás felállt, és kiment az ajtón, mint akik ezt az ügyet nem veszik komolyan. Azt hittem, megúsztam, de osztályellenséggé nyilvánítottak, megvonták az ösztöndíjamat, kitiltottak a menzáról és a kollégiumból. Ugyanekkor vonta meg az ösztöndíjat az SKF Palkótól egy nézeteltérés miatt. Így semmi bevételünk nem maradt.

A totál nyomor vette kezdetét. Palkó utolsó éves volt, ezért meg egyeztünk, hogy a diplomázásáig én fogom eltartani kettőnket, utána pedig majd ő. 1949-ben fejeztem be a Műegyetem első évét, Pal-

kónak ekkor kellett volna végeznie, de ráhúzott még egy évet, így kettőt kellett végigdolgoznom. Az ő szedett-vedett évfolyamán – az 1945-ösön – senki nem firtatta a származást. Leélte az egész életét úgy, hogy az édesanyja bárónősége fel sem merült. Nálam meg negyven évig állandó problémaként jelentkezett. Ezek a rendszer anomáliái.

A nyomor jelképe a trencskókabát

Minden munkát el kellett vállalnom a tanulás mellett: bérrajzolást és vagonrakodást. A rajzolás

határidős rohammunka, amin éjjel is kellett dolgoznom, a vagonkierakodás a Nyugati pályaudvaron szintén éjszakai munka volt. Másnap reggel ott ültem az órán, hiszen csak indokra vártak, hogy kirúgjanak. Ahogy közeledtek az ötvenes évek, az évfolyam vezetősége egyre vadabbá vált. Az akkori évfolyamtitkárunk, Lévai Zoltán – ma professor emeritus az egyetemen –, rikácsoló hangon üvöltözte:

– A mi szerető atyánk, Sztálin elvtárs és édesapánk, Rákosi elvtárs – ezzel a szöveggel vezette be azt a javaslatát, hogy az évfolyam zárjon ki engem mint osztályidegent. Az akkor még nagy súlynak és tekintélynek örvendő professzorok mentettek meg, elsősorban Pattantyús Ábrahám Géza, Gruber József, Egerváry Jenő. A diplomázásomig hét alkalommal próbáltak kizárni, de valamelyik professzor mindig megvédett, mint a kar egyik legjobb tanulóját. Sosem álltam bosszút ezen az alakon, 1956-ban sem, amikor alkalom nyílt volna rá, csak azt nem szeretem, hogy manapság is találkozunk a Műegyetemen.

Ebben a nehéz helyzetben szerető családtagok vettek körül, Erzsike kiesésével elsősorban Ottó bácsiék. Náluk ebédeltem egy ideig napi rendszerességgel, segítettem Tominak és Katónak matematikát

tanulni. Palkó vezetett be a Finály családba, akik a védőszárnyaik alá vettek. Finály Lajos felesége, Szentkirály Baba Édesanyám kolozsvári jó barátnője volt. Baba néni lett a mi „vicemamánk”, ahogy tréfásan neveztük. Hetente egyszer náluk vacsoráztunk, és vállalták a ruháink mosatását is. A másik ilyen támogató család Sándoryék voltak. Egyik rajzórán, még az első évben mellém állt egy ismeretlen fiú azzal:

– Sándory.

Sándory Mihály, vagyis Micu szükségzavúságára teljesen jellemző volt ez a stílus, egész barátságunk alatt ilyen lakonikusan beszélt. A vitáink komédiaszámba mentek, mert egyikünk hosszan fejtegetett egy állítást, mire a másik elgondolkozva annyit mondott:

– Nem!

Egy kívülálló ebből nem fogott fel semmit, de mi tökéletesen értettük egymást.

Mikor kizártak a menzáról, Micu szerzett ételjegyet a fővárosi szegénykonyhára, a Kisfaludy köz egyik alagsorában. Rémes körülményeket találtam: cinedényekben lökték elém az ételt, a közönség koldusokból állt. A biztosítékot a szalontüdő verte ki nálam, mert ez az étel kizárólag a tüdő és a szív érrendszeréből állt, ehető része nincs, és a velem szemben ülő asztalra csapott ércsomója a tányéromba ugrott. Elrohantam a Műegyetem szociális osztályára, és képeimből kikelve üvöltöttem:

– Kikérem magamnak, hogy a szegénykonyhára kényszerítenek. Jöjjenek el velem, és nézzék meg, milyen az a hely!

Senki nem mert megszólalni, de egy tűzről pattant menyecske azt mondta:

– Fiatalember, amíg én vagyok a Gellért-téri menza vezetője, maga ott kap enni!

Ez a jószívű asszony etetett engem egy évig.

Még két erdélyi család istápolta minket. Dombóy (eredetileg Duducz) Zoltán bácsi Edit néniel és két nagylányukkal, Edittel és Adival mérhetetlen kedvességgel vacsoráztattak néha, Szentiványi Árpiek úgyszintén. Tehát sok, erdélyi ízű támogatásban volt részünk, de ez az alapnyomorunkon nem változtatott, hiszen a lakbért, a számlákat fizetni kellett. Palkó végre 1950 tavaszán végzett a Műegyetemen. Utolsó félévben már bejárt a Beloiannisz gyárba – ez lett a per után a Stan-

dard új neve –, kezdtem fellélegezni. Addig ugyanis olyan feszítetten dolgoztam, hogy nemritkán hetvenkét órát rajzoltam egyfolytában állva, mert rajzolni az akkori technikával csak így lehetett. Egyszer tussal kellett kihúznom egy bonyolult rajzot, és olyan fáradt voltam, hogy kényszeresen mindenféle vonalat húztam a pauszpapíron. Félálomban tettem, mert hirtelen felébredve rémülten láttam: tönkretettem a majdnem kész rajzot. Szabályos sírógörcsöt kaptam, nekiálltam kikaparni a felesleges vonalakat. Többórás munkával sikerült is. Rendszeresen koplaltunk a pénztelenség miatt. Májay Marika, Palkó későbbi felesége diétás nővérként csempészett nekünk néha ennivalót. Különben hihetetlen pótételeket kotyvasztottunk: lisztből és vízből, de tojás nélkül galuskát. Ünnepek közeledtével, időnként érkezett egy csomag vidékről, a Sándory-család titkos akciójaként. Közben jártunk a kegy-vacsorákra. Emlékezetes, hogy egy ilyen hosszú koplalás után éppen Dombóy vacsora következett, ahol tudva helyzetünket, mindig tápláló ételeket

Műgyetemistaként 1952-ben

kaptunk. Nagyon vissza kellett fognom magam, mert tudtam, üres gyomorral nem szabad zabálni.

A társadalmi életünk tette lehetővé, hogy ezt a sivár korszakot jól vészeljük át. Gerince a bandának titulált társaság, amelynek először Palkó lett tagja. Akkoriban két kislánynak udvarolt, Mariettának és Marikának, végül az utóbbinál kötött ki, ő lett a sógornóm. A társaság központja Marietta volt, távoli unokahúgom. Az anyja Balogh-lány lévén a család erdélyi relációban rokonunk volt, ezért nagyon kedvesen törődtek velünk.

Általában elmondhatom, hogy miközben a megítéltetésem a nőknél előnyös volt – erre szokták mondani, hogy sikere van a nőknél –, a komolyabb kapcsolataim mégis mindig balul végződtek. Hiszen már diákkori szerelmem, Magdi is csúfosan faképnél hagyott tizenhat éves koromban. Marietta felkarolt, noha tudott Melindáról és a levelezésemről. A szülei meghívtak nyaranta Békéscsabára, kellemes családi légkörbe. Ez így ment egészen a diplomázásomig. Akkor az édesapja feltette a regényekből ismert kérdést:

– Édes fiam, mi a szándékod a lánnyal?

Semmi sem volt. Örültem, hogy a diplomáig elvergődtem. A jelenet olyan kellemetlen és felelősségre vonó volt, hogy elmenekültem. Így ért véget a barátságom Mariettával.

A törzstársaságunk minden szombaton összejött táncolni. A legjobb zenét a Pipacs bárban Ilosvay Gusztáv dobos, gitáros – eredetileg orvos – és Ács Ágnes zongorista szolgáltatotta. Pénzünk nem lévén csak egy dupla feketét rendeltünk, és amikor vészesen fogyott, cukrot tettünk bele. A végén már massa lett, amit kiskanállal ettünk.

Az akkori életformánk jellemző esete, hogy egyszer zsúrba hívtak minket Palkóval, épp a nagy éhezési periódusunkban. De ketten összesen egy használható ruhával rendelkezünk. Mivel magasabb voltam nála, a nadrágra két sor szíjtartót varrtunk. Sorsot húztunk, én mentem el elsőként, jól beettem a svédasztalos rendszerű büféasztalnál, és elnézést kérve távoztam. Otthon ruhát cseréltünk, és Palkó még idejében elérte az uzsonnát. Így aznap mindketten jóllaktunk.

Az alapbandán kívül mások is meghívtak. A Bókay család – kiváló mérnököket adtak az országnak –, megmaradt villájában, a Rózsa-dombon nagy társasági életet élt. A lakásuk sértetlenül vészelte át a háborút, így olyan volt, amilyenben felnőttem. Egyik lányuk, Zsuzsi hívott meg bridzselni. A szüleim odahaza szenvedélyesen bridzseltek, és szorgalmazták is, hogy tanuljam meg. De keményen ellenálltam, mert untam. Mikor azonban Budapestre kerültem, szégyelltem bevallani, hogy nem tudok játszani. Ezért könyvből tanultam meg a kártyajátékot, állandóan izgulva, hogy ne legyen értékes lapom, és ne derüljön ki, alig tudok valamit. A bridzs burzsoá csökevénynek számított, bár évek múlva polgárjogot nyert a szocializmusban. Egy távoli barátom, Marietta későbbi férje rendezte az első bridzsversenyeket

az Építők Házában, a hatvanas években. Ezeken a versenyeken részt vettem Micuval, egyik évben megvertük a bajnokjelölt párost. A bridzsezőknek két fajtája van: az egyiket csak a játékszenvedély hajtja. A másik a társaság kedvéért jár bridzselni – én is ilyen vagyok. Hallgatókorunkban összeálltunk négyen, Micuval, Homola Vikóval és Balogh Lóránddal, akikkel gyakran hajnalig játszottunk. De örülségekre is képesek voltunk: egyszer például egy kis szekéren cipeltünk egy zongorát a város egyik végéből a másikba és vissza, hogy Lórándnak legyen min játszani egy banda-összejövetelel.

Akkor még a Műegyetemen nagynevű és nagytekintélyű professzorok tanítottak: Gruber József, Simonyi Károly, Rázsó Imre, Mutyánszky Ádám, Egerváry Jenő, Pattantyús Ábrahám Géza, Gillemot László, Heller László, Lévai András. A harmadév elején hívatott Gallai Tibor matematikaprofesszor, aki hithű kommunistaként a kirúgott Szentmártony Tibor helyére került. Kirítt a sorból, mert rendes ember volt. Elmondta, hogy ettől az évtől bevezették a tanulóköri rendszert, ezért matematikaoktatókat keres, akik a gyakorlatokat vezetik. Egerváry professzor engem ajánlott, ezért Gallai is elfogadott. Az egekben éreztem magam, de egy hét alatt minden megváltozott. Közölték, a dolog tárgytalan. Én azonban félkézzel eltoltam a titkárnőt, és benyitottam a professzorhoz:

– Kérem, közölje az okot, amiért megváltozott a helyzet.

– A személyzeti osztály nem engedélyezte, így nem tudom önt alkalmazni.

Azonnal lementem a pártirodára, és képemből kikelve vizsgálatot kértem magam ellen azzal, hogy állandó hátrányt szenvedek az Édesanyám származása miatt.

– Nem lehet nekem felróni, hogy az édesanyám az, aki. Ha újrászületnék, akkor is őt választanám anyámnak!

A káderes ezen eltöprengett, és megígérte, hogy utánanéz. Így is lett. Egy hét múlva azzal fogadott:

– Önnek igaza van, ez egy lehetetlen helyzet. Kiváló információkat kaptam mint az évfolyam egyik legjobb tanulójáról. Úgyhogy Gallai professzor nyugodtan foglalkoztassa önt!

Így lettem egyetemi matematikaoktató harmadévesként, kiemelt órabéréért. Nagyon sok, heti tizenhat órát vállaltam, ami később néha felment harmincra is. Az első tanulóköri órára némi lámpalázzal men-

tem, hiszen mindössze négy évvel voltam idősebb a hallgatóknál. Alig kezdtem meg az órát, bejött Gallai, és leült a hátsó padsorba. De minden simán ment. Az első hónap után a pénztárban felvettem az óradíjamat, ami horribilis összegnek tűnt az addigi morzsa-jövedelemhez képest. A Gellért tér sarkán levő tejboltban rendeltem fél liter tejet, két kiflivel – ez már nagy lakomának számított akkoriban. Ettől kezdve nem kellett koplalni, egy kifőzdébe jártam étkezni a Bartók Béla úton.

A matematikával sokféleképpen kerültem életem folyamán kapcsolatba. Először tizenkét évesen, amikor Jeney Ádi barátom vesemedence gyulladást kapott, feküdnie kellett, és naponta mentem el hozzá, le ne maradjon a tanulással. Aztán az osztályomnak tartott érettségi előkészítő, a Borbély Samuval kapcsolatos történet, majd a Műegyetemen az évfolyamomnak tartott szeminárium.

De jött a szigorlat másodév végén, ami még nekem is kemény dolog volt. Az írásbelin mindenki külön tételt kapott a Stacho professzor katonaládájában lapuló gyűjteményből. Ez jól sikerült, de sorkerült a szóbelire. Az előszigorlaton Fazekas Ferenchez kerültem. Feladott egy bizonyítást, amit ő is hosszúnak találhatott, ezért olyan kiinduló feltételeket mondott, amivel a bizonyítás közepéből kellett indulnom. A végén azt kérdezte:

– Tehát mit mond a tétel?

Én meg elmondtam, alapul véve azt, amit megadott. Csodálkozva nézett rám, és sajnálkozva csóválta a fejét mondván, hogy akkor csak jót tud adni. Nem fogadtam el azzal, hogy jövök a rendes szigorlatra. Az elővizsgáknak ugyanis az volt az előnye, hogy a hallgató több időt nyert az egyéb tárgyakra, de az ott ajánlott osztályzatot nem kellett elfogadni. Igazam tudatában dühösen rohantam Egerváry professzorhoz, de ő diplomatikusan nem nyilvánított véleményt. A rendes szigorlaton Fazekashoz osztottak be. Az évfolyamból sokan beültek, nagy pankrációra számítva. A tanár azonnal kiszólitott:

– Kolléga úr, mi volt a múltkori vitánk?

Mikor elmondtam, elbámult:

– Ezeket a feltételeket adtam meg? Akkor igaza volt, kérem az indexét!

Meg kell hagyni, Fazekas nagyon korrektül rendezte el a dolgot, nyilván Egerváry is szólt neki. Csak az évfolyamtársaim voltak csalódottak, mert a meccs elmaradt.

Egerváry Jenő, akinek a tanulókört is köszönhettem, szörnyű helyzetbe került. Egy docense külső megbízásos munkákat vállalt a tanszék nevében. Belevitte olyan bűnügybe a tanszékvezetőt, hogy pénzt vett fel el nem végzett munkáért. Sajnos Egerváry, aki aláírta a számlákat, nem ellenőrizte a helyettesét. Mikor rájött, milyen csalásba keveredett, ő, akinek akkorra már világhíre volt, öngyilkos lett. Mindenkit megrázott a halála. A bíróság a tettest évekre elítélte.

Komondy Zoltán, idős professzorunk *Kalorikus gépek* tárgyat adott elő. Az évfolyam krémjével elővizsgára mentem. Feladott egy hosszú levezetést, és miközben írtam a táblára, észrevettem, hogy elaludt. Mikor végeztem, erőteljesen köhögtem. Felébredve azt mondta:

– Ez rendben, de mivel kicsit lassan ment, csak jót adok rá.

Udvariasan közöltem, hogy nem fogadom el, és jövök a rendes vizsgára. Komondy felbődült, mint egy bika:

– Ez az utolsó szava, kolléga úr?

– Ez – mondtam, mire hozzám vágta az indexemet.

Kirohant, utána meg az adjunktusa. Felhívtam Palkót a Beloianiszban, és elmondtam a történetet, mire ő:

– Megőrültél? Komondynál az életben nem kapsz érvényes osztályzatot! Nem lesz diplomád, mert ezt már több emberrel megtette, például Sándory Micu főnökével.

Nyomott hangulatban mentem sétálni Mariettával a Gellérthegyre. Este egy altiszt levelet hozott a Műegyetemről: Komondy másnap reggelre berendelt. Egész éjjel tanultam, reggel pedig remegő térdekkel bevonultam a tanszékre, ahol a professzor közölte:

– Kolléga úr, gondolkoztam a dolgon, és úgy döntöttem, megadom a jelest!

Hivatalosan sosem tudtam meg, mi történt, de valószínűleg az adjunktusa nagyon finoman értésére adta, hogy elaludt a vizsgán.

1951 nyarát Siófokon töltöttem matematikaoktatóként egy táborban. Ott ért a távirat, menjek haza, mert megint ki akarnak rúgni az egyetemről. A dolog előzménye, hogy közölték: nyárra nem helyezkedhetünk el saját belátásunk szerint, hanem központilag beosztottak termelési gyakorlatra. Ez anyagilag mindenkit súlyosan érintett. Ezért spontán felkiáltással elhatározta a tanulóöröm, hogy nem vesszük figyelembe. A döntésünket megüzentük a dékáni hivatalnak,

Palkóval (napszemüvegben) egy balatoni vitorlásán,
a Micu nevű bérelt hajón

ahol ezt szabotázsnek minősítették. Kitört a botrány, és a tanulóköri társaimmal azt akarták bebizonyítani, hogy az egész tőlem indult ki. Vagyis engem kiáltottak ki főbűnösnek. Szorongatott helyzetemben Dr. Sándory Mihályhoz, Micu apjához, a jogászhoz fordultam. Ő hozott össze Szabó páterrel, a Műegyetem korábbi lelkészével, aki később még fontos szerepet játszik az életemben. A páter súlyát mutatja, hogy valóban nem zártak ki.

Diplomatervként szép feladatot kaptam, egy létező erőműhöz kellett vízturbinát terveznem. A rajzterem a Vízgépek Tanszéken, ahol dolgoztam, szemben volt Pattantyús Ábrahám Géza szobájával, akivel akkorra már jó kapcsolatba kerültem. Patyi bácsinak hívta a háta mögött mindenki. Egyszer éppen léptem ki a folyosóra, mikor ő is kilépett, és sebtében aláíratott velem egy papírt. Javában tanultam otthon, mikor hivatalos levél érkezett a Magyar Tudományos Akadémiától – szívdobogást kaptam még a nevéből is. Abban az időben egy

egyetemista szemében az Akadémia égi magasságokban leledzett. A megjelölt időpontban két szívélyes úr fogadott azzal:

– Mivel aspirantúrára jelentkezett, szeretnénk önnel kicsit elbeszélgetni.

Azt sem tudtam, mi az az aspirantúra. De az asztalon levő papírról felismertem, hogy azt Pattantyús professzor íratta alá velem. Kérdegettek a tanulmányaimról, eredményeimről, ezt régen káderezésnek hívták. Ezután behívót kaptam az aspiráns felvételire – ezért a két káderező pártfegyelmet kaptam –, ahol a bizottság elnöke Pattantyús professzor volt, de rajta kívül is sok olyan jeles tanár, akik ismertek. Addigra már tudtam, mi az aspirantúra: a mostani PhD-ösztöndíjnak felel meg. Akkor ez a Tudományos Minősítő Bizottsághoz tartozott. Abban az évben háromszázan jelentkeztek rá, de hiába voltam közülük a legjobb a Bizottság eredménylistáján, a káderosztály azonnal kihúzta a nevem. Patyi bácsi – akit előzőleg politikai okból kizártak az Akadémiáról, és éppen az újrafelvételi eljárása folyt – azonban résen volt, és megkérdezte:

– Ez a vizsga cirkusz volt-e vagy felvételi vizsga? Mert ha ez utóbbi, akkor a legjobb eredményt elért hallgatót fel kell venni! Ha viszont cirkusz, akkor kikérem magamnak, és beadom a lemondásomat.

Ilyen fantasztikus jellem volt: lemondott volna elvi okból a folyamatban levő akadémiai újrafelvételéről. Aki ismerte, tudta, hogy megteszi.

Ennek a botránynak elkerülése végett visszaírtak a harmincas lista elejére, ennyit vettek fel aspiránsnak 1952-ben.

Harmadév végén vezették be nyaranta az egyhónapi katonai szolgálatot. Diploma után pedig a három hónapos tiszti iskolát is el kellett végeznem, és alhadnagyi rangot kaptam. Az egyik barátom, Homola Viktor azonban csak tartalékos tizedes lett arra való hivatkozással, hogy olyan elemekkel barátkozik, mint én – a rendszer logikája. Ettől kezdve azonban ő nevetett, mert engem – vele ellentétben – minden nyáron behívtak katonai továbbképzésre.

Azt a bizonyos három hónapos tiszti iskolát Veszprém-Jutason töltöttük, ahol volt néhány említésre méltó élményünk. Az egyik a politikai tisztünkhöz fűződik. Akkoriban minden nagyobb katonai alakulatnál működött politikai tiszt. Ezek hófehér egyenruhában, zubbonyukon aranycsillaggal örködték a kommunista politika érvényesülése

fölött. „Polti” volt a köznapi nevük. Nos, a mi poltink igazi szadista volt. Mindennap, amikor az egész napi kiképzéstől már lógott a nyelvünk, ő általában a rohampálya mellett álldogált, és lovagló pálcájával intett, ami azt jelentette, hogy végig kell mennünk a pályán. Ez szöges drót alatti kúszást, futást és egy falon való átmászást jelentett, teljes menetfelszerelésben. Katonáéknál az első hetekben nem adnak eltávozást, amíg úgy nem találják, hogy az alakulat már képes katonásan viselkedni, ez általában három hét. Nálunk az első kimenő úgy alakult, hogy szabályos alakulatban, nótázva meneteltünk a Veszprém határában álló templomig, ott „oszolj!” azzal, hogy este nyolcra újra itt kell lennünk. A többség vasárnap lévén templomba akart menni, így odamentünk. A gyülekező helyen parancsnokainkon már láttuk, hogy valami van, visszafelé tiltották a nótázást is. A laktanyában pedig két órát álltunk, mire begördült egy fekete autókönvoj, magasrangú tisztekkel. Vacsorát nem kaptunk, helyette az oktatóterembe kellett mennünk és leírnunk az önéletrajzunkat. Takarodó után újra riadó és életrajzírás. Ez így ment többször. Közben kiszivárgott, hogy Budapestről a D-osztály, a katonapolitikai osztály emberei jöttek. Másnap egyenként citáltak egy bizottság elé: a botrányt mi okoztuk azzal, hogy templomba mentünk. A parancsnokaink ugyanis már előző délután értesültek arról, hogy valami nagy rendszerváltozás lehet, ha a tiszti iskolások alakulatban mennek templomba – ezt pletykálták az emberek.

A saját tisztünk később elmesélte, hogy majd kipukkadt a nevetéstől, mert a bizottságot vezető Kecskeméti százados mindegyikünkkel hitvitába került. Szegény Kecskeméti nem érzékelte, hogy mi marxizmusból sokkal képzetebbek vagyunk, mint ő, és emiatt folyton kínos helyzetbe került. Amikor már mindenkit kihallgattak, egyszerűen elaludt a dolog, nem lett folytatása.

Vajna Zoltán egész életében érezte az erdélyi és az anyaországi mentalitás különbségét. Nemcsak a két város, Kolozsvár és Budapest teljesen eltérő légkörét, hanem azt a tulajdonságot, hogy Erdély történelme másfajta embertípust kovácsolt ki, mint Magyarország örökösen több részre szakadt, széthúzó társadalma. Ki érzékelné ezt jobban, mint egy érzékeny, okos és nagy múltú családból érkező fiatalember? Ahogy Wass Albert fogalmazza: „Amikor én kimondom ezt a szót, hogy Erdély, ebben benne van

minden: a szívem, a lelkem, az agysejtjeim molekulái, mindaz, ami voltam, vagyok és leszek... Honából kivert harcos maradtam, akit nem kell eskü kötelezzen hűségre. Véremben van.”

Soha nem kértem magyar állampolgárságot. A bejelentő lappal éltem, mint akkoriban mindenki. Amikor bevezették a személyigazolványt, a román nyelvű születési anyakönyvi kivonatom problémát okozott. A rendelet szerint ugyanis, aki 1948 január elseje után érkezett az országba, annak állampolgárságot kellett bizonyítania. Szemrebbenés nélkül közöltem, hogy 1947 szeptemberében érkeztem. A tisztviselő erre rögtön kiállította a személyi igazolványt.

A mai napig érzem az erdélyi és nem erdélyi mentalitás közötti különbséget. Erdélynek olyan a történelme, hogy az egymásrautaltság és az összetartás mindig nagy szerepet játszott benne. Ez az emberekbe beleivódott, ezért a segítség magától értetődő dolog. Magyarországon ellenben mindenki viszonzást vár a szívességéért. Mikor egyszer Dorka lányom állá megsérült, elvittem a Reményik-versben szereplő Imre Gyurkához, aki orvos lett. Karácsonykor az első feleségem megkérdezte, mit küldünk Gyurkának. Nem is értettem a kérdést. El kellett magyaráznom neki, hogy az erdélyi barátaim másképp működnek: ha vinnék neki egy kristályvázát, a fejemhez vágná. Nemhogy nem várják el a viszonzást, hanem megharagszanak érte. A barátság ugyanis odaát arra való, hogy segítsük egymást. Ha mi ezt meg akarjuk váltani – pénzzel, ajándékkal –, akkor az már nem barátság. Erdélyben az egymásrautaltság olyan mértékű, hogy a szívességek körbejárnak. Ma én teszek valamit neked, holnap más tesz neked, és valahol a kör bezárul. Különösen a rendszerváltás előtt, ha valaki átjött Erdélyből, megkeresett konkrét kérésekkel. A tanszéken egyszer felhívott egy kolozsvári ismeretlen azzal, hogy szögre van szüksége. Az egyetemen addigra már megszokták, ha váratlanul felugrom, és elrohanok, akkor Erdély-ügyben teszem.

Mai napig kicsit idegennek érzem magam, belefutok olyan dolgokba, amelyekbe nem kellene. Ha egy barátom olyan helyzetbe kerül, amin tudnék segíteni, örült aktivitással belevetem magam. Hosszú ideig tartott, míg rájöttem: itt az emberek körülveszik magukat egy láthatatlan fallal, ami azon belül van, az magánügy. Ha valaki átnyúl ezen a falon, az már a magánszféra sérelme. Tanulópénznek

számított, hogy egy társaságból kiutáltak emiatt. Kéretlen prókátor, minden lében kanál voltam az ő fogalmuk szerint. Bennem viszont annyira ösztönös ez a reakció, hogy azonnal lépni próbálok. Minden erdélyi megérzi a nyelvi azonosság dacára a mentalitásbeli különbségeket. Szervátiusz Jenő bácsit, a híres, idős szobrászt még odaát ismertem, kaptam is tőle egy szobrot. Mikor a második feleségemet elvittem Erdélybe, ellátogattunk a műtermébe. A *Hideg és a meleg Szamos* című híres szobra, két márvány nőalak állt éppen ott. Mikor látta, hogy fényképezem, leöntötte vízzel a szobrot, mert azt mondta, a márvány így másképp néz ki. A fia, Tibor a hetvenes években áttelepült Magyarországra, amikor több művész, író, színész is átjött. A Nemzeti Galériában nyílt kiállítása, amire elmentünk. Ő az ajtó mellett állt fekete kabátban. Sok éve nem találkoztunk, de odajött hozzám, és azt kérdezte:

– Meg tudtad te ezt szokni??

Ebben benne volt minden.

VI. FEJEZET

FORRADALOM BUDAPESTEN

*„Az igazság, bármit is csináljanak vele, tovább él,
mint a csizma, amelyik rátipor.”*

(Wass Albert)

1952 őszén tehát felvettek aspiránsnak, és a Műegyetem Áramlástan Tanszékére kaptam beosztást. Az aspirantúra hivatalosan három évig tartott, az első és második év végén vizsgákkal, a harmadik év végén kellett beadni a disszertációt. Akkorra kialakul, hogy ki kap az egyetemen valamilyen státust. Számomra világos volt, hogy mindenki, csak én nem, engem azonnal ki fognak rúgni, tekintettel a származásomra.

Nem volt tehát elvesztegetni való időm, tudtam, hogy időben végeznem kell. Aspiráns vezetőm és tanszékvezetőm Gruber József professzor lett, a Műegyetem szerintem legzseniálisabb tanára. Az ösztöndíjjal normalizálódott az anyagi helyzetem. Palkó akkoriban nősült, és a nászútjukra úgy küldtem el őket, hogy egy gazdag rokonunktól kértem kölcsön, aki az utolsó fillérig visszafizettette velem.

Édesanyámék több évi keserves hercehurca után 1954-ben kapták meg a kitelepedési útlevelet. A bank felszámolása után Édesapám egy áruházban helyezkedett el könyvelőként. Mikor beadták a kérvényt Magyarországra, őt azonnal kirúgták. Ott maradtak minden jövedelem nélkül. Édesanyám akkor elment Nagybányára adminisztrátornak. Ebből éltek két évig. Végül harmadik nekifutásra megadták a repatriálós útlevelet, ami csodának számított. Szüleim jóbarátja, báró Majtényi István nem kapott más munkát: kukás lett. Ettől nagyon kikészült, megviselte a megaláztatás. A lánya Ausztriában élt. Rendszeresen kérvényezték az útlevelet, amit visszautasítottak. Mikor egyszer megint behívták, a tisztviselő szembe röhögte:

– Az útlevélkérelme elutasítva! Maga itt marad, és hordja tovább a szemetet!

Ekkor felment egy ház ötödik emeletére, és levetette magát, holtan az útlevelet megkapták, csak a tisztviselő „viccelt”. Így már csak a felesége, Ágnes néni mehetett Ausztriába.

A szüleim hivatalosan jöhettek át, így hozhattak magukkal személyes holmit, bútorokat, ruhaneműt. Pontosan jelezték, mikor érkeznek, és Palkóval elutaztunk Csengerig. Mikor átérték a határon, mi is beszálltunk a vagonba. Emlékszem, Édesapám egy fotelben ült – mint az ostrom alatt –, és mindannyian egymás nyakába borulva sírtunk. Budapesten nem volt lakásunk, Édesanyámékkal albérletből-albérletbe vándoroltunk. A lakásügyeinket is én intéztem – konzervá-

Édesanyám ...

lódott a furcsa családfői szerepem –, mert Palkó addigra megnősült, majd két gyereke született.

A cegei tóban Wass Albert szeme láttára úszni tanuló kisfiúból később a Balaton szerelmese lesz. Az ötvenes évektől kezdve mind a mai napig vitorlázik. Minden hajótípust kipróbált a yollétól kezdve az Orionon át a Sudárig. Igazi vízi emberként nem a tó partján telepedett le, hanem évtizedeken át a vízben töltötte a nyarakat.

Az aspiráns időszak életem második legderűsebb korszaka a gyerekkorom után. Aspiránstársammal, Preszler Lacival, a motorbolonddal, gyöngyéletet éltünk. A dip-

lomázásom előtti nyáron jártam először a Balatonon, teljes újdonság volt számomra a tó és a vízi életstílus. Laci hajója a földvári kikötőben állt, akárcsak Sándory Micuval közösen fenntartott hajónk. A Micu nevű vitorlással sokat versenyeztünk. A vitorlázás életforma, hajón való alvással, társasággal, lányokkal-fiúkkal. A vitorlázó társadalom akkor szűkebb volt, mint ma, amikor sokan státusszimbólumként tartják a hajókat, és a kikötő yachtjainak a fele ki sem megy a vízre egész nyáron. Az első hajóm 15-ös yolle volt, amit uszonyos hajónak neveznek, kajáttal rendelkezett, és az egész szabadságomat a vízben töltöttem. Aspiráns koromban kalandok sorát éltük meg. Egyszer versenyeztünk Micu barátommal, Földvár–Keszthely távolságon. Visszafelé jövet nagy vihart kaptunk. A yollék szokása szerint dőlt be a víz, így mindenünk elázott. Kínunkban kikötés után elmentünk a Keringő táncospresszóba

Földváron, két pakli bridzkártyával. Ittunk két feketét rummal, hogy felmelegedjünk – utálok a rumot, de most szükséges volt –, kiraktuk a kártyát az asztalra, és vártunk. Egyszer csak megállt egy házaspár, hogy netán bridzseznék-e. Mondtuk, hogy netán. Amíg nyitva tartott a presszó, elszántan játszottunk. Az életünket mentettük a bridzssel ezen az estén. Ők azonban a kimerültség jeleit mutatták, és amikor kiderült a helyzetünk, meghívtak minket a villájukba matracon aludni. A férfiről, Pruzsinszky Jenőről kiderült, műegyetemi oktató a Gépelem Tanszéken. Később találkoztam is vele nyári gyakorlaton az Április 4-e Gépgyárban.

...és Édesapám időskori képe

Szerettem egyedül vitorlázni, egy 15-os yollét lehet egy embernek kezelni. Mindenki örült, ha elvittem vitorlázni. Egyszer Lellén Homola Viktor barátomat vittem ki a vízre. Majd mentem volna vissza Földvára, de feltámadt a szél, így ellenszélben kellett krajcolni, vagyis cikkcakkban menni. Mélyen bent voltam, mikor észrevettem egy félelmetes tünetet. Egy rutinos vitorlázónak három dolgot kell folyamatosan figyelnie: a vitorláját, az eget és a vizet. Ha a sima vizen apró, fehér hullámsávok jelennek meg, akkor igyekezni kell kifelé, mert óriási szellőkést jelez. Ezt láttam közeledni, leszereltem volna, de csak az orrvitorláig jutottam, mikor utolért a vihar. Hátszélben száguldottam, mint a gyorsvonat, végül leszedtem a nagyvitorlát is, kidobtam a vasmacskát, és lefeküdtem aludni. A legnagyobb viharban tudok a legjobbakat aludni. Valamikor éjjel felébredtem, és kimászva vaksötétet találtam. Ismertem az éjszakai tó fényeit, de ezúttal a partokon is

teljes sötétség honolt áramszünet miatt. Egyszerűen nem lehetett tájékozódni. A szél is lecsendesedett, elindultam arra, amerre sejtettem a földvári partot, de ideges voltam. Márpedig egy vitorlázó ne legyen ideges, mert akkor hibát követ el! Így is lett: elengedtem a felhúzó kötél csavarját, és az felszaladt az árboc tetejére. Mondtam magamnak:

– Na, fiam, most menj utána!

Töksötétben gyakoroltam a rúdramászást az árbocon a hajó imbolygása közben, a yolle elég borulós fajta. Végül is fogcsikorgatva sikerült. Egy idő után éreztem, közel lehetek a déli parthoz. Már épp le akartam horgonyozni, nehogy nekimenjek a mólónak, mikor egyszer csak fényáradat öntötte el a Balatont. Megjavították a balatonszemesi tanszformátorállomást. Akkor láttam, hogy mindössze száz méterre vagyok a földvári mólótól. Nagy sóhajok közepette vitorláztam be, és egy napig ki sem dugtam az orrom a kajütből.

Nevezetes és emlékezetes tragédia is történt az ötvenes évek elején, amelynek szemtanúja voltam. Épp bajnokságot tartottak, amikor a Pajtás kirándulóhajó elindult a füredi kikötőből. A versenyt nézni mindenki egy oldalra állt, és közben a hajó fordult is. Az orrom előtt borult fel, mire kitört a pánik. A verseny leállt, és a vitorlázók mindenkit mentettek, mi is felvettünk három embert. De így is legalább százan meghaltak, amit emléktábla őriz ma Füreden.

Micuval még sok kalandot éltünk át. Akkoriban háromszög-versenyeket tartottak, vagyis három bóját kellett megadott irányban megkerülni, és utána a befutás. Egy versenyen, mikor a harmadik kör elindult, észrevettük a vitorlásnyelven gerendának nevezett jelenséget: amikor a kék égbolton észak felől megjelenik egy éles szélű, fekete felhő. Ilyenkor a vihar északi, de előtte van egy délről jövő szívas, ezzel a déli széllel eljutottunk a befutóig, még épp elértük a célvonalat, mikor kitört a vihar. A füredi mólón ott állt Édesanyám és nézett minket, de nem látott a porfelhőtől. Mi még le tudtunk szerelni, de mögöttünk ötvenkét hajó borult, akárcsak pár éve a Kékszalagon. Mindenkit mentettünk, így nem történt komoly baj. A vitorlázás nagyon szép, de nem veszélytelen sport. Jó barátom volt Jankovits István, Pufi, európai hírű vitorlázó, jó humorú, korpulens fickó, akinél gyakran mancsaftoltam. Egy Európa 30-as vitorlás hajója és egy Starja volt, amilyen a Bujtor-filmekben szerepel, ennek a típusnak a jelvénye a

Egy fiatalember a Balatonon

vörös csillag a vitorla felső részén. Alaptulajdonsága, hogy kis szélben is nagyon megdől – ezt hívják hajós nyelven túlvitorlázottnak –, mégis Pufi megtette, hogy miközben az egyensúly érdekében a hajó külső oldalán kellett feküdnöm és kapaszkodnom, ő mondta a magáét. Attól féltem, beleesem a vízbe a nevetéstől. Sokat mentem vele az Európa 30-ason, amelynek nagy kabinja van. A lányok ott aludtak, mi fiúk meg az orrban, szűk helyen. Egyszer nagy csapkodásra ébredtem. Kiderült, Pufi

azt álmodta, élve eltemették, és felébredve beleütközött az alacsony mennyezetbe. Ettől ordítani kezdett, és a szűk helyen majdnem agyonütött engem.

Volt egy teszttem a lányokkal kapcsolatban. Hiszen társaságban mindenki a legjobb arcát mutatja. Ezért azt, aki megtetszett, meghívtam vitorlázni, hogy kiderüljön az igazi természete. Természetesen az akkori erkölcsök szerint nem édeskettetést kell elképzelni, hanem gardedamos hajókázást. Ha még a vihar is kitört, akkor végképp sikeres lett a teszttem. Vannak, akik ha veszélyt éreznek, mindenkin áttörve csak magukat akarják biztonságba helyezni. Ez nagyon jól jellemez egy embert. Van, aki evésnél azt várja, mások megterítenek neki, mint egy vendéglőben. Más felpattan, és megterít, először a kapitányt kínálva, mert ez hajótörvény. Itt komoly hierarchia van. Közismert szabályzat a hajón, amit minden vízi embernek ismernie kell. 1. pont: A kapitánynak mindig igaza van. 2. pont: Ha mégsem, akkor érvénybe lép az egyes pont.

Az aspiráncsság 1952. november 15-én kezdődött, és három év múlva, napra pontosan 1955. november 15-én fejeződött be. Legalábbis Vajna Zoltán számára, mert egyébként a vele együtt felvett aspiráncs évfolyam általában csak tíz évvel később védte meg a disszertációját. De az ő esetében mindig működött az osztályellenség elve, ezért neki ez alatt a három év alatt kellett megírnia a kandidátusi disszertációját. Ami meg is történt: 1956. július 8-án – élete egyik visszatérő dátumán – védte meg Gruber József professzornál. A címe: Egyenes szárnyrácsok irányeltérítési jellemzőinek meghatározása.

Előre tudtam, hogy az aspirantúra után ipari munkára irányítanak. A Szellőző Művekhez küldtek 1955 novemberében, ami remek választásnak bizonyult. Ez az eset is bizonyítéka annak, hogy az életben egy rossz esemény jót eredményez. A kirúgás után a Szellőző Műveknél a szakmám szempontjából hasznos időt töltöttem. Ez a cég végezte azoknak a légtechnikai gépeknek az ipari megvalósítását, amelyeket a Tanszéken kifejlesztettünk. Közismert néven ventilátoroknak hívják őket, a szárnyrácsprobléma is többek között ezeknek a gépeknek a jellemzője. Amikor jelentkeztem a vezérigazgatónál, a tipikus munkaskádernél, összecsapta a kezét, hogy mit csináljon velem, hiszen sokkal képzetesebb vagyok a kelleténél. Azt javasoltam, hadd keressek magamnak feladatot. Végigjárva az üzemet rájöttem, van valami, ami a profilomba vág: hiányzik a fejlesztő részleg és az ehhez szükséges kísérleti műhely. Akkoriban hoztak be Németországból egy kimagasló teljesítményű ventilátort. Szabad kezet kaptam ahhoz, hogy az újonnan létesített kísérleti műhelyben megpróbáljam létrehozni a német típus magyar megfelelőjét. Végigvizsgáltam a gépet, ami ránézésre ugyanolyan volt, mint a többi, csak sokkal jobb teljesítményű. Akkoriban még a számításokat papíron, ceruzával végeztük, a legfőbb segédeszköznek a kézzel tekert számológép számított. A főkonstruktor reggel végigjárta a rajztermet, de mivel a munkámhoz nem értett, kedvesen azt kérdezte:

– Könyvelgetünk? Könyvelgetünk?

Mert csak azt látta, hogy bőszén írom a számoszlopokat.

Egy hipotézisből kiindulva bukkantam a megoldásra. Méreteztem egy új gépet, ami nem a német szabadalom másolása volt, de rep-

rodukálta a teljesítményét. Mikor legyártottuk, csodájára járt a szakma. A típust elnevezték VH-típusnak, a V az én nevem, a H a német nagynyomás szó kezdőbetűje. A Szellőző Művek Albertfalván ma is működik, főleg nagy teljesítményű ventilátorokat gyárt erőműveknek. Mikor pár éve ott jártam, még gyártották a VH-t, mert azóta sem kreáltak jobbat. Ez egy kutatómérnök számára nagy dicsőség.

Mire ezt a típust kifejlesztettem, 1956 tavaszán már enyhültek a politikai viszonyok, és Gruber hívott vissza az egyetemre, akadémiai kutatói státusra. 1956. november elsején kerültem vissza a Műegyetemre, a forradalom kellős közepén. Előtte a Szellőző Műveknél már beírták a kilépést, de az Akadémián még nem írták be a belépést, holott állandóan igazoltattak abban a tíz napban. Ezért bementem az MTA-ra. Az egész épület sötét és üres, míg végre találtam két embert, éppen azokat akik felvettek aspiránsnak, és ezért pártfegyelmet kaptak. A két ember holsápadt lett, rögtön teljesítették a kérésemet. Azt, hogy az aspiránságom alatt mindenből kihagytak, letiltottak, nem küldtek külföldre, már megszoktam. Egész életemben, 1948–1989-ig megállás nélkül végigkísért az osztályidegenség. Mikor megkaptam az egyetemi doktori címet, behívott a Műegyetem tipikus személyzeti tisztnője, és a szemembe vágta:

– Vajna elvtárs, itt maga a világon semmi más nem lehet, mint tudományos főmunkatárs. Oktató azért nem, mert ezzel a káderlappal megfertőzi az ifjúságot. Örüljön, hogy kutatóként megtűnjük, de előrelépésre ne számítsen!

Ebben az volt a legszebb, hogy az Áramlás Tanszéken nekem volt a legnagyobb óraszámom: matematikát oktattam a tankörökben, később számítástechnikát, tehát effektíve oktattam negyven évig. A rendszer abszurditása: nem lehettem oktató, de oktathattam.

Az ötvenes években egy vállalat vezetője csak kemény párttag lehetett. A Műegyetem ezeknek az embereknek külön gyorstalpalót szervezett, hogy diplomát szerezhessenek. Osztályidegenként hivatalos oktató nem lehettem, de erre a célra megfeleltem: pártkádereket oktattam matematikára. Nagyon érdekes volt ezeknek az embereknek a viselkedése. Akkor télen csak egy vékony trencskókabátot viseltem. Fáztam, mint a kutya, amin úgy segítettem, hogy futva közlekedtem. Este nyolckor, mikor befejeztem az órákat, az utcán elkezdtem futni.

A Budafoki úton végigálltak a nagy szovjet Csajka gépkocsik sofőrrel. Az elvtársak – tanítványaim – beültek a kocsiba, és elhúztak mellettem. A tanár pedig futott a járdán. Az egész csoportból összesen ketten álltak meg azzal:

– Tanár elvtárs, elvihetem?

Az egyik Hajdú György volt, a Fővárosi Vízművek vezérigazgatója, a másik Szántó Sándor, a Metalloglobus vezére. Hajdú György később jelentős szerepet játszik majd az életemben, az ő révén kerültem a Fővárosi Vízművekhez.

Megkeresett ugyanebből a csoportból egy miniszterhelyettes, hogy adjak neki különórákat, mert nem tudja követni a tempót. Elvállaltam, jól jött a pénz. Bejártam a Könnyűipari Minisztériumba. Ez az elvtárs kérdezte meg tőlem, miért ebben a kabátban járok. Mondtam neki, mert nincs másik. Akkor a kezembe nyomott egy cédulát. Azzal elmehettem a Király utca egy lezárt üzlethelyiségébe, ahol nekem felhúzták a rolót, és méretre varrtak egy bőr télikabátot, jelképes összegért, ez elvtársi bevásárló hely lehetett.

1956. november 1-ével Gruber József professzornak köszönhetően kerül vissza az Áramlástan Tanszékre mint tudományos főmunkatárs, és a rendszerváltozásig nem is léphet előre a ranglétrán. A Budapesti Műszaki Egyetemen – amelynek ma már ő a doyenje – több mint ötven évet töltött el. 1988 után lesz csak címzetes egyetemi tanár, majd egyetemi tanár és dékán. Ma is rendszeresen bejár dékán emeritusként a Hidrodinamikai Rendszerek Tanszéken levő szobájába.

Tevékenységem egyik fő területe adódott abból, hogy Gruber József keze alá kerültem, aki az áramlástechnikai gépek szárnyrácsaira specializálta magát, később a kandidátusi disszertációm is ebben a témakörben készült. Ideális vezetőként vagy adott témát, vagy ha valakinek volt, hagyta dolgozni. Fantasztikus hozzáértéssel tudott miniket kimozdítani a holtpontról. Két zsenivel találkoztam életemben, ő volt az egyik, Simonyi Károly a másik. Huszonöt évet dolgoztam Gruber mellett, és egyetlen egyszer sem tévedett. Viszont ha nem tudta a választ, akkor nyíltan megmondta.

Az az egy év matematikatanulás a Bolyain meghatározta az életemet. Vagyis egy akkor tragédiának látott rossz esemény – nem kaptam útlevelet – egy életre hasznot hajtott. A szakmai tevékeny-

ségemben ugyanis mindig a matematika határterületein dolgozom. Az áramlástechnikai problémáknak is a matematikai oldala izgatott. Ezeknek a gépeknek két típusa van: a turbinák, amelyek az áramló közeg energiáját hasznosítják. A másik, amikor valamilyen energiaforrás segítségével hajtunk meg egy áramló közeget szállító gépet, ezek a szivattyúk, ventilátorok. Az áramló közeg lehet víz- vagy gáznemű. A Gépészmérnöki Kar Vízgépek és Áramlástan Tanszéke között az volt a határvonal: minden, ami folyékony, a Vízgépek kategóriájába tartozik, a gáznemű az Áramlástanhoz. Tehát áramlástan gépek a ventilátorok, de nem az általunk légybosszantónak nevezett szobai ventilátorokról van szó, hanem olyan komoly energetikai gépekről, amelyek az erőművek kulcspontjai. Ezeknek a gyakran három méternél is nagyobb forgó járókereke az úgynevezett csigaházban helyezkedik el.

Egyik látványos sikerem épp egy ilyenhez fűződik. A Mátravidéki Erőmű riasztott egyszer a hatvanas években éjjel, mert vészjelzéssel leálltak. A füst-gáz elszívó ventilátor kritikus jelzése állította le. Mivel az erőművek rendszerben dolgoznak, az egész országot pánikba ejti az egyik leállása. Kocsival vittek a helyszínre, én pedig kértem, nyissák ki a csigaház ajtaját, és bemásztam. Komikus kép tárult elém, mert az egyik lapáton a beszívó résznél egy pufajkát találtam. Ez egyensúlytalanságot okozott, emiatt rázott a gép. Egy horoggal leemeltem, és közöltem: lehet indítani az erőművet. Kiderült, hogy előtte takarították, és az egyik munkás otffelejtette a pufajkát. Mikor a gépet takarítás után elindították, az egyszerűen beszívta.

Ha sokáig dolgozik valaki egy szakmában, sok furcsa helyzettel találkozik. Fontos, hogy az íróasztalnál vagy laborban kísérletezzünk, de az is, hogy az iparban megoldjuk a problémákat. Egy dolog a tervezőasztal, a másik a gyakorlat. Albertfalván építettek például egy sajtérlelő üzemet, szovjet exportra. De minden számítással ellentétben nem működött. Holott a paraméterek a papíron jók voltak, de az üzemben nem. A ventilátorok csatornán keresztül fűjték a levegőt, ami réseken ment be a terembe. Ez biztosította a hőfokot a sajt érleléséhez. Megállapítottam, túl nagy nyomáskülönbséggel működik a ventilátor, holott a számításaim szerint ennek kisebbnek kell lennie. Ezután a résekre kezdtem gyanakodni: hosszú, keskeny, kihajtott le-

mezekből képezték ki őket. Felállva egy létrára, egyszerű laposfogóval kezdtem tágítani a réseket. Az volt ugyanis a hiba, hogy a lemez nem lett eléggé kihajtvá. Ezen múlt az egész sajtüzem szovjet átadása.

Nem tudom eleget magasztalni Grubert, mert nagyon jól vezette a tanszéket. Akkor más világ volt, alacsony fizetésekkel. Ezért kevesen maradtak az egyetemen. A professzor számos területen nagy tekintélynek örvendett, ezért sok külön munkával bízták meg a tanszéket, díjazás ellenében. Ezek egészítették ki siralmas bérünket. Az élet adta a leckét, a tanszék adta meg rá a választ, ezekből a speciális feladatokból lettek a kutatási témáink is. A kandidátusi disszertációm abból született, hogy a Láng Gépgyárban egy fúvó – vagyis olyan gép, amely nagy nyomáskülönbséget létesítve szállít légnemű közeget – szétment a gyárban. A tanszék feladatul kapta a gép rekonstruálását és tervezését. Erre alkalmas elméleti módszer korábban nem létezett. Gyakorlatilag egy új gép született, és ennek kapcsán egy elméleti munka. Az a tapasztalatom, hogy a disszertáció lényege maga a téma. Ezt a legnehezebb megtalálni, mert a szegényes felszereltségű laborjainkban csoda, hogy új eredményeket tudtunk elérni. Szakmai folyóiratok akkor még nehezen jöttek be, konferenciára pedig kevés embert engedtek, legtöbbször Grubert. Ő aztán beszámolt róla, és hasznos ötleteket hozott haza.

A lakáshelyzetünk ebben az időben áldatlan volt. Az albérletben Édesanyám és én a szobában, Édesapám a konyhában lakott, mert a sok dohányzás miatt állandóan köhögött. Rábukkantam egy társasházépítkezésre Pasaréten, OTP-kölcsönnel, ami elég ritka volt még akkoriban. Tizenkét házat terveztek a Guyon közben, ami a Pasaréti út és Guyon utca között nyílt meg. Az egész építkezés lelke Dr. Széll Györgyné Sárka volt, akivel úgy ismerkedtem meg, hogy besétáltam az irodájába mint komoly vevő. Hosszan beszélünk, hogy a szüleimnek a nagymamámmal kell egy lakás. Sári – kedélyes, jóhumorú, nagyon értelmes és élelmes nő – két óra tárgyalás után megkérdezte, mennyi pénzem van?

– Kétezer forint – mondtam.

Annyira nevetett, hogy kicsordult a könnye.

– Ember, itt tárgyalunk két órája, és magának csak ennyi pénze van?

Mondtam, nekem meg kell oldanom a lakásügyet a családom érdekében. Megkérdezte, milyen mérnök vagyok, és a válasz hallatán csóválta a fejét:

– Még ha építészmérnök lenne, tudnánk talán műszaki ellenőrként alkalmazni.

– Kérdezze meg még egyszer, milyen mérnök vagyok.

Sári nevetett, és újra feltette a kérdést, én meg szemrebbenés nélkül azt válaszoltam:

– Építészmérnök. Mert hogyan lesz valakiből építészmérnök? Úgy, hogy megtanulja. Én is megtanulom.

Sári olyan örületnek tartotta az egészet, hogy meg kellett próbálni, tehát alkalmazott műszaki ellenőrnek. Nekiálltam tanulni, és vigyáztam, két fázissal előbbre legyek a tanulmányaimban, mint ahogy az építkezés halad. Kusztoz Imre, aki az építkezést vezette, négy házat épített úgy, hogy nem jött rá a turpisságra. Dotációt kaptam, és ebből, meg persze kölcsönből építettem meg végül két lakást, egyet a szüleimnek és egy garzont magamnak. 1956 után az egész építkezés leállt, mert a szétlőtt épületek helyreállítása került előtérbe. A pasaréti beköltözés dátuma végül is: 1957. május 7-e. Édesanyám emléklapot készített nekem ebből az alkalomból.

Az építkezésnek szomorú vége lett, mert rendeztek egy koncepciót pert, amiben Sárit elítélték. A tárgyalásra elmentem tanúskodni. Azt mondtam, Sári szobrot érdemelne, nem büntetést. A bíró válasza jellemző a korra:

– Vigyázzon, tanúból könnyen lehet vádlott!

1956. október 22-e a Műegyetemen éri, a forradalom bölcsőjénél. Hiszen innen indult ki minden, és ezen a napon. Október 23-a már a megvalósulás, de a kiinduló pont, a forradalom Pilyavax kávéháza a Műegyetem volt. Most tehát egy olyan autentikus szemtanú visszaemlékezéseit halljuk, aki a maga szerény módján soha, sehol nem nyilatkozott erről. Holott alapítója tagja és sokáig elnöke is volt a Műegyetem 1956-os Alapítványának, amelyik azt tűzte ki céljául a kilencvenes években, hogy a még élő szemtanúk emlékeit összegyűjtse és megjelentesse.

Október 22-én részt vettem a nagygyűlésen a Műegyetem aulájában, ahol elhatároztuk, hogy a pozsnani vérengzés miatt kifejez-

Az 1956-os egyetemi nagygyűlés ötvenéves évfordulója 2006-ban,
amit a tiltás miatt az egyetemen kívül ünnepeltünk

zük szolidaritásunkat a lengyelekkel. Kezdetben ugyanis csak erről volt szó. Azonban az egyetemisták lelkes viták közben összeállították követeléseiket, a tizenkét pontot, amit még aznap este be akartak olvasni a rádióban. A Műegyetem építészadjunktusának, a vitorlázó Jankovits Istvánnak volt akkoriban egyedül autója, egy Topolino Fiatja. Olyan kicsi, hogy a diákok néha azzal szórakoztak, hogy felemelték és bevitték az utcáról az aulába. Mikor esténként haza akart menni, miniket hívott, és segítettünk kicipelni. Ezt a Topolinót ajánlotta fel, hogy beviszi a diákokat a Rádióhoz. A nagy sietségben a gépelt példányt elfelejtették magukkal vinni, így ő emlékezetből saját kezűleg írta le az akkor már csak tíz pontot. Ez ma is megvan, Topolino-pontoknak hívják, és rekvizitumként őrizzük. Persze kirúgták őket a Rádióból.

Másnap, október 23-án kimentem a Szellőző Művekhez, ahol a dolgozókat egyetemisták tájékoztatták a felvonulásról. Én is lelkesítő

beszédet mondtam, és csak azért nem vontak később felelősségre, mert a forradalom után már nem ott dolgoztam. Aznap délután hatalmas tömeg gyűlt össze a Műegyetem kertjében, hogy a Bem-szoborhoz, a szolidaritási nagygyűlésre induljon. A nagypolitika azonban „húzd meg-ereszd meg” játékot játszott velünk. Előbb engedélyezték a gyűlést, aztán visszavonták, végül Piros belügyminiszter mégis engedélyezte. Ennek hírére kinyitották az egyetem nagykapuját, és a tömeg fegyelmezetten elindult a Bem térre. Számítva a provokátorokra összekarolva mentünk, végig a Rakpart–Fő utca útvonalon, sok helyen az ablakokból dobálták le a zászlókat. Egyszer csak megjelent a kivágott, lyukas zászló, ami a forradalom jelképe lett. Mire a műegyetemi menet a térre érkezett, egy teherautó tetején éppen Veres Péter beszélt a lengyel helyzetről. De a téma kimerült, és akkor valakik elkezdtek mondani: „Menjünk a Parlamenthez!” Ez teljesen spontán volt. Az akkor már többszörösére nőtt tömeg elindult a Margit-hídon keresztül. Mire a Kossuth térre értünk, azt már megtöltötték az emberek. Lelkes hegymászők felmásztak a Parlament tetejére, és leverték a vöröscsillagot, ami hatalmas puffanással ért földet, óriási ovációt váltva ki a tömegeből. A téren jelszavakat skandáltak, de mikor egy idő múlva a dolog kezdett kifulladásra, új jelszó született:

– Halljuk Nagy Imrét!

Azóta sokszor elmondtam: Nagy Imrének az életébe került, hogy a tömeg akkor az ő nevét dobta be a köztudatba. Azért, mert az akkori vezetésből ő volt a legszimpatikusabb. Szegény úgy került bele a forradalomba, mint Pilátus a Credóba. Kijött az erkélyre, és elhangzott a híres megszólítás:

– Kedves elvtársak!

Fütyüléssel és nevetéssel tiltakozott a tömeg. Akkor barátaimra javított. A beszéd után is kialakult egy „mit csináljunk” hangulat. Ez tömeglélektanilag igaz, de a visszaemlékezők csak az eufóriára és a történésekre utalnak. Mikor a rendszerváltozás után megalakult a *Műegyetem 1956 Alapítvány*, amelynek egyik alapítója és később elnöke voltam, gyűjtöttük a még élő szemtanúk visszaemlékezéseit. Ezekből is kiderül, hogy ugyanarra az eseményre mennyire másképpen emlékeznek az emberek! A hangulati elemeket sehol sem olvastam, pedig érezni lehetett a tömeg lelkének hullámzását, és akkor valaki bekiáltotta a jelszót:

– Menjünk a Rádióhoz!

A tömeg pedig megindult a Bródy Sándor utcába. A legelején mentem, és épp a Rádió épületével szemben álltam. Nyilván mások, akik máshol álltak, más szegmensét látták a történéseknek. A Bródy Sándor utca szűk, nyolc óra előtt ért oda az egyetemisták küldöttsége a beolvasandó pontokkal, de most sem engedték be a delegációt. Elkövetkezett a nyolc óra, ami sorsfordító időpont, mert ekkor tartotta Gerő Ernő a beszédét. Ennél ostobább, apolitikusabb, tényérbemászóbb beszédet nem hallottam! Nemhogy csillapította volna a kedélyeket, hanem olaj volt a tűzre. A Rádió legfelső emeletén ingujjas ávosokat láttam, ez lehetett az őrség pihenő körlete. Megindult az ablakból egy verbális heccelődés köztük és a tömeg között. Egyszer csak azt vettem észre, hogy megjelent egy ávos géppisztollyal, és leadott egy sorozatot a tömegre. A mellettem álló, ismeretlen fiatal lány lábát találta el a lövés. A vállunkon vittük el a Vas utcai kórházba. Mire visszaértem volna, már nem is tudtam visszajutni: a Rádiónál kitört a lövöldözés.

Másnap reggel már mindenki tudta, kitört a forradalom. Napokon keresztül követtem az eseményeket úgy, hogy odamentem, ahová a tömeg. A hírek egyébként szájhagyomány útján terjedtek.

Október 24-én ott voltam a Szabadság téren, az amerikai nagykövetség előtt. Az egész tér azt skandálta:

– Segítsen az ENSZ!

Közelről hallani lehetett a páncélosok lánc-csörgését. Elöl álltam, épp az erkély alatt, amelyen egyszerre megjelent a nagykövet. Szét-tárta a karját, tehetetlenül, ami azt jelentette: „Sorry”. Ez a jelenet törte össze bennem a nyugat iránti ideális elképzelésemet, mert addig abban a tudatban éltünk: minden, ami onnan jön, az jó, és minden, ami keletről, az rossz. Hatalmas lélekuhanás történt bennem. Mint amikor a határon átszökve magyar oldalon elfogtak. A tömeg fütyülésben tört ki, a követ megfordult és bement. Később megtudtuk a világpolitikai hátteret, de az első nagy csalódást a nyugatban mi, magyarok, ott éltük át.

Október 25-én szemtanúja voltam a Kossuth téri vérengzésnek. Ekkorra már a szovjetek egy része barátkozott a felkelőkkel. Gyakori látvány volt, hogy orosz harckocsin magyar zászló lengett. Ilyen tankok álltak a Parlament és a Miniszterelnöki Hivatal közé, arccal a tér felé. A katonák fent ültek, látszólag kitört a béke. A Rákóczi-szobor

tájékán álltam, a mai METESZ székház oldalán, a Földművelésügyi Minisztériummal szemben. Egyszer csak fent a tetőn lehajolva ávósokat láttam futni. Nem a Földművelésügyi Minisztérium, hanem a rá merőleges épületen, ahol ma a házasságkötő terem van. Azonnal gyanús lett a dolog, és elkezdtem üvöltöni a körülöttem állóknak:

– Ávósok a tetőn! Meneküljtek!

Magammal sodorva néhányukat rohantunk fedezékbe, a Földművelésügyi Minisztérium árkádjai alá. Ahogy odaértem, elkezdődött a lövöldözés. Hogy honnan, azt futás közben nem láttam. Sok szemtanú szerint az FM tetejéről lőttek először, de nyilván mindkét helyről adtak le sortüzeket. Hullottak az emberek, mint a legyek. Sok helyszíni beszámoló állítja, az oroszok kezdtek el löni, de ez nem igaz. Rám sok mindent lehet mondani, csak oroszbarátságot nem, de a tények makacs dolgok. Az orosz tankok nyilván később kezdtek tüzelni, mert a golyók az árkádok alá is beverődtek. Ma a halottak emlékét és a golyók becsapódásának nyomát iparművészek rozettái őrzik, amelyek Callmayer Ferenc, az Építészkamara volt elnökének javaslata szerint készültek. Szerintem az történt, hogy az FM teteje és az oroszok tankállása közötti szög kicsi, ezért az ávósok lövései elérhették a tankok vonalát. Az oroszok azt tapasztalták, golyózapor jön szemből, tehát azt gondolhatták, hogy a forradalmárok lövik őket. Erre kezdtek el löni. A tömeg így két tűz közé került. Ezért is volt annyi áldozat. Szabályos tömeggyilkosság. A holttesteket jóval később teherautókkal szedték össze. Végigrohanva az árkádok alatt eljutottam a Báthory utcai oldalra. A falhoz lapulva álltam, miközben a fejemre hullottak az akták, amiket a fiatalok kidobáltak az ablakon. A Báthory utcából a Kiskörút felé menekültem haza.

Október 26-án is mindenki kiment az utcára, dacára az előző napi vérengzésnek. Egyik barangolásom során a Petőfi Sándor utcában beestem az alakuló Kereszténydemokrata Párt ülésére. Mivel a koalíciós időkben nem Magyarországon éltem, nem ismertem ezeket a pártokat. A nagy teremben éppen szónokoltak, a hallgatóság soraiban keménykalapos urak ültek. A szónok a nagybirtokrendszer visszaállításáról és az egyházi birtokok azonnali visszaszerzéséről beszélt. Úgy éreztem, nem ez a legsürgősebb, hiszen még tart a forradalom. El is jöttem ebből a számomra idegen légkörből.

November 2-ára normalizálódott a helyzet. Úgy volt, hogy hétfőn az emberek felveszik a munkát. Személyesen láttam az Andrássy úton, október 30-án a szovjet csapatok kivonulását. Euforikus hangulat uralkodott: magyar zászlókkal vonultak, a tömeg éljenzett, tapsolt, kitört a testvériség. Pedig akkor már hallottuk, hogy újabb csapatok jönnek befelé, de mégis reménykedtünk.

November 4-én, hajnalban az *Ave Mariát* játszotta a Rádió. Utána megállás nélkül közvetítette Nagy Imre miniszterelnök kétségbeesett és közismert beszédét a szovjet támadásról. Az én generációm számára ez felejtethetetlen trauma. A csendes budai utcában már hajnalban hallatszott az ágyúdörgés. Rögtön tudtam, hogy teljesen kilátástalan a helyzet. Az oroszul tudó magyarok próbálták magyarázni a katonáknak, hogy Budapesten vannak, ahol népfelkelés zajlik. Ők azonban úgy tudták, Szuezbbe vezényelték őket. Akkor alakult ki bennünk, hogy a nyugatiak imperialista magatartása – ahogy Marx fogalmazta, noha általában nem szoktam őt idézni – csak önös érdekeit nézi, és a kis népeket sorsára hagyja. Nemrég hallottam, hogy Franco a magyar forradalom napjaiban százezer önkéntest akart küldeni, de az USA nem engedte. Hiszen Jaltában és Teheránban már évekkel ezelőtt eldöntötték a sorsunkat: Magyarországot feláldozták, ahogy feláldozták Trianonban és Párizsban is.

VII. FEJEZET

MŰEGYETEMI PER

„Gond embernek lenni, igaz embernek lenni meg kettőzött gond éppen.

Igaz magyar embernek lenni pedig akkora teher,

hogy aki sokat viseli, megerősödik.”

(Wass Albert)

1954-ben ismertem meg egy szép, okos lányt, aki akkor végezte a gödöllői Mezőgazdasági Egyetemet. Az oktatók teljes férfikara boldult Deseő Katalinért, azaz Katinkáért. Mint elmondta, előttem már huszonegy kérője akadt – ami nekem nem nagyon tetszett, együtt éreztem a kudarcot szenvedőkkel –, de a család büszke volt erre. Dr. Deseő Dezső élettanprofesszort kirúgták az Állatorvosi Főiskoláról politikai okok miatt. Felesége azonban remekül menedzselte: nagy vendégségeket adott, tovább ápolva az akadémikusi kapcsolatokat. A kapcsolatunk Katinkával egyre melegebb, egyre komolyabb lett. Másfél év után anya és lánya érzékeltették velem, ideje lenne megkérni a kezét. Megfelelési igyekezetemben nem gondoltam végig, hogy aspiránsként nincs alapom a házasságra, de a kedvükért megtettem. Felvettem a legjobb ruhámat, és egy vasárnapi ebéd után, amikor a hölgyek tapintatosan kivonultak, elmondtam Dezső bácsinak a hivatalos leánykérő szöveget. Ő nagyon kedvesen kinevetett:

– Mire akarsz, édes fiam, megházasodni?

Álltam egyik lábamról a másikra, és magamban igazat adtam neki. Szegény voltam, mint a templom egere, de ezt soha nem szégyelltem. Rettentő kínos volt életem első leánykérésének kudarca. Ezek után elmaradtam a Deseő-portáról. Megjöttek a szüleim, és a lakás megszerzése, a megélhetési gondok nem hagytak sok mozgásteret számomra.

1957-ben valahogy visszasodrótam a Deseő-házba, és elkezdődött a második forduló. Katinka személyes hatása feledtette velem azt a rémes vasárnapot. Az esküvőnket 1959. január 2-án tartottuk a Bazilikában, nekem túlzott külsőségek közepette. Ott volt mindenki, aki a tudományos és egyetemi életben számított, beleértve az Akadémia elnökét is. A sígyesületünk tagjai – mindketten odatartoztunk – síbotokkal díszkaput tartottak. Igazi érdekesség, hogy Szabó József jezsuita páter esketett össze minket, reverzális nélkül. Tudta, hogy soha nem fogok adni, ezért túltette magát rajta, ami akkor elég nagy dolognak számított.

Addigra elkészült a pasaréti lakás, amit a feleségem kicsinek tartott, de nekem annyi hányattatás után maga volt a mennyország, büszkeségem tárgya. 1962-ben elhunyt imádott nagyanyám, de megszületett Dorka lányom. Az egyszobás lakás hármunknak tényleg kicsi

lett. Hatalmas energiával sikerült elcserélnem egy jóval nagyobb főbérletire: egy lerobbant, százhusz négyzetméteres Törpe utcai lakásra, ami eredetileg a kolozsvári származású énekesnőé, Sándor Erzsé volt. A különbözetet úgy szedtem össze, hogy tartoztam minden barátomnak. A kölcsön mindig fizikai fájdalmat okozott, a külön munkáimból fizettem vissza. A lakást még fel is kellett újítani, Katinka addig hazaköltözött Dorkával a szüleihez, én aludtam ott matracon, míg el nem készült. Aztán megszületett a második gyerek, Zsolt 1963-ben. Minden szép lett és jó egy darabig. Katinka tökéletes háziasszony, feleség és anya lett. A Növényvédelmi Kutató Intézetben dolgozott biológusként. Azóta is tapasztaltam, hogy a biológusok elképesztő időt képesek tölteni a mikroszkóp előtt. Katinka neveltetése következtében a szakmát mindenek elé helyezte, az volt az alfa és az omega. Megszállottsága következtében a család összesen kétszer nyaralt együtt, mert a kártevő bogarak, amikkel foglalkozott, nyáron mászkáltak. Így többnyire Édesanyámmal és a két gyerekkel négyen mentünk a Balatonhoz. A szüleim még megérhették az unokák születését. Édesapám 1970-ben halt meg, hetvennyolc éves korában. Édesanyám húsz évvel túlélte őt. Nagy mesélő lévén a gyerekek imádták, mert mindig megadott témára tudott improvizálni. Például akár egy rendszámtábláról is. Amikor én mondtam az esti mesét, ugyancsak igyekeztem kellett, hogy ne valljak szégyent őtána.

Első gyermekemet, Dorkát tolom 1962-ben.
Ekkor lett vége a vad motorozásnak

Dorka kamaszkorában, már csak vendégként itthon

lém nyilallt, lányom van. Rögtön visszasoroltam, levettem a gázt, és megfogalmaztam magamnak:

– Most van vége a száguldozásnak!

A buszbalesetnél nem voltam hibás, mert az Attila utat éppen fel-
ásták, és nem állt ott a jelzőőr. Egyszer csak jobbról láttam egy nagy
kék testet felém vágódni. Ez az a bizonyos csoda-kategória. A má-
sodperc tört része alatt tudtam, ez egy busz, ami éppen elüt engem,
ezért csukafejessel oldalra ugrottam. A busz a motoromat maga alá
gyúrte, ha azon rajta vagyok, darabokra hullok. Így is elkéstem egy
századmásodpercet, mert a lökhárító eltörte a lábamat. Hívtam egy
taxit, mert a bátyám akkor készült külföldre, és nekem kellett volna el-
vinnem a találkozóhelyre. Csak utána mentem a Sportkórházba, ahol
gipszbe tettek.

Édesapám a kijövetelük után hosszú ideig nem tudott elhelyez-
kedni, majd könyvelőként dolgozott egy ipari szövetkezetnél nyugdíja-

Visszatérő dátum az életében a szeptember 4-e is. Ez a szökés napja, Zsolt fia születése, és akkor ütötte el a busz a Krisztinán, ahol Pannónia motorjával robogott. Akkor még a közlekedés a Tabánban másképp zajlott, a Bethlen-udvar és a tenispályák között járt az egyes autóbusz. Élete fontos része volt a motor.

Ahhoz az utált fajtához tartoztam, amit úgy hívnak: vadmotoros. Nagyon élveztem a motorozást. Mivel még nem létezett bukósisak, a műfajhoz hozzátartozott a szél füttyülése, amit éppúgy szerettem, mint a vízen. Az országúton elég veszélyesen közlekedtem. Mikor megszületett Dorka, másnap megint motoroztam. Épp előzni kezdtem egy teherautót, amikor be-

Zsolti fiam itthon, 1980-ban

zásáig. A román–magyar egyezmény szerint a kint eltöltött évek után is kellett volna nyugdíjat kapnia, de ehhez kellett egy igazolás odaátról. A hivatalos megkeresésre azonban nem válaszoltak. 1960-ban mertem először visszamenni Romániába, akkor is hivatalosan. A Román Tudományos Akadémia hívott meg egy konferenciára Temesvár-Bukarest helyszínnel. Aradnál mentem át a határon, elszoruló szívvel, de próbamenetnek szántam. Óvatos fiú lévén közöltem, nem tudok románul, így kaptam egy német nyelvű tolmácsot. Időnként a rezszizmaimat kordában kellett tartanom, mert a jelenlétemben beszéltek rólam románul. Bukarestben az oktatási miniszter is fogadott, és bedobta a szokásos protokollt, ha lenne valami kérésem, mondjam el. Elmondtam Édesapám nyugdíjproblémáját, ő pedig intézkedett. Így Apám ügye rendeződött, és élete végéig kapta a nyugdíját. A miniszteri találkozótól felbátorodva visszafelé leszálltam a vonatról Kolozsváron egy napra, teljes illegalitásban. Nem jártam ott tizenkét éve! Felkerestem pár régi barátot, találkoztam Bethlen Bélával, aki addigra kiszabadult a nagyenyedi börtönből. Kimentem a Házsongárdi temetőbe is, Melinda sírjához. Aztán sietve visszaszálltam a budapesti gyorsra.

A Budapesti Műszaki Egyetemet, de az országot is megrázta a Szabó páter-féle összeesküvési per 1963–1964-ben. Ez is mutatja, hogy dacára az 1963-as amnesztiának, a Kádár-rendszer nem enyhített a terroron. Azóta tudjuk, hogy a papok ellen folytatott perek végigkísérték a hatvanas éveket. Az utolsó áldozat, Lénárd Ödön atya csak a hetvenes években szabadult hosszú

**börtönbüntetése után. A Szabó páter-féle perbe – református lé-
tére – Vajna Zoltánt igen előkelő helyen rántották bele.**

Szabó József jezsuita páter korábban a Műegyetem lelkésze volt, szobával is rendelkezett a központi épületben. 1950-ben, az egyházi rendek feloszlásakor kenyérkereset nélkül maradt. Ekkor tanfolyamokat kezdett tartani, amelyeken a vallás tanaival cáfolta a marxizmus-leninizmust. Ennek híre eljutott az ÁVH-ig. Azokat a diákokat, akik részt vettek ezen, keményen támadták. Egyik évfolyamtársamat például kirúgták az egyetemről. A páter az egyik Üllői úti parókián lakott, a diákok és oktatók odajártak. Kedvence volt a legjobb barátom, Sándory Micu. Ő vitt bele a 15-ös yolle fenntartásába, amellyel eredetileg a páter rendelkezett. Így lettünk bérlőtársak a róla elnevezett vitorlásra. 1955-ig minden nyáron együtt vitorlázunk, megbeszélve, mit kell javíttatni a hajón, amely Földváron állt. Szabó páter még a negyvenes években kongregációs teákat rendezett – rövidítve kongó-teák –, és ezt az ifjúságnevelő munkáját folytatta nyaranta a hajón. Ez akkoriban természetesen főben járó véteknek számított. A baj akkor kezdődött, amikor Micu a páter tiltakozása ellenére feleségül vett egy elvált asszonyt. Ekkor szakított vele, és átíratta a hajót Gerey Tamásra, aki így került később a perbe. Ekkor én jártam a páterhez megbeszélni a dolgokat. Amikor a parókiát kezdték átépíteni, nekem azonnal gyanús lett a dolog. A renoválások mögött mindig az ÁVH állott. Jeleztem neki, hogy szerintem figyelik. Ennek ellenére 1963 nyarán újra elment a csoportjával vitorlázni. Még augusztus 20-án küldött egy lapot, amelyet az összes ott levő diákja aláírt.

Szeptember közepén kijött a lakásomra két detektív, és elvittek a Gyorskocsi utcába, ahová a legveszélyesebbeket, a hazaárulás gyanúsítottait szállították. Az épület Fő utcai oldalán most bíróság van. A kétszárnyú, nagy, zöld kapun jutottunk be a belső udvarra. A Gyorskocsi vaskapuja után egy vasrács következett, mindkét oldalon ült egy-egy ávós. Annak dacára, hogy engem ott dolgozó detektívek vittek be, igazolni kellett magunkat minden ajtónál. Utána kinyitották a rácsot, és így mehettünk tovább. Végül beértünk abba az épületrészbe, ahol a vallató szobák helyezkedtek el. Ez jól jellemezte annak a kornak a hangulatát: azzal, ahogy ezek a vasrácsok nyíltak-záródtak, már megtörtént a fogoly lelki előkészítése. A Szabó páterrel

való kapcsolatomat feszegették, érdekelte őket az is, kik tartoztak a holdudvarhoz. Neveket kellett volna mondanom, de mivel nem tartoztam közéjük, könnyű volt tagadnom. Elmondtam, kizárólag a vitorlás révén vagyok kapcsolatban vele. Elém tettek egy gépelt írást – állítólag a páter vallomását – rám nézve kompromittáló dolgokkal: politikai színezetű kapcsolattal, amit végig tagadtam. Meglepetésemre huszonnégy óra múlva kiengedtek. De a letartóztatás többször is megisméltődött, a szokásos ávós módszerrel, a hajnali csengetéssel.

Az egyetemen nagy összeesküvési pert akartak konstruálni. Az oktatók közül sokat vontak be, többek között Bajcsay Pált, Körmendi Istvánt, Sváb Jánost, Salamin Pált. Egy idő után szűkült a kör, és velem foglalkoztak a legtöbbet. Nyilvánvaló volt, ha sikerül bebizonyítaniuk: nekem, a reformátusnak, politikai kapcsolatom volt vele, akkor bukik az az elmélet, hogy a társaság kizárólag vallási alapon tartott kapcsolatot, a páter a katolikus lelkiatyjuk volt. Ezért lettem én ilyen „kitüntetett”.

Változatosan próbálkoztak. Például felhívtak az Áramlástan Tanszéken azzal, Szabó páter üzeni, tegyem el a hajót téltre. De az Unghváry-per után már tapasztalt voltam, és azt válaszoltam, nem teljesítem a kérést, mivel közlésük szerint a páter összeesküvést szőtt. Mire a nyomozást vezető Papp alezredes közölte, akkor vegyem úgy, ők kérik. Épp egy héttel előbb halt meg egy barátom ezen a Földvár–Boglár hajóúton, mert viharba került. Mondtam, a Balaton térségében jelenleg is vihar tombol, várni kell és megfelelő legénységet szerezni. Ő azonban ragaszkodott hozzá, hogy ez másnap történjen, és ne vonjak bele senkit. Rögtön megértettem, engem akarnak valahogy szólásra bírni, ezért egyedül nem vállaltam. Fél óra múlva megint telefon az alezredestől, hogy beszéltek a földvári rendőrörsrel, akik motorvontatással átviszik a hajót Boglára, a téli szállásra. Ez az ötletük tehát nem sikerült.

Azon töprengtem, mi lehet a következő lépésük? Az agyam ugyanis bajban olyan sakkjátékos-elv alapján működik, hogy mindig egy lépéssel előre igyekszem járni a kihallgatóimnál. Ez már az Unghváry-perben is nagyon hasznosnak bizonyult. Arra jutottam, hogy íratnék a páterrel egy levelet nekem, tele kompromittáló kitételekkel. Utána tartanék egy házkutatást, ahol ezt megtalálják. Otthon kivettem az íróasztalomra a páter korábbi levelezőlapját, és azt mond-

tam, ha jön egy levél hasonló kézírással, azonnal szóljanak. Láss csodát, három nap múlva a feleségem felhívott, hogy megjött a levél. Hazarohantam, és valóban a páter kézírása volt. Felbontatlanul egyenesen Rapp Jancsihoz, a Műegyetem pártbizottságának tagjához vittem, hogy adja oda a belügyi összekötőnek. Adott is egy elismervényt az átvett, felbontatlan levélről, aminek a további sorsáról nem tudok. A jóslatom bevalása miatt éjszakára vártam a házkutatást, egyikünk sem vetkőzött le. De csak hajnalban jöttek, beültettek az ominózus fekete autóba, és vittek a Gyorskocsi utcába. Kihallgatás előtt közöltem a nyomozókkal, hogy bejelentenivalóm van, és elmondtam a levél-históriát. A három ember úgy nézett ki, mint akit leforráztak – nyilván tagadásra számítottak. Annyira komikus volt a helyzet, hogy nevetnem kellett volna, ha az embernek lenne kedve mulatni ilyen helyen! Ezek után nem tudtak mit csinálni, és néhány perc múlva elengedtek. Attól kezdve nem foglalkoztak velem.

A tárgyalásra 1964 tavaszán két fővádlott lett: Szabó páter és Gerey Tamás, Pattantyús professzor adjunktusa. Micu szerencsésen kimaradt belőle, mert visszamenőleg nem vizsgálták, hogy ő volt régen a páter bizalmasa. Az összeesküvés tehát összesen két tagból állt, az akkori idők abszurdumaként. Szabót négy évre ítélték, Gereyt két évre. Én még csak idézést sem kaptam a tárgyalásra.

Az epilógushoz hozzátartozik, hogy Papp alezredes – már az ítélet után – a Déryné cukrászdában adott nekem telefonon találkát. Rögtön bementem Gruber professzorhoz, akkor már rektorhoz azzal, hogy őrá fogok hivatkozni. Grubernek a szeme se rebbent, azt mondta: rendben. Ezek után elmentem a Dérynébe, ahol az alezredes egy civil ruhás fiatalemberrel ült egy asztalnál. Barátságos beszélgetés során közölték, hogy úgy ismertek meg, mint okos, körültekintő fiatal, ezért szeretnének továbbra is kapcsolatban maradni velem. Ez tehát egy tipikus szervezési akció volt. Megjátszottam a hülyét, hogy ha engem behívnak – ahogy eddig –, akkor eleget teszek állampolgári kötelezettségemnek, de elfoglalt emberként nincs időm beszélgetésekre.

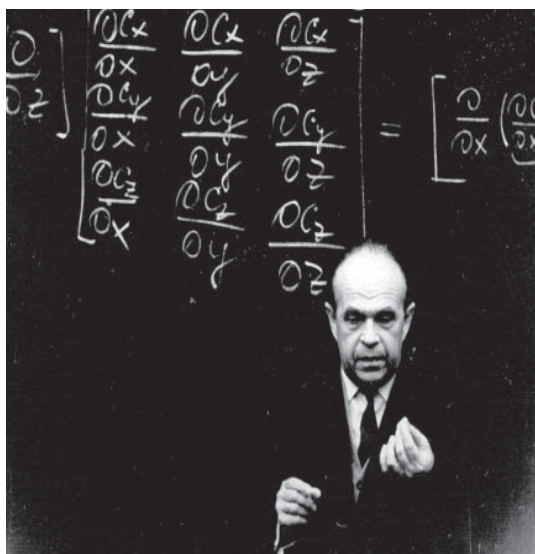
– Most is vissza kell mennem a munkahelyemre – néztem rá az órámról –, mert csak eddig kaptam kimenőt.

– Hogyhogy? – kérdezték.

– El kellett kéredzkednem a rektor úrtól, akivel közöltem, hová megyek és kikkel.

Ez aztán végképp zavarba hozta a beszerző elvtársakat. Akárcsak az, hogy nem engedtem kifizetni a kávémat, hívtam a pincért, és eljöttem. Soha többet nem hallottam róluk. Ez volt számomra a Szabó páter-ügy vége.

A hivatalos utózenge sajnos más lett, mert a belügyminiszter listát küldött a rektornak azokkal a nevekkkel, akik szerintük belekeveredtek az összeesküvésbe. Noha nem született róluk bírói ítélet, ragaszkodtak a kirúgásukhoz, akkoriban ez így ment. Gruber átnézte a listát, és megállapította, Bajcsay Pál professzor esetében – akinek a kapcsolata a páterrel 1952-ben megszűnt – nem bizonyítottak semmit. Márpedig a törvény szerint, ha egy fegyelmi vétségre tíz éven belül nem derül fény, akkor elévül. Ő volt az egyetlen, akit a rektor meg tudott menteni, mert kilenc oktatót és tizenhat diákot kizártak. Polinszky Károly, az akkori szakminiszterünk nyitotta meg ősszel az 1964-es tanévet. Beszédében kitért a Szabó páter-ügyre, azzal, hogy egyes

Gruber József professzor, tanszékvezető egyetemi tanárom és példaképem

egyetemi vezetők a törvények paragrafusai mögé bújva igyekeznek menteni a bűnösöket. Mondta ezt arra a rektorra, aki ott ült mellette. Gruber pályájára ez további kihatással volt. Akkor zajlott ugyanis az akadémikussá választásának processzusa. Az MTA megválasztotta, de a pártközpont és Polinszky megvétózta. Ezért nem lett Gruberből akadémikus, ami jellemző arra a korra. Mikor engem akadémikussá választottak, az a rossz érzésem támadt, hogy hajdani taná-

rom helyét foglalom el. A székfoglalómkor a nyilvánosság előtt el is mondtam, ez a hely Gruber Józsefet illette volna.

Különben tőle vettem meg életem első kocsiját, egy P70-est, a Trabant elődjét. Tökéletesen lemásolta a DKW-t, ezért kellett abba hagyni a gyártását. Saját kezűleg szerelhető kocsi volt, a karosszériaváz fából készült, erre jött a műanyag borítás. A főnökömmel egyszer balesetet szenvedtünk a Vác felé vezető makadámúton, ami olyan volt esőben, mint egy jégpálya. Gruber fékezett, megcsúsztunk, és legurultunk a töltésen. A fejünk felől elment a tető, de nem lett semmi bajunk, kék foltok és karcolások kivételével. A kocsi azonban totálkáros lett. A tanszéken egy remek asztalos szétszedte a roncsot, megrajzolta, és a fa vázát legyártotta darabonként, majd összeállította. Ezt vettem meg, és évekig használtam. Amikor eladtam, addigra kivirágzott a taplógomba a kocsi fa oszlopán. Később Erzsike Amerikából befizetett nekem egy Volkswagen „bogarát”, így lett ismét kocsim.

Az Áramlástan Tanszék arról volt nevezetes, hogy egyértelműen polgári-keresztény értékeket képviselt. A Rákosi-korszaktól kezdve sok mindent átértünk, de nem foglalkoztunk politikával. A Gruber-tanszék ugyanakkor szigorúan magas színvonalat szabott. Amiből máshol átmentek volna a vizsgán, nálunk elbuktak. A hallgatók egy idő múlva tisztelettel kezelték a Tanszékét: szigorú, de igazságos. Gruber ugyanis karakán volt, nem hagyta magát sem megfélemlíteni, sem befolyásolni. Pedig történtek rá kísérletek, nem is egyszer. Még az ötvenes években tajtékozott nála egy közismert politikai potentát azért, mert az unokaöccsét megbuktatta. A professzor azonban szemrebbenés nélkül közölte, azért buktatta meg, mert nem tanulta meg az anyagot. Ezek a dolgok ráragadnak egy tanítványra.

Gruber József sajnos, 1972-ben váratlanul és viszonylag fiatalon meghalt, még nem volt hatvanéves. Másnap reggel az egész tanszék a szó szoros értelmében sírt, annyira szerettük őt. Csak felső fokon lehet róla beszélni: csodálatos kisugárzású zseni és nagy jellem, akitől sokat tanultunk nemcsak szakmailag, hanem emberi tartás terén is. Sosem lett akadémikus – ez jellemző a korra –, de ezen nem izgatta magát. Sosem kapott Kossuth-díjat, de vele írást írt meg egy másik kolléga laudációját. Nem érdekelték a retorziók, mindig a lelkiismeretére hallgatott, szemrebbenés nélkül összekülönbözött nagy

emberekkel is. A halála után felmerült, mi lesz a Tanszék vezetésével. Ha egy külső embert hoznak oda, szétesik a magas színvonalú csapat, amelynek nyolcvan százaléka tudományosan minősített ember, ami példátlan volt az egész egyetemen. Ezért magunk választottunk vezetőt, Szentmártony Tibort, akibe a legkevésbé köthettek bele. Előzőleg ugyanis ENSZ-szakértőként járt külföldön, mindenkivel jó kapcsolatban állt. A dékáni hivatalban így is nagy üvöltéssel fogadták a Tanszék döntését, hiszen akkoriban nem lehetett szabadon vezetőt választani. Ideiglenesen megbízták Szentmártonyt, majd hivatalosan is kinevezték, nem tudtak jobbat találni.

Kutatómérnökként véletlenül keveredett a csőhálózatok területére. Az ötvenes évek káderképzője után sok évvel kapott egy telefont a Fővárosi Vízművek igazgatójától, Hajdú György vezérigazgatótól. A kapcsolatuk innentől datálódott. Meglepő módon Vajna Zoltánt a rendszerváltozás utáni kitüntetései nem a Műszaki Egyetem terjesztette fel, ahol pedig leélte az életét, hanem a vízügyi terület. Így kapott 1994-ben Magyar Köztársaság Érdemrend tisztikeresztet és 1997-ben Széchenyi-díjat.

A hatvanas években Hajdú vezérigazgató, egykori tanítványom, kocsit küldött értem, és behívott a Vízművekhez. Azt mondta:

– Ugyan megszereztem a gépészmérnöki diplomát, de tisztában vagyok a tudásom hézagosságával. Ezért az a javaslatom, ismervé az ön hírét, hogy vállalja el a szakmai tanácsadást.

Akkoriban nem volt divat az, hogy egy vezető beismerje, kevés a tudása. A mai napig megvan a Vízműveknél ennek az embernek a tekintélye és emléke. Több évig tartott együttműködésünk, elég sokszor hivatott. Közben viszonylag jelentős ismereteket szereztem a számítógépek terén, így 1976 táján Hajdú felkért, hogy alakítsak a Vízműveknél egy számítóközpontot és legyek a vezetője. Nem akartam elmenni a Tanszékről, és magam helyett egy nagyon tehetséges, számítástechnikailag jól képzett volt diplomatervezőmet, Budaváry Sándort ajánlottam. Biztonság okáért azért Hajdú engem is alkalmazott mint szakértő-tanácsadót, noha Budaváry kiválóan vezette a központot. Ettől kezdve, vagyis harminchat éve vagyok a Fővárosi Vízműveknél különböző funkciókban, először számítástechnikai tanácsadó, aztán az új világban felügyelői bizottsági tag voltam 1994-ig. A Horn-

kormány ideje alatt azonban ez a Bizottság már nem szakemberekből állt, hanem az önkormányzat tagjai számára biztosított jövedelmet. A pártok arányosan vettek részt, így kigolyóztak engem, aki sosem voltam párttag. Az, hogy egész életemben vizes szakember voltam, nem számított, még a rendszerváltás után sem. A bizottság elnöke, Kollár György tiltakozott ez ellen. Akkor hangzott el az MSZP-s frakcióvezető válasza, ami azóta szállóige lett:

– A szakértelem nem szempont!

Kollár csak azt tudta elérni, hogy legyen egy szakértő-tanácsadó státus, amit nekem adott. A Vízművek révén kerültem a nagyméretű csőhálózatokkal szoros kapcsolatba. Ez lett az a határterület, amin sokat dolgoztam Budaváry Sándorral. Budapest vízvezetéki csőhálózata 5300 kilométer. A számítástechnikai számítások arra szolgáltak, meg lehessen állapítani, mi történik a csövekben. Az elméleti számításokat azonban mérésekkel kell alátámasztani, ezek nélkül értéktelen a munka. Az ilyen illesztéseket identifikációnak hívja a szaktudomány.

A téma előzménye az a véletlen volt, hogy 1965-ben megjelent nálam, az Áramlástan Tanszéken egy fiatalember, Almássy Bálint, az Építőmérnöki Kar vizes tanszékéről, aki egy csőhálózati problémát választott a disszertációjához. Olyan megoldást talált, ami eddig nem létezett, de elakadt vele. Ettől a módszertől el voltam ragadtatva. Évek múlva írtam egy szacikket, és ebben fel akartam használni az Almássy-féle elméletet. Kezdttem keresni a forrást, amit idézhetek – maga a disszertáció nem számít publikációnak –, de sehol nem találtam. Őmaga is felszívódott. A jegyzet írásakor jobb híján elneveztem a módszert Almássy-módszernek, ezen a néven vált ismertté. Erről csak egy ember nem tudott, a névadó. Mikor ezt elmeséltem a hallgatóimnak, odajött egy tanítványom:

– Tessék mondani, nem a Bálint bácsiról van szó?

Kiderült, hogy a Tescón, vagyis egy ösztöndíj-rendszeren keresztül Nigériában épít gátakat. Megszereztem a címét, és kértem, írja le egy saját cikkben a módszert, amit én kereszteltem el. Visszaírt, hogy írjam meg, a nevének megemlítésével, mert ő már elfelejtette. Így is lett, megjelent az *Acta Technicában*: Almássy–Budaváry–Vajna néven. Mi ugyanis alfabetikusan írjuk a szerzőket, ellentétben több más szakterülettel, így az orvosokkal, akik fontossági sorrendben nevezik

meg magukat. Ezt a módszert a Fővárosi Vízművek naponta használta, és kiválóan működött egészen a privatizációig, akkor a francia befektetők hozták a saját számítási módszereiket. Ez a Cross-féle módszeren alapszik, nagyon régi a maga hibáival együtt. A Cross is és az Almássy-féle is úgynevezett visszaszámláló módszerek, vagyis ha adva van egy csőhálózat, ismerve az átmérőket, a fogyasztást és a csövek hosszát, ki lehet számolni, mennyi az áramló víz sebessége az egyes csövekben, és milyen nyomás alakul ki a cső végén, vagyis a háztartásokban. Megítélésem szerint nem ezt kellett volna alkalmazni, mikor létezett egy jobb módszer. A dolog pikantériája: annak ellenére, hogy bár a cikkünk angolul jelent meg, a mai napig világszerte a Cross-módszert, annak különböző fejlesztett változatait alkalmazzák.

Vajna Zoltán egész életére jellemző a hihetetlen munkabírás. Talán ezt is Erdélyből hozta magával, a mindig egy lépéssel előre gondolkodni, többet dolgozni, többet tudni mentalitást. Amit Wass Albert olyan szépen fogalmaz meg: „Az igazi emberi előkelőség abban áll, hogy ne csupán azt a munkát végezd el, ami a magad életéhez kell, hanem még egyszer annyit. Hogy senkinek adósa ne lehess, de mások lehessenek neked adósaid.”

A számítástechnika évekkel korábban, 1961-ben tört be az életembe. Akkor hozták be Magyarországra az első computert – még a szót sem ismertük –, az a hír járta róla, hogy számításokat képes elvégezni. Akkoriban Gruber professzor olyan unalmas számolást bízott rám, hogy három hónap után úgy éreztem, megeszem az íróasztalomat, a számításaimat és utána a tanszékvezetőm. Akkor értesültem a Statisztikai Hivatalba telepített orosz gépről, Ural 1-nek hívták. Négy szoba tele szekrényekkel, amelyekben a herkentyű elektronikus alkatrészei helyezkedtek el. Kellett írni egy utasítássort – ez később program néven vált közismert fogalommá –, amit a gép értelmezett, és elvégezte a számításokat. Összesen hárman voltunk rá kíváncsiak: egy villamosmérnök, egy matematikus és én, a kutatómérnök. Selfmade módon kezdtük kipróbálni. Megírtam életem első programját arról a feladatsorról, ami miatt gyilkolni akartam. Az adat-hordozó film volt, és egy lyukasztó géppel működött. Ez, mint maga a gép is kettős számrendszerben dolgozott: ahová lyukasztott, az az 1-t jelentette, ahová nem, az a 0-t. Lélektanilag nagy zavarba kerül-

tem, mert úgy éreztem, köszönni illene a gépnek, ha már ilyen emberi munkát képes elvégezni. Mindig elmondom a hallgatóimnak is, milyen volt a computerhasználat első másodperce. Nagyon gyorsan terjedt a híre a gépnek. Minket, hármunkat, akik átrágtuk magunkat a kásahegyen, kértek fel a vállalatok, hogy tanítsuk meg a használatát.

Így sodródtam az informatika területére a hatvanas évek elején. Azáltal, hogy megírtam az első programot, én lettem a tanító bácsi. A Műegyetemen a rábeszélésemre került be a számítástechnika mint tantárgy a hatvanas évek közepén. Magam tanítottam előbb az oktatóknak, majd az egyetemistáknak. Gyorsan kellett fejlődőm, mert a terület maga is gyorsan fejlődött. Nyugaton 1960-ban kifejlesztették azt a programozási nyelvet, amit Algolnak neveztek az Algorithmical Language rövidítéseként. Algol60-nak hívják. A tanítás kezdetén törtem a fejem, hiszen nem taníthattam már az Ural 1-t. Az Algolt kellett tanítani, az volt a korszerű, de ehhez se könyv, se jegyzet nem létezett. Később a Nehézipari Minisztérium importált egy angol gépet, Elliott 803-nak hívták. Itt alakult meg az első számítógépközpont, vezetője Csépfalvy Károly matematikus barátom. A csapat három főből állt: rajta és rajtam kívül Kardos Gilbertből. Az apja a Tanácsköztársaság után Franciaországba távozott, ahol francia nőt vett feleségül, ezért hívták a fiukat Gilbertnek. Igazi nyugati volt, vidám, laza, akkor, amikor mi még minden kimondott szavunkra vigyáztunk. Hivatalos tolmácsként szerepelt az elvtársak mellett a francia utakon. Ittléte alatt a NIM-ben bevezették a nyelvpótlékot. Elküldtük, tegye le a francia nyelvvizsgát. A történet jellemző azokra az évekre. A vizsgabizottság nem jött rá, hogy francia. Akkoriban úgy mentek a nyelvvizsgák – nekem német, angol felsőfokúm van –, hogy a szóbelin feladtak egy témát, és arról beszélgettek. A végén pedig rögtön eredményt hirdettek. Gilbertnek megajánlották a középfokot azzal, hogy fejlődőképes. Mire azzal válaszolt, hogy jelenti az egész bizottságot, mert nem tudnak franciául, és felsorolta a vizsgabiztosok hibáit. Közölte, hogy francia, ráadásul tolmács. Erre a bizottság szinte könyörgött, fogadja el a felsőfokot, amit ő kegyesen megtett.

Engem egy nyelvzseni idős hölgy készített fel az angol nyelvvizsgára. Claire néni a Sorbonne-on végzett, és anyanyelvi szinten beszélt kilenc nyelvet. Szentpétervárott született Becker néven, vagyis orosz-német származású volt. A családja elmenekült a Nagy

Októberi Szocialista Forradalom kitörésekor, ő nálunk ragadt a házassága révén. A férjét, az ezredes az oroszok bejövetelkor bújtatta. Egyszer egy szovjet dzsip állt meg a ház előtt, és Pentsy nénit kereste. Malinovszkij marsall hívatta tolmácsnak. A tanárnő karakterére jellemző, csak egy feltétellel vállalta el, ha a férjének nem esik bántódása. Malinovszkij, aki nem szokta meg, hogy neki bárki feltételt szabjon, annyira meglepődött, hogy teljesítette. Pentsy bácsi lehetett az egyetlen ezredes, akinek maga a marsall garantálta a biztonságát.

Mikor lettettem a nyelvvizsgámat, az elnök megkérdezte, melyik angol nyelvterületen éltem.

– Nem hagytam el az országot – válaszoltam.

– Akkor maga Pentsy néninél tanult! – vágta rá.

Ilyen híre volt már.

Bejött tehát az angol gép, az Elliott 803, ami már csak egy kis szekrényi volt. A programozási nyelve autokód-rendszer, ami sokkal egyszerűbb, mint az Ural 1-é. Írtam egy programot, amit negyvennyolc óráig hagytunk menni, a gép egyszer sem hibázott. A második Elliott 803-t a Könnyűipari Minisztériumba szállították, engem hívtak az átvételhez. Végigcsináltam az előbb említett „nyúzó tesztet”. Ezután kaptam meghívást attól a német cégtől, amelyik ezeket a gépeket forgalmazta: az NCA, Frankfurt am Main székhellyel. 1967-ben jártam kint. Vittem magammal egy lapátrács számítási programot Algolban, aminek a lefuttatása a mi gépeinkkel hetekig tartott volna. Nagyon gyors lévén a fejlődés, gondoltam, találok kint egy új típusú gépet. Megkérdeztem erről az NCA embereit, ők az AEG-t, a háztartási gépeket gyártó céget ajánlották. Az új, gyors gépük azonban az Algolt nem tudta, csak a Fortrant, amit nem ismertem. Örültnek néztek, mikor arra vállalkoztam, hogy átírom egy éjszaka alatt. Kaptam egy könyvet, egész éjjel dolgoztam, és másnap vittem a programot Fortranban. Ennek híre ment az AEG-n belül. A főmérnök felajánlotta, maradjak ott horribilis fizetésért, kihozzák a családomat is. De azt mondtam, megyek haza. Én már egyszer eljöttem a hazámból, nem kezdem előlről Nyugaton. Láthatóan hülyének néztek, azt kérték, aludjak rá egyet. Másnap a vezérigazgatóval együtt odavittek egy ajtóhoz, amelyen ott állt a nevem: „Dr. Zoltán Vajna Oberingenieur.” Azt hitték, erre már nem tudok nemet mondani. De hazajöttem.

1969-ben a Műegyetem kapott egy lengyel Odra gépet. A dékán engem akart megbízni a számítóközpont vezetésére, de ezt csak fél állásban vállaltam. Megcsináltam a terveket, lefektettem a szervezeti és működési szabályzatot. Varga József dékán úr egyszer csak felhívott:

– Nagyon sajnálom, de a párttitkár és a szakszervezeti titkár megóvták a félállásodat, így nem tudlak kinevezni.

– Dékán úr, mást sem csinállok évtizedek óta, mint ezt: dolgozni szabad, kinevezni nem!

Úgyis lógott a levegőben egy külföldi ösztöndíjam, így legalább felszabadultam. Egyébként mindössze három külföldi utam volt a negyven év alatt, ezek is nyilván csak adminisztratív tévedés folytán.

1965-ben meghívott PhD-studentnek az amerikai Stanford Egyetem, az egyik legjobb a világon. Hofer professzor, az aerodinamika vezetője írta a meghívót. Óriási dolog volt, hogy odaát ismerik a munkásságom. Beadtam az útlevel kérelmemet a professzor támogató levelével együtt. Rövid úton elutasították. Kérdésemre, hogy miért, hiszen az országnak is jó, ha tanulunk valamit Amerikától, a válasz:

– A magyar kormány politikájába nem tartozik az USA támogatása hazai tudósokkal!

– Most sírja el magát Amerika népe, hogy velem szegényedik az USA – válaszoltam.

1967-ben kaptam egy ösztöndíjat Franciaországba. Kardos Gilbert akkor már visszatelepült Párizsba, és magyar feleségével együtt jókat szórakoztak tájékozatlanságomon. Egy EDF nevű hatalmas kutatóintézetben is jártam, ami a francia elektromos művek megfelelője. Chatou-ban, Párizstól nem messze csodálatos kutatólaboratóriumba vittek. Csak ámultam és bámultam, mert a kutatók krómozott, csillogó-villogó berendezésekkel dolgoztak, miközben mi itthon primitív eszközökből eszkabáltuk össze a dolgokat. Az egyik kutató kísérleténél rossz érzésem támadt, mert olyasmit csinált, amiről már olvastam egy német folyóiratban. A franciák azonban nem olvastak se német, se angol lapokat akkor még, ma már igen.

– Kolléga úr, aggódom, mert ez a probléma már meg van oldva – és megadtam a folyóirat nevét.

Magába roskadt a hírtől. Egy tudósna szörnyű, ha előbb felfedezik azt, amin dolgozik. Egy olyan kutatóintézetbe is elvittek, amely

rakétakutatással foglalkozott. A portán különböző színű kitűzők szerepeltek, rám az első sorból tűztek ilyen. Kiderült, a legmagasabb minősítést kaptam – előzőleg persze lekádereztek –, vagyis a legtitkosabb helyekre is bemehettem. Francia kollégák mesélték, hogy ilyen helyekre őket be sem engedték.

Ezen az utamon eljutottam Monte Carlóba is. Elhatároztam, a magam módján kipróbálom a játék lélektani veszélyeit. Ötven frankot, amit nélkülözni tudtam, magamhoz vettem. A többit túvel és cérnával bevarrtam a zakóm zsebébe, nehogy kísértésbe essek. A játékbarlangban persze hamar elvesztettem a frankjaimat, de figyeltem az embereket. Egyszer bejött egy úr teniszruhában és tornacipőben, nagy udvartartással. Kirakták elé a zsetonokat, ez a kupac órákon keresztül hol nőtt, hol csökkent. Mire felállt, nagyobb lett a kupac, vagyis saját szememmel láttam, hogy a pénz vonzza a pénzt. Másnap a kikötőben hajósként figyeltem a nagy tengeri yachtokat. A legnagyobb hajó előtt épp megjelent a tegnapi emberem, aki nyilván milliárdos lehetett.

1970-ben fél éves ösztöndíjat kaptam Angliába, Londontól délre, az University of Surrey-re. Olyan területet kutattam, ami érdekelt: a számítógépekben levő elektronikus elemek légtechnikai megfelelőit. Ennek szakértőjeként működött az a professzor, akivel fél évig dolgoztam.

Frankfurtból hazaérve elkövettem azt a hibát, hogy nevetve meséltem Katinkának az odacsábítás történetét. A hatás megrázó volt. Akkor derült ki számomra, hogy a feleségem csak a lehetőségek hiánya miatt van itthon. Ezt követően hibák, félreértések, feszültségek dúltak éveken keresztül. Már 1968-ban el akart válni, de a bíróságon rosszul indokolta:

– Vissza akarom szerezni a függetlenségem.

– De asszonyom, ez két gyerek után jut eszébe? – kérdezte döbbenben a bírónő.

A pert ekkor visszavonta, én pedig 1972-ig kitartottam, hogy nem válunk. Akkor feladtam a gyerekek miatt, mert ők szenvedtek a legtöbbet. Egy szál kofferrel jöttem el a Törpe utcai lakásunkból, mindent otthagya. Katinka alig pár hónappal a válás után férjhez ment a Bolognában élő, nagyon gazdag Kovács Andrásához, a hajdani gödöllői tanársegédhez. Kivitték Dorkát és Zsoltit, akiket az írásbeli megálla-

A válás után 1972-ben

podás ellenére is alig engedtek haza. Ezért az évek során nagyon eltávolodtak tőlem, még a nevüket is a nevelőapjukra írták át. Csak felnőtt korában vette a fiam vissza úgy, hogy Kovács-Vajna. Szép karriert futottak be mindketten. Dorka molekuláris biológus, jelenleg az USA-ban, a Harvard Egyetemen associate professor – ez nálunk az egyetemi docensnek felel meg – és egyik igazgatója a Massachusetts General Hospitalnak. Az Alzheimer-kór nemzetközi hírű kutatója. Először Pittsburghben látogattam meg, de mivel ez kis egyetem, az volt a vágya, hogy nagyobb helyre kerüljön. Ez sikerült is neki. Mikor Bostonban nála jártam, mutatta az íróasztalát, tele volt Petri-csészével, ezekben tárolják a különböző tenyészeteket. Egy ilyen csésze ötezer dollárba kerül, az ő asztala pedig tele volt ilyenekkel. – Ez a különbség – mutatta.

Itt ismerte meg a férjét, az ugyancsak harvardi egyetemi tanár Rudolph Tanzit, Rudyt, aki szintén az Alzheimer-kórt kutatja a genetikai területéről. Épp mikor két éve kint voltam, mindketten hasonló eredményre jutottak a két területről, ez nagy élmény két kutatónak,

pláne egy házaspárnak. Kislányuk, Lyla, eddig az egyetlen unokám 2008-ban született. A fiam, Zsolt villamosmérnök – ennyiben az apai mintát folytatja – és a bresciai műegyetem tanszékvezető tanára. A mikroelektronika területén oktat és folytat kutatásokat, több mint harminc szabadalma van. Tehát ez a kapcsolatom-házasságom is kudarcra végződött – akárcsak a Magdi és Melinda-szerelem –, mert a feleségem elvált tőlem.

VIII. FEJEZET

ÉLET A BALATONON

*„Minden léleknek csak egy útja van
És csak ezen az egy úton mehet.
És nem lépheti által önmagát,
És öntörvénye ellen nem tehet.”*

(Reményik Sándor)

A válás után a szüleimnél laktam, a Pasaréten. A korábbi sí-sérüléseim következtében előbb térdműtétet hajtottak végre rajtam, majd az operált ízületeim kerültek rossz állapotba. Ekkor dr. Csermely Miklós főorvos barátom beutalt az ORFI Rehabilitációs Osztályára elintéztve, hogy a legcsinosabb gyógytornászhoz kerüljek. Ehhez kétség sem fért, mert valóban ő volt a legcsinosabb: Dobsa Mária, Maya. Szerintem a világ legjobb gyógytornásza, aki csodálatosan gyógyított – engem is. 1974-ben házasodtunk össze. Tizenhat évvel volt fiatalabb nálam, ezért egész életemben úgy gondoltam, én megyek el előbb.

Amikor összekerültünk, egyikünknek sem volt lakása, ő albrétben lakott. Újra össze kellett kalapálnom egy lakást. A Törpe utcait a feleségem eladta, a családi bútoraimmal együtt, mikor kiment Olaszországba. Szegény anyja itt maradt egyedül, mert a fia, Laci Svájcba disszidált, a férje meg addigra meghalt. Nagyon jóban maradtunk, annyira sajnáltam, hogy haláláig rendszeresen látogattam. Mayával végül egy tetőtér beépítéséhez társultunk a Tardoskedd utcában épülő társasházban. Ő a gyöngyösi telkük révén rendelkezett tőkével, emellett kölcsönt vettünk fel. Itt éltünk 1992-ig, a dékáságomig. Mikor az akkori rektor meglátogatott, meghökkent, milyen körülmények között lakunk. Az ő nyomására, a XI. kerületi polgármester közbenjárására – cserével – jutottunk el a Gellérthegy oldalában levő villalakszig, ami egy romhalmaz volt, fűtés nélkül, a falból kiálltak a csövek, a parketta púposodott. Az egészséget újra kellett építeni.

1976-ban született Éva, a szemünk fénye, aki igazán jó természetű gyerek volt. Ma is az, és büszke vagyok rá. Sokszor mondtam, hogy ezt a gyereket már csak elrontani lehet, de nem lehetett. Okos, talpraesett és nekem a legdrágább a világon. Maya visszament dolgozni az ORFI-ba, de később – mivel néhány évet otthon maradt Évikeivel – a Schöpf Mérei Anya- és Csecsemővédelmi Központba került, ahol koraszülötteket gyógytornáztatott, egy elhivatott orvos mellett, aki a megmentésükre tette fel az életét. A kórházat egy tollvonással felszámolta az SZDSZ-s egészségügy. Maya akkor magánbetegket vállalt. Évike a Baár-Madas Református Gimnáziumba járt, az első évfolyamba az újraindítás után, ezt követően az ELTE-n szerzett német nyelvtanári, majd könyvtárosi diplomát. Ma könyvtáros a Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának beszerzési osztályán. Nagyon

Második feleségem, Maya
Évi lányommal, 1984-ben

népszerű, többek között átlagon felüli számítástechnikai tudása folytán. Maya gyógytornászként fizikailag meglepően erős volt, ennek folytán rengeteget sportoltunk: vitorlázunk, síeltünk, kirándultunk. Egyedül a teniszre nem sikerült rávennem, ez valahogy kimaradt a gyerekkorból. De rendkívül vállalkozó szellemű, erős, bátor nőként remek partnernek bizonyult mindenben. Negyven évet éltünk le együtt. Évike kis korától eltekintve az összes nyarat a vízen töltöttük.

A Micu vitorlás után sokáig nem volt hajóm. Egy tenisztársam, Előd Huba révén a hetvenes években keveredtem megint vízre, akinek egy 25-ös yolléja volt, a Buru.

Elég borulós példány, innen kapta a nevét: Burulós, röviden Buru. Halála után a fia, Kristóf örökölte, de egyedül nem tudta fenntartani, nem lévén nagyhajós jogosítványa. Így társultam be a nagyhajós jogosítványommal. A többszörös Kék-szalag-nyertes Nemere kormányosa, Németh Pista bácsi vizsgáztatott hajdan, kacifántos dolgokat csináltatva órákig. Ma egy vizsga van, az is írásbeli teszt, olyan kérdésekkel, hogy milyen jelzést kell adni a tengeri hajónak, ha robbanóanyagot szállít. Mi köze ennek a Balatonhoz? A gyakorlat meg negyedórából áll. Ennek következtében olyanok hajóznak a vízen, amilyen vezetők a gépkocsi volánja mögött ülnek. Ezért a hivatalt hibáztatom, nem a vitorlázókat. Balatonszemesen jártunk úgy egyszer, hogy kikötöttünk szabályosan, és elmentünk ebédelni. Közben kitört a vihar, ami alatt a hajósor megdőlvén egymásnak sodródott. Egy „re-

mekül” vizsgázott kolléga ugyanis rosszul dobta le a vasmacskáját. A vitorlázás gyönyörű sport, de veszélyes is.

A Burut már korábban átépítették, és Dolesch Iváné lett, a leghíresebb síedzőé, a földvári egyesület vitorlásedzőjéé. Egy Kékszalag-versenyen tragikus baleset történt vele: felborult a hajója, és a frissen műtött barátja meghalt, a felesége pedig elvált tőle. Ivánból magányos, szomorú ember lett, egész életére rányomta bélyegét ez a katasztrófa. Jó barátok voltunk, a földvári klubház teraszán gyakran beszélgettünk, és csodaszép naplementéket néztünk együtt. Évike születése után rövidesen eladtuk a Burut, amely átépítése után új nevet kapott. Az Újburut néha ma is látom a Balatonon. A válás utáni nyarakon hol hazaengedték a gyerekeimet Olaszországból, hol nem. Mikor hazajöttek, mindent megtettem, hogy jól érezzék magukat. Mivel akkor nem volt hajóm, béreltem egyet, de nem aratott nagy sikert. Akkor szörfözni tanultunk meg mindhárman.

Hajóm újra csak a második házasságomban lett, egy lengyel Orion, ami 15-ös yolléra hasonlított, kabinos, hárman jól elfértünk benne. Diószeghy Ádám unokaöcsém segítségével vettük meg, aki 1956-ban Amerikába disszidált. Gyerekkorunkban tíz évvel idősebb lévén istápoltam őt. Bujdoson, ahol gyakran nyaralt, velem szemben ült az asztalnál, és utánzott engem. Rosszevő kisgyerekként így tudtuk rávenni, hogy többet egyen. Ezért Gyurka bácsi, a mérnök apa magával vitt elővőnek Tiszaújlakra. Az volt a dolgom, hogy minél többet egyek, és akkor Ádi is evett. Így én lettem a kedvenc családtagja. Amerikában folytatva a családi hagyományt, előbb mérnök lett, de aztán áttért a jogra, nagy karriert futott be. Meghívott az USA-ba 1985-ben, akkor már lazultak a dolgok, így kaptunk útlevelet Mayával. Megszervezte a programunkat, egy Jaguár kocsival végigvitt Kalifornián. Egyik nap megérkeztünk egy hatalmas yachtkikötőbe, ahol szabályszerű utcák húzódtak, minden hajónak saját stége volt villannyal és vízzel. Ott láttam először bójára erősített stégeket, amik most már a Balatonon is léteznek. Egyszer csak megálltunk egy sárga hajó előtt, amelynek Balaton volt a neve. Ezzel a nagy tengeri hajóval két napig vitorláztunk a San Francisco-i öbölben, láttuk alulról a Golden Gate hidat, és a vízről néztük végig a július 4-i tűzijátékot. Ahogy a ködből felbukkannak San Francisco felhőkarcolói, az fantasztikus látvány. Később hazajárt a feleségével.

Mikor megvettük közösen a hajót, amit Góbénak kereszteltünk el a székelők nyomán, együtt csaptuk a pezsgősüveget a falához, majdnem összetörve a műanyag hajót. A Góbé más konstrukció, mint a szokásos: a tőkesúlyos hajó tulajdonságainak határán áll, stabil, jól vitorlázható, a legjobb yolle-típus. Ezt már Füreden tároltuk, a Műegyetem kikötőjében. Oda úgy kerültünk, hogy az egyetem épített egy szakszervezeti üdülőt. Mivel a fizetésünkből levontak egy bizonyos összeget erre, cserében kérhettünk kéthetes beutalót. A hajót ma is ott parkolom.

Ligeti András barátom, szintén Orion-tulajdonos, nagyobbra akarta cserélni az övét, és két darab használt Sudárt talált. Rábeszélte, vegyem meg az egyiket, bár túl nagy volt az árkülönbség. Maya, az optimista szemtelenül magas áron hirdette meg a Góbét. Neki lett igazsága, mert jelentkezett egy vevő, aki minden további nélkül megvette státusszimbólumnak. Csak azt kérte, vigyem át Füredről Kenesére, mert nem tud vitorlázni. Egy év után visszalátogattam, mert ha szeret az ember egy hajót, akkor érdekli a sorsa. Ott találtam a szárazföldön, lepusztulva, kitéve a napra a meghalt hajót.

A Sudár Sport tőkesúlyos hajó, szintén kabinos, vagyis lakni lehet benne. A Larus-on – a neve sirályt jelent – szeretek aludni a legjobban. Az aktív pihenést, a bütykölést kultiválom. Kifeküdni a napra nem az én műfajom. A vitorlázás is aktív tevékenység. Évekig részt vettünk az alsóörsi vitorlázók szervezésében az egyhetes gyerektúrákon, amelyek keretében végigvitorláztuk a Balatont. A csupa úszni tudó kisgyerekek össze-vissza mászkált a hajókon, élvezve a rendhagyó, mozgalmas életet. A vízi élet más hangulatú világ és életforma. Sosem lett probléma a házasságunk alatt abból, hogy mi nyaranta nem külföldre utazunk, hanem vitorlázni. Minden nyarunkat a vízben töltöttük. Egyszer olyan viharba kerültünk Mayával Földváról Füredre menet, hogy senki nem járt a Balatonon rajtuk kívül. A szántódi szorosnál, a „csónél” azonban egy nagy halászhajó megfordult, és elkísért minket a füredi kikötőig. A vízben létezik a hajós-szolidaritás. Egyszer Évikével mentünk barátokhoz Balatonvilágosra. Kikötöttünk, ám estére kitört a vihar. Akkor az időjárás még a régi hagyományokhoz alkalmazkodott, vagyis lehetett tudni: ez a tipikus északi vihar három napig tart. (Ma már a klímaváltozás miatt nem tartja be az időjárás a szabályokat.)

Nem akartunk ennyi ideig a vendéglátóink nyakán maradni, ezért Évikét otthagytuk azzal, hogy majd koccsival érte jövünk, mi pedig elindultunk. Maya mancsaftkodott, a hajó oldalán kihajolva töltötte az út nagyobbik felét. Nagy hőstettnek éreztük, irányváltás nélkül mentünk Füredig, ahol feleségem azt hitte, ovációval fogadnak. De a füredi öböl védettségében nem is lehetett érzékelni, mekkora vihar van a nyílt vizen. Ezért az ünneplés – Maya nagy csalódására – elmaradt.

Vajna Zoltán ideális tanár, különleges empatikus képességgel: egyszerűen megérzi, mi van a másik fejében. Több mint ötven évig tanított a Budapesti Műszaki Egyetemen úgy, hogy sosem kapott oktatói, csak kutatói státuszt. De ez a hallgatókat, akik a legnehezebb években is a legjobb oktatónak választották, nem érdekelte. Szeretetük visszaigazolásképp megkapta a Nagy Nyúlrendet. Egyetemi embernek nagyobb visszaigazolás, mint a diákjai szeretete – akik mind a mai napig felkeresik őt problémáikkal – nem lehetséges.

Mindig úgy fogtam fel, kutatómérnökként az a feladatomban, hogy új dolgokat találjak ki, ezért kapom a fizetésem. Soha nem jutott eszembe szabadalmaztatni, még a nevemet viselő ventilátort sem. Mindig azt hittem a találmányaimról, biztosan más is kitalálta már. Ez addig tartott, míg Maya be nem lépett az életembe. Jobb üzleti érzéssel rendelkezve rábeszélte, hogy adjam be a szabadalmaimat. Neki lett igazam, mert ezekből vettem a kocsimat. Az egyik ilyen a FŰTŐBER-nél dolgozó két kollégával közösen hoztuk létre a hetvenes években. Magánemberként ugyanis a költségek miatt nem lehetett szabadalmaztatni, csak vállalat révén. A találmány lényege a fűtési csövek beszabályozásából állt. Az akkori szocreál háztömbökben a felső emeleteken az utcát fűtötték, az alsó szinteken meg hideg volt, mert akkor még nem létezett termosztát a fűtőtesteken. A szabvány szerint az eltérés a lakások közötti fűtés hőfokában legfeljebb kétféle lehetett, de a valóságban tizenkét fok volt. A legolcsóbb, egycsőes fűtési rendszer divatozott akkoriban: az egész ház egy csőre felfűzve. Kiderítettük, hogy a strangokat kell kiszámított értékre beállítani, és akkor be lehet állítani a fűtést két fok különbségre. Ennek a számítástechnikai programját írtam meg, és remekül működött. Beadtuk szabadalomnak, és évekig kaptuk utána a pénzt. Akkor szűnt meg, amikor feltalálták a termosztátot.

Ugyancsak hármásban – másik két kollégával – adtunk be egy találmányt a nyolcvanas évek elején, amit flotációs szennyvíztisztításnak neveztünk el. A zsírnak mint vízszennyező anyagnak ugyanis az a tulajdonsága, hogy kis szemcsék formájában szétoszlik a vízben. Mivel a sűrűsége közel megegyezik a vízével, ezért nem jön fel a felszínre. Olyan munkahelyeken probléma ez, ahol sok zsírszemcse keletkezik, például tejüzemben vagy húsüzemben. Azt találtuk ki: a zsírszemcse-víz keverékbe beengedünk apró szemcséjű levegőbuborékokat, amelyek könnyebbek a víznél. Tehát feljönnek a tetejére, útközben nekiütköznek a zsírszemcséknek, és ezeket, mint egy lift, felszállítják a víz tetejére. A módszer sikeres lett mint szabadalom addig, amíg kitaláltak olyan vegyszert, amivel ugyanezt könnyebben végzik el.

A számítástechnika tehát végigkísérte az életemet. Elsők közt kezdtem el használni, az egyetemen is a jegyzeteimet használták. Az oktatásból már évek óta kiszálltam, de a nyolcvanas évek elején még mindig ez a régi jegyzet volt érvényben, holott a technika villámgyorsan fejlődött. A hallgatók joggal elégedetlenkedtek, és az akkori dékán rám bízta a tárgy megújítását. Így a számítástechnika újra „bekapott”. Kezdetben egy terminál jutott két hallgatóra, később már mindenkire egy. Létrehoztam egy oktatói csapatot elsőosztályú szakemberekből. Lógtunk a levegőben, hiszen nem létezett számítástechnikai tanszék. Végül a matematika tanszékhez csatoltak minket. Csak jóval később, 2002-ben lett önálló műszaki informatikai tanszék a Gépészkaron. Addig, huszonkét évig nekem kellett az oktatást vezetni, szervezni.

Szerettem az oktatást. Van egy tulajdonságom, amiből sokat kaptam főnről: az empátia. Magánéletben is érvényesül. De egy nagy teremben, többszázas hallgatóság esetén is megérezem, ha valaki nem értette a magyarázatot. Jön egy hullám, sugárzás abból az irányból. Ilyenkor mindig megállok és odanézek. Két eset van: vagy vidáman beszélgetnek – őket meg szoktam kérni, menjenek ki, mert soha nem olvasok katalógust –, vagy olyan hallgatót látok, aki nem érti az anyagot. Ez az empátia először gimnazista koromban tűnt fel, amikor az osztálytársaimat készítettem fel az érettségire. Talán azért is szerettem a diákjaim, mert nemcsak a tárgyat oktattam, hanem amit az élet tett szükségessé. Például a matematikus-mérnök szakon lett egy ön-

álló tárgyam, az *Alkalmazott Áramlástan*. A tematikát úgy választottam meg – a parciális differenciál-egyenletek alkalmazását –, hogy kiűszöböljem az alapképzésükben meglévő fehér foltokat. A hallgatók szerették, mert rájöttek, hogy ez nekik hasznos. Mindig készültem az óráimra, amelyekbe belevettem a mindennapi élet jelenségeit. Figyelmeztettem őket, nézzenek jól körül az utcán. Ha látnak egy jelenséget, keressék az okát. Ez a kutatói mentalitás. A Balatonon például a vitorlás hajók közelségét ellen is tudnak menni. Egy mosóteknő egy lepedővel nem lenne képes erre. Belevettem a tananyagba a vitorlás hajó aerodinamikáját. Az ilyesmit szeretik a diákok, mert életszaga van.

Gruber József is ilyen volt, az ő példáját követtem egész életemben. Az oktatás csínját-bínját tőle tanultam. Tanári pályámon az első órán mindig elmondtam a játékszabályokat. Az egyik: soha nem fogok katalógust tartani, holott kötelező lenne. Mert ha olyan rossz órát tartok, hogy a diákok úgy érzik, jobb lenne moziban lenni, akkor menjenek. Ha meg jó előadást tartok, akkor úgyis hallgatni fogják. Leéltem az egész tanári pályámat katalógus-olvasás nélkül. Úgy éreztem, a hallgatónak van igaza, ha otthagya egy nivótlan előadást. A másik szabály: mivel közelről látom a táblát, amire sokat írok, könyvben követhetek el hibát a képletben, ezért megkértem őket, hogy figyelmeztessenek, ha hibát vétek. Hálás leszek, mert azt jelenti, hogy az illető odafigyel. A matematikával foglalkozó ember tudja, hibát a hosszú egyenleteknél lehet elkövetni, mert a tábla végénél meg kell szakítani, amit csak plusz-mínusz előjelnél lehet, és azt ki kell tenni a következő sor elején is. Ez szokott elmaradni véletlenül. Jónéven vettem, ha kijavítottak, mert annyi ellenkezőt tapasztaltam magam is diákként. Ez alól Borbély Samu volt a kivétel, a másik tanár ideálom Gruber mellett. Ha egy tanár hibázik, és azt karikírozza, nagyobbra nő a tekintélye, mintha megpróbálná elkenni, ami tekintélyvesztéssel jár. Ezért is mondtam azt a növendékeimnek, nincs nálam a bölcsek köve, tehát hibázhatok – tessék engem kijavítani!

Az egyetemisták körében, akiknek a hírszolgálata egyenértékű a CIA-val, gyorsan elterjedt a híre:

– Vigyázzatok a Vajnával, mert ő mindig megkérdezi, miért.

Mert ha valaki erre vizsgán nem tudja a választ, akkor csak bebiflázza az anyagot, megértés nélkül.

A hallgatók is minősítik az oktatóikat, mint mi őket. A matematikus-mérnök szak létrehozta a *Nagy Nyúlrendet* – egy textilnyuszi figurát –, amit minden évben a legjobb oktatónak adtak. Ezt kétszer is megkaptam. De a Brezsnjev-érában, is megválasztottak a Kar legjobb oktatójának, amikor a nevem vörös posztó volt a hatalom szemében. Akár negyven évvel később olyan ügyekkel kerestek meg, például magánéleti válságaikkal, amelyek nem is a szakmába vágtak. Ezekre vagyok igazán büszke.

Nagyon hiányzik a tanítás. Szerettem csinálni, jóban voltam a diákjaimmal. 1995 óta rendszeres órát nem tartok, csak néha Tudományos Diákkör előkészítő előadásokat, amelyeket a jelenlegi tanszékemen áramszünetnek hívnak. Öröközöld téma ezeken a Vízművek csőtörései. Ha valami nagy törés van, engem hívnak a kivizsgálásához, ami sok érdekes, változatos és tanulságos okot tár fel. Egyik kedvenc tanítványom, Stépán Gábor jelenleg az MTA Műszaki Tudományok Osztályának elnöke.

1988-ban védtem meg a nagydoktori disszertációm. Addig nem engedték. Az akkori rendszer szerint a Tudományos Minősítő Bizottság nem tartozott az MTA-hoz. A nagydoktori eljárás úgy működött, hogy még a disszertáció megírása előtt kérdőívet kellett kitölteni, amelynek alján a párt véleménye szerepelt. Természetesen mind a három alkalommal kilőttek, akkor feladtam. Bár az MTA is át volt politizálva, de mégis megbecsültek, és a tevékenységem alapján úgy tekintettek, mintha nagydoktor és akadémikus lennék. A Műszaki Tudományok Osztálya gyakran meghívott a bizottsági ülésekre, nem törődve a káderlapommal. Az egyik osztályülés után Czibere Tibor akadémikus a miskolci egyetemről megkérdezte, miért nem vagyok nagydoktor, mire elmeséltem a háromszori nekifutást. Ő ezen annyira felháborodott, hogy tőlem függetlenül elindította a doktori ügyemet a nyolcvanas években. A Műegyetem egyik baloldali professzora, Szabó Imre, a TMB tagja is utánanézett. Kiderült, hogy a dolog az egyetem pártbizottságán akadt el – hol máshol. Szabó Imre, holott nem egy platformon álltunk, közölte a párttitkárral:

– Amit a Vajnával csináltok, az disznóság! Bármit írtok a lapjára, én támogatni fogom, mert ez tarthatatlan állapot.

Ezután kaptam egy telefont a párttitkártól, menjek a papíromért.

Elvittem a Tudományos Minősítő Bizottsághoz, ahonnan megkaptam az engedélyt a disszertációm beadására. Akkor mint egy örült, elkezdtem dolgozni. Csak a címe volt meg: *Kvázi-háromdimenziós módszer félaxiális átömlésű áramlástechnikai gépek méretezésére*. Rájöttem egy bizonyos problémára, de szokásom szerint attól féltem, erre talán már más is rájött. Bújtam a szakirodalmat, az akkori szűkös lehetőségek között. Mikor Diószeghy Ádi meghívott Amerikába, Stanfordba mentem, mert ott egy Johnston nevű kollégám foglalkozott ezzel a témakörrel. Ráadásul akkoriban vezették be a japánok, hogy nem az angolt használták, hanem a japánt a szakmai folyóiratokban. Ezért nem lehetett tudni, miről szól a cikk. Gruber, akit kiengedtek konferenciákra, mesélte, milyen leégések tanúja volt, amikor a magyarok olyan kutatási anyagokat vittek ki, amiket kint már publikáltak. Végül is a japánok változtattak, és ma már angolul írnak.

Az egyetemen olyan óraszámmal terheltek meg, hogy csak este tudtam írni a disszertációt odabent. Szólásmondás volt, ha valaki arra járt színház után, és egy világos ablakot látott az épületen, az a Vajna ablaka. Tudtam, hogy minden lehetséges módon bele fognak kötni, ezért háromszor írtam át. Addigra nagy gyakorlatom lett a védésben, mert gyakran kaptam opponensi megbízást. Először tehát eltettem „rohadni” az anyagot. Mikor újra elővettem, a legrosszabb indulatú opponens szemével olvastam, és átírtam újra, ezt még egyszer eljatszottam. Ennek az lett a következménye, ahogy az egyik opponensem a védéskor mondta: egyszerűen nem talált benne hibát. Somlódy László, Czibere Tibor és Pásztor Endre voltak az opponenseim.

Előtte még a disszertációm lényegét előadás formájában beneveztem a nemzetközi vízgépkonferenciára, az Akadémia és a Műegyetem közös szervezésében. Nagy gyomoridegességek közepette tettem, arra számítva, ha valaki feláll azzal, hogy ezt már kitalálták a világban, akkor nem adom be. Legjobban egy híres müncheni professzortól féltem, aki mindenkit megtámadott. Úgy szoktam beszélni, hogy csak a vezérszavakat írom le, az egészet nem. Első alkalommal, amikor felnéztem a papíromról, rögtön ezt az urat pillantottam meg az első sorban. Előadás után az első hozzászóló is ő volt. A vér is megfagyott bennem. Azt mondta:

– Bosszantónak tartom, hogy nem én találtam ki ezt a jó ötletet!

Kögörgeteg hullt le a szívemről, szerintem hallhatóan. Ezek után adtam be a doktori disszertációm.

Az Áramlástan Tanszéken volt egy fiatalember, akit én hoztam oda, mint korábbi tanítványomat. Bejött hozzám egy napon azzal, hogy őt presszionálják, lépjen be a pártba, ez a Tanszéknek is jó lesz.

– Ezért be ne lépj a pártba! Még Rákosi pajtást is átvészeltük. Most meg már nem az a korszak van. Ha azt kibírtuk, ezt is kibírjuk. De ha belépsz, nyilván nagy karriert futsz be, mert okos fiú vagy! – válaszoltam.

Ez még 1969-ben történt. Megtudtam, egy bizonyos pénteki napon belépett a pártba. Megjelent hétfőn reggel – rítusként tanszéki kávézással kezdtük a napot – és elmondta az aznapi pártújság-vezércikket. A többiek nem értették, mi van, hiszen ez nagyon nem volt összhangban korábbi megnyilvánulásaival. Engem előntött a „nagy lötytös indulat”, és azt mondtam:

– Ettől kezdve vigyázzatok a szátokra, mert ez az úr pénteken belépett a pártba!

Azóta az illető ellenségem lett, mind a mai napig.

Ez a sok izgalom, az örületes, hónapokig tartó hajsza mind hozzájárult ahhoz, hogy 1988 tavaszán, hatvanévesen megkapjam az első infarktusom. Komikusan zajlott, mert este, mikor a tanszéki szobám ajtaját kinyitottam, azt tapasztaltam, az íróasztalom egyre távolodott, én meg mentem utána. Ezt a jelenetet végignézte egy évek óta szívbeteg kollégám, aki közölte:

– Azonnal menj el kardiológushoz! Ez a szíved miatt van.

– Mi köze az íróasztalom távolodásának a szívemhez?

De szót fogadtam. Akkor Maya az ORFI-ban dolgozott, és másnap, március 22-én bementem az ottani kardiológus-főorvosnőhöz, Gyalogh Máriához. Csinált egy EKG-t, amitől elkomorodott, aztán konzíliumot hívott össze. Infarktust állapítottak meg, és eltiltottak a felkeléstől. De pár nap múlva közöltem, hogy megyek a disszertációmát védeni. Négy kardiológust hozott, mind azt magyarázta, nem kockáztathatom az életemet, de kötöttem az ebet a karóhoz. Végül – Maya behozta a sötét ruhámat –, a doktornő maga kísért el lélegeztető készülékkel. Ez olyan fokú gondoskodás volt egy orvos részéről, amit nem felejték el. Nem hiszem, hogy létezett még egy védelem Magyarországon orvosi segédlettel! A család is részt vett rajta, Édesanyám

Maya 2004-ben, a születésnapomon

még élt. A doktori védés társadalmi esemény a baráti kör számára, ugyanakkor magas szakmai fórum. Nálam tele volt a terem. Több óra múlva visszavittek az ORFI-ba, ahol elaludtam, és jó szagokra ébredtem. A lányom és a feleségem – szövetkezve a nővérekkel – szépen megterített asztalon hozták a kedvenc bifsztekemet tükörtojással.

Azóta nincs megállás a szívproblémákkal. Mivel akkoriban teniszversenyző voltam, kérdeztem az orvosoktól, teniszezhetek-e infarktus után. Végül egyikük, dr. Vecsey Tibor mondott olyan paramétert, amit mérni tudok: addig játszhatok, ameddig a pulzus nem megy százhusz fölé. Ezzel vagyok a mai napig. Csináltam magamnak egy teszt pályát a Műgyetemen: az első emeletig gyalog és végig a rektori folyosón. Ha a végére érve még lihegek, akkor baj van. Az orvosom most – minthogy Vecsey nyugdíjba vonult – dr. Merkely Béla, aki ma a Kardiológiai Klinika igazgatója.

Ma már nem az Áramlástan Tanszéken vagyok, hanem a régi Vízgép Tanszéken, ma Hidrodinamikai Rendszerek Tanszéken. A legkiválóbb koponya itt Füzy Olivér volt, politikailag elnyomott ember, aki nem lehetett tanszékvezető. Neki mondtam el, ha problémám keletkezett. Miközben magyaráztam, néha leesett a tantusz, de volt, amire ő hívta fel a figyelmemet. Az ilyen szellemi kapcsolat fontos egy kutató számára. A nagydoktorim birtokában az Akadémia kiemelt a tudományos főmunkatársi beosztásból, és tudományos tanácsadó lettem. Aztán a Tanszék kezdeményezésére kineveztek címzetes egyetemi tanárnak.

Nagy igazság, hogy a magyar tudósok mindig is ellenszélben dolgoztak, nehéz körülmények között. Az évfolyamomból a sereghajtók disszidálás után nagy karriert futottak be. A különbség a feltételekben van, az eszközparkban, a szakirodalomban, a személyes kapcsolatokban. Ezek a lehetőségek szárnyakat adnak a középszerűeknek is. A nyomorhoz hozzászórt szellem kiszabadul a palackból, és megtáltosodik. Mi egy kísérleti berendezést nagyon egyszerű eszközökből magunk állítunk össze, amely majdnem akkora munka, mint az egész kutatás együttvéve. Odakint pedig egy tervezőmérnök megrajzolja, egy műhely legyártja, és mire a kutatóhoz kerül, már csak dolgozni kell rajta. Ez egy magyart megtáltosít, a külföldit viszont elkényelmesíti. Nem véletlenül kapták a magyarok odakint a Nobel-díjakat.

Erdélybe csak évtizedekkel később jut ki a negyvenéves érettségi találkozóra. 1987-ben családdal megy ki Kolozsvárra. A határátlépés azt a szorongást váltja ki belőle, amit mindnyájan ismerünk, akik azokban az években – ha nehezen is – utaztunk. Lezsák Sándor nyilatkozza a *Himnusz kívülről, belülről* című könyvében, hogy atrocitások tömegének volt kitéve ilyen erdélyi úttjai alkalmával. Nemegyszer a vonatról is leszállították, a holmiját darabonként vizsgálták át. Mikor megkérdezték, visz-e vámköteles árut, ő így válaszolt: „A fejemet viszem magammal, remélem, az nem vámköteles.”

Először 1987-ben mertem romániai területre lépni. A volt kolozsvári lakásunk útba esett a Református Kollégium felé. Megálltunk a Monostori úti háznál, hogy megmutassam a családomnak, hol laktam gyerekkoromban. Az udvaron egy néni mosóteknőben mosott. Meghallva a magyar szót, egyszer csak megszólalt:

– Ön nem Vajna Zoltán úr?

Mondtam, én vagyok.

– Tegnap kereste a Securitate – suttogta, még mindig a mosóteknő felé fordulva.

A gyomrom csomóba rándult. Egy unokahúgomnál szálltunk meg. Szabály szerint huszonnégy órán belül mindenkinek jelentkezni kellett a rendőrségen. Intézkedtem, ha nem jönnek vissza, akkor Maya és Évike rögtön menjenek át a határon. Listát adtam, kit hívjanak fel az érdekemben. De nem történt semmi, negyedóra múlva otthon voltam. Az érettségi találkozón az egyik szervezőnek elmeséltem a történetet. Ő mondta, beadták a külföldről érkezők listáját a hatóságnak, ez nyilván a Szekuhoz került. A nevem pedig ezek szerint nyilván van tartva ennyi évtized után is, ami elég ijesztő. Pedig ekkor már lazultak a viszonyok.

Ezen a találkozón két tanárunk még élt. Az egyiktől, Simon Károlytól kaptam életem egyetlen pofonját, azt is tévedésből. Az osztály lármázott, a német tanár meg nekem, a véletlenek adta a pofont, aki a legközelebb álltam az ajtóhoz. A másik Balázs János, aki román irodalmat tanított. A hatvanötödik érettségi találkozón, 2012-ben már csak egyedül voltam, bár Ferenczy Miklós még élt Németországban.

IX. FEJEZET

ÚJRA ERDÉLY

*„Legyünk tisztában azzal, hogy magyar egység nem lesz addig, amíg az
ocsút ki nem rostáljuk a búza közül. S ennek a rostálásnak az ideje nagyon
is elérkezett.”*

(Wass Albert)

Erdélybe az elsők között megy a történelmi 1989-es év decemberében. Még javában tart a temesvári forradalom, amelyet Tőkés László püspök helytállása indított el, és amely végül a Ceausescu-rendszer bukásához és a diktátor halálához vezetett. Vajna Zoltán, aki erdélyi nemesi családban született, úgy gondolkodott, mint ennek a társadalmi osztálynak tagjai, akiktől mindent elvettek. Mint maga czegei Wass Albert is, aki azt írja: „...csak az nem szokott adni, akinek van. Akinek nincs, az segít.”

A nyolcvanas években már biztos voltam benne, hogy összedől a kommunista rendszer. Ma is emlegetnek a barátaim egy összejövellt, ahol megfogalmaztam:

– Meggyőződésemmel, hogy a szocialista tábor összeomlik, mert mesterségesen van fenntartva.

Akkor már tudtuk, hogy a Kádár-rendszer látszólagos jólétének alapjai a kölcsönök. Ez nem tartható fenn a végtelenségig. Azt is mondtam, az a torzulás, amit ez a negyven év okozott az emberek fejében, nem változik meg gyorsan. Az agyak átprogramozása legalább fél évszázadig tart. Ebben tévedtem, mert ma úgy látom, egy évszázadig is eltart.

Kitört a temesvári forradalom. 1989 decemberében az első nagyobb magyar segélyszállítmány a Máltai Szeretetszolgálat szervezésében, a vezetésemmel indult el Erdélybe. Náluk jelentkeztem, mert a román tudásomnak hasznát vehették. Egerből ment a nagy kamionszállítmány, hatvan teherautónyi adomány, és konvojban akartak eljutni Marosvásárhelyig. Ismerve a romániai viszonyokat, tiltakoztam, hogy átlépve a határt azonnal elkobozzák az egészet. Jó magyar szokás szerint nem értettek egyet, és harminc kamion mégis elindult, nem jutva el rendeltetési helyére. A Máltaiak azonban megszervezték, hogy vonattal vigyük át a többi. A MÁV adott három postakocsit az Orient Expresszen, így nem lett annyira feltűnő. De – kísérőként három egeri fiatalemberrel – csak Aradig jutottunk. Krimibe illő történet volt: a vonat továbbment Bukarestbe, a mi kocsijaink meg ott vesztegeltek a pályán. Az állomásfőnöknek románul elmagyaráztam a helyzetet. Nagy nehezen találtak egy vonatot Tövis felé – itt van az elágazás Kolozsvár és Marosvásárhely felé –, amihez oda-csatolták a vagonjainkat is. Egy idő után megint megálltunk a sötét

éjszakában. A három postakocsi a nyílt pályán vesztegelt, a mozdony eltűnt. Gyalogoltam pár kilométert, míg találtam egy bakterházat. A bakter intézkedett, és küldtek elénk egy mozdonyt, ami örült tempóban száguldott, hogy elérje a csatlakozást. Így érkeztünk meg Marosvásárhelyre. Ez volt az első jelentős magyar szállítmány, ami célba ért. A Fő téren levő plébánia katolikus esperesének neve akkoriban fogalom volt: Lestyán Ferenc. Nála találkoztam egy máltai lovagrendi ruhájú – rajtam is ilyen volt – emberrel, akiről kiderült: ő Kozma Imre atya, a Szolgálat vezetője. A szállítmányt behozták a plébánia udvarára, megszervezve, hogy még az éjszaka folyamán széthordják. A sietség oka, hogy másnap reggel megjelennek a románok lefoglalni, de addigra már semmit sem találtak. Ezen a marosvásárhelyi utamon találkoztam Sütő Andrással, hajdani iskolatársammal, akit felkerestem a lakásán. Megmutatta azokat a cigarettanagyságú lehallgató készülékeket, amelyeket a lakásában talált. Azokban a napokban az utcákon is halomban álltak a magnószalagok, a lakosság kidobálta őket az ablakon. Itthon hallottam a következő évi marosvásárhelyi pogromot, amelyben Sütő súlyosan megsérült, többek között az egyik szemét is kiverték. Utána Marosvásárhelyen mindenütt égtek a gyerlyák, úttesten, parkban, járdán az elesettek emlékére.

Akkoriban több segélyszállítmányt vittem Erdélybe. Egyik utam emlékezetes és jellemző. Az ottani forradalom hírére Magyarországon nagy mozgás keletkezett, sokan igyekeztek segíteni, ahogy tudtak. A baj abból lett, hogy a segélyeket magyarok vitték magyaroknak – ami politikai hiba és feszültségforrás lett. A Máltai Szeretetszolgálat központjában, Münchenben értesültek a növekvő feszültségről a románok között és arról, hogy állítólag Moldovában, Suceava környékén éhínség van. Észak-Erdély amúgy is kimaradt a „kényelmes” útvonalakból, tehát egy mikrobusszal elküldtek két profit Münchenből, egy itteni vezetőt, Kóczy Lászlót és egy tolmácsot, azaz engem, hogy mérjük fel a hiányokat. Kifejezetten a román pópákat kerestük fel, akik közül többen ezt tévedésnek gondolták, és mondták, merre van a magyar pap. Számos olyan kórházat találtunk, ahol a gyógyszerszekrényben egyetlen ampulla szomorkodott néhány szem gyógyszerrel. Moldovába menet és jövet a hágón láttam társaim arcán a feszültséget: akkor még fegyverben volt a Securitate, és tudtuk, hogy egyetlen géppisz-

tollyal el lehet intézni minket. Suceava közelében embereket találtunk a mezőkön négykézláb: a pajorokat keresték és ették – tehát minden hír igaz volt. Jelentésünk alapján aztán számos német teherautó-konvoj ment végig ezen a vonalon gyógyszerekkel, élelmiszerekkel.

Azóta gyakran átjárok Erdélybe. Megismertem Tőkés Erzsébetet, a püspök testvérét, aki most éppen a Házsongárdi temető megmentésén munkálkodik. Hogy ott még vannak régi, művészi értékű magyar sírok, az neki és a Házsongárd Alapítványnak köszönhető. Egyszer Entz Gézával együtt elvitt Zilah felé, nem mondva meg az úti célt. Rémes útviszonyok közepette elérkeztünk Szilágypanitra, majd gyalog átvágva egy ösvényen szabályos putrihoz értünk, ahol harminc óvodáskorú kisgyerek tartózkodott. A korábbi bika istálló volt az óvoda, ebben a rémes, trágyaszagú környezetben éltek a magyar gyerekek. Ez ugyanis egy kicsi magyar sziget a Szilágyság román tengerében. A nyolcszáz fős faluban háromszáz a gyerek. Mikor kiszédeleztünk onnan, Erzsébet megkérdezte:

A szilágypaniti iskola Erdélyben

– Mit szóltok ehhez?

Ezek után Szilágyi Zoltán református lelkésszel minden követ megmozgattunk a pénz előteremtésére. Az Apáczai Alapítvány kurátorai-ként tőlük is szereztünk, de hozzájárult a Johannita Lovagrend, főleg a hollandok, a Pro Professione Alapítvány. Háromemeletes, csodálatos épület született: iskola, óvoda és egészségház, közösségi teremmel, vörösmárvány padlóval. A computerteremben huszonöt számítógép működik, a hollandiai Johanniták adománya. Az egész olyan, hogy Budapest bármelyik kerületében csodájára járnának. Tőkés László püspök adta át öt éve. Én később is elmentem oda, mert azt jóstolták, nem marad ilyen szép. Az iskola ma is olyan, mint új korában – a graffiti ott ismeretlen fogalom –, a gyerekek személyes feladatuknak érzik, hogy vigyázzanak rá. Ezt az épületet életem egyik fő művének tekintem.

Három erdélyi kislányt patronálok a Nyilas Misi Tehetség támogató Egyesületen keresztül, amely a tehetséggondozást tűzte a

Szilágypaniton, az ünnepélyes megnyitón (Tőkés László, Szilágyi Zoltán, az iskola igazgatónöje és a szomszéd falu román pópája)

Az iskola lelke Tökés Erzsébet, Szilágyi Zoltánné és
Szilágyi Zoltán, lelkész

zászlójára. Ennek az egyesületnek fantasztikusan jól működik a kiválasztási rendszere. Renáta az első, egyben a legrászorultabb „gyerekem”, székelyföldi, Csíkszereda mellől. Tizennégy éves kora óta támogatom, ma a Kolozsvári Egyetem Bölcsészkarán tanul magyar irodalom és finn nyelv szakon, az első év végi eredménye szintistá tizes, ami ott a legjobb osztályzat. Korábban Erdély egyik legjobb gimnáziumában, a Márton Áronban kiválóan érettségizett. Tehetséges, okos, fantasztikus megfigyelőképességgel, sok ragaszkodással azokhoz, akiket szeret. Nagyszerű emberkének tartom, ő áll hozzám a legközelebb. Mivel ezek a gyerekek szeretetdeficitben is szenvednek, felvettem velük a személyes kapcsolatot. A másik Edit, aki egy Szatmár közeli kistaluból származik. Fizika-kémia szakos osztályban végzett Szatmárnémetiben, olyan jó eredménnyel, hogy bárhová felvették volna. Írt nekem egy levelet, hogy óvónő szeretne lenni, mert épkézláb generációt akar nevelni. Ezt szinte mentegetőzve írta, de

megnyugtattam, hogy gyönyörű elhatározásnak és hivatásnak tartom, és természetesen továbbra is támogatom. Most fejezi be a képzőt. Mikor 2013 őszén nagy hasi műtétet végeztek rajtam, egyszer csak megjelent Budapesten, a kórházi szobámban, amitől egészen meghatódtam. Edit számomra akkor „született”, amikor az Orbán-kormány bevezette a tizenhat százalékos adót. Úgy éreztem, nem érdelem meg ezt a pénzt, nem tettem érte semmi többletet, tehát támogatásra fordítom. A harmadik, a vadonatúj patronált gyerekem, Andrea szomorúbb körülmények között „született”. Mikor 2013 áprilisában a feleségem meghalt, a költségeim csökkentek, és ezt a különbséget költöm most rá. Tizenhat évesen Székelyudvarhelyen jár iskolába, reálosztályba. Őt személyesen még nem ismerem. Ma már az erdélyi találkozások nehezebben jönnek létre. Pár éve még beültem a kocsiba, és levezettem hatszázötven kilométert Csíkszeredáig, hogy megismerjem Renátát, aki olyan szerény, hogy sosem kér tőlem semmit, úgy kell kitalálnom, mire van szüksége. Ma már szerencsére ő tud néha átjönni hozzám Budapestre. Folyamatos kapcsolatban vagyunk a másik két „gyerekekkel” is.

Édesanyám magas kort – kilencvenöt évet – ért meg. Már nem fiatalon kellett új életet kezdenie, mikor kicsöppent Budapestre, egy idegen környezetbe. A nagy semmibe érkeztek meg az ötvenes években, de hamar kialakultak a kapcsolatai. Akkora társasága volt, ami az enyémnek sokszorosa. Rokon fiatalok jártak hozzá lelkezni, mert Édesanyám jól tudott hallgatni, vagy tanácsot adni a maga tapasztalatával és életbölcességével. Azért volt nagy szenvedés egyedül szökni át a határon, mert kiestem a család védő hálójából. Sosem felejttem el, amikor kikísértek a buszhoz.

A bátyám nála ebédelt – nincs jobb, mint a mama-menza –, így Édesanyám főzött, vásárolt, kijárt a piacra, virágot ápolt a kertben. Mi, gyerekei napi kapcsolatban álltunk vele. Nem tudott ölbe tett kézzel ülni. Gyerekkoromban is így volt, reggeltől-estig tevékenykedett a konyhában vagy a kertben. Élete végéig dolgozott, már Budapesten, egy háziipari szövetkezetben sapkákat, sálakat kötött. Aktív életet élt haláláig. Kilencvenhárom évesen megkapta a Magyar Turistaszövetség bronzérmét, mert háromszáz kilométert gyalogolt egy évben. Kilencven fölött elhatározta egy barátnőjével, hogy megnézik Párizst.

Az egész család itthon izgult, hogy rendben hazaérjenek. A hazaérkezése utáni első kitörése az volt:

– Sokkal többet szerettem volna látni Párizsból! Azért nem lehetett, mert a barátnőm este már fáradt volt...

Ez a barátnő tizenegy évvel volt fiatalabb nála.

Kilencvennégy évesen egyszer elvittem egy reumatológus barátnőkhöz, aki rácsodálkozott, hogy milyen fantasztikus kondícióban van a korához képest. Mire Anyám kihúzta magát:

– Édes lányom, én nem a koromhoz képest akarom magam jól érezni, hanem jól akarom érezni magam a bőrömben!

Remek szellemi és fizikai kondícióban volt kilencvenöt éves koráig. A halála előtti napon még bridzsezett késő éjszakáig. Reggel a bátyám talált rá eszméletlenül. Bevittük a Bajcsy kórházba, de két nap múlva úgy halt meg, hogy nem tért magához. Bár a géneket tőle örököltem, nálam a fiatalkori évek duplán számítanak. A szívproblémáim miatt – őt szent van bennem – nem valószínű, hogy megérhetem édesanyám korát.

A rendszerváltás, amit Vajna Zoltán következetesen módszerváltásnak nevez, mégis nagy változást hoz az életében. Negyven év után megszűnik a bélyeg, amelyet a származás nyomott a káderlapjára. Nem véletlen, hogy ekkor választják meg a Budapesti Műszaki Egyetem dékánjának.

Sokan érzékeltük akkor, hogy ez nem igazi rendszerváltás. Antall József, akit ismertem, prés alá került az SZDSZ-szel kötött alku miatt. Entz Géza barátom Antall rendíthetetlen híve, néha már valósággal veszekszünk. Tisztelem ugyanis az első miniszterelnököt, de szerintem rettentő sok hibát követett el, amelyek miatt azonban nem lehet hibáztatni. Dékánként eléggé belekeveredtem ebbe a rendszerváltó légkörbe, így sok emberrel, köztük vele is beszélgettem. Tudom, hogy abszolút jó szándékkal, a legjobb tudásával tette a dolgát, úriemberként, de sajnós, nem politikusként. Ráadásul nem voltak emberei, hiszen a politikusok hivatalból mind moszkoviták voltak. Tehát onnan vette az embereket, ahonnan tudta. Könnyű ítélni évek múlva, amikor már mindenki nagyon okos.

A rendszerváltásnak nevezett módszerváltás következtében 1990-ben megalakult egy bizottság a Műegyetemen, hogy a kemény pártvonalhoz tartozó vezetők helyett újat válasszanak. A menetrend

az lett: a kar összes oktatója és kutatója választotta meg a dékánt. Ez olyan, mint mikor Hunyadi Mátyást királynak választották a Duna jegén. Ekkor lettem én – legnagyobb meglepetésemre – dékán. Címzetes egyetemi tanárként beírtak a választhatók közé. A forgatókönyv szerint első menetben a jelenlegi, ex-párttitkár dékán lett volna esélyes, de nem szavazták meg. Akkor felírták a táblára az összes oktatót. Valaki beszólt, hogy Vajnárt nem írták fel, mivel nem voltam kinevezett oktató. Erre felírtak. Titkos szavazással több kör futott le. Rémülten láttam, szűkül a kör, és ott szerepel a nevem a lista elején. Azt se tudtam, mit kell csinálni egy dékánnak, hiszen engem minden kari tanácstól távol tartottak. A tudtomon kívül folyt a szervezkedés, hogy megválasszanak. Az utolsó két jelölt a leszavazott dékán és én. A baloldaliak úgy féltek tőlem, mint a tűztől, ezért még azok is a volt párttitkárra szavaztak, akik korábban nem. De így is befutottam. Mikor megjelent a hír, hogy a Budapesti Műszaki Egyetem Gépészmérnöki Karának dékánjává választottak, balhé lett, mert a törvény szerint dékán nem lehet az, aki nem oktató. Az akkori korszellem jegyében a minisztériumban nem merték azt mondani, hogy a választás érvénytelen. Megoldották a gordiusi csomót: két hét alatt kineveztek egyetemi tanárnak. Így már dékán lehettem 1990 októberétől négy évig.

A rendszerváltáskor dékánnak lenni nagy terhelés volt, hiszen mindent meg kellett reformálni. Hozzá kellett nyúlni az oktatási rendszerhez, megváltoztatni a béreket, amelyek negyven évig a politikai helyezkedés függvényében alakultak: ugyanabban a beosztásban a párttag gyakran közel kétszer annyit kapott. Azzal, hogy ezt megváltoztattam, az elvtársak tyúkszemére léptem. Ráadásul nyilvánossá tettem a fizetéseket, kiírva a faliújságra. A hallgatói vezetők és köztem nagy feszültségek keletkeztek a dékánágom alatt. A szociális ösztöndíj elosztásába egyetemi vezető nem szólhat bele, de beülve a hallgatói képviselői ülésre furcsa tapasztalatokat szereztem. Az elosztás ugyanis erősen irányítottnak tűnt. Másnap behívtam a három vezetőt azzal:

– Tisztában vagyok velem, hogy nincs beleszólásom. De az a véleményem, nem minden ösztöndíj odakerült, ahová kellett volna. Kérem, gondolják át még egyszer a dolgot, hátha találnak benne javítanivalót.

Neveket nem mondtam, de tényleg javítottak a listán. Ezt később kijátszották ellenem a következő dékánválasztásnál. Szerintem egy

jó vezető nem tud úgy vezetni, hogy ne kerüljön érdekellentétbe. Sok fontos intézkedést hoztam a kar életének jobbítása céljából. Az oktatási bizottságban válogatott emberekkel dolgoztam. Régi tapasztalt oktatók lévén tudtuk, az első két tanév végére már látni, kiből lesz tényleg mérnök. Tehát bevezettük azt a szabályt: akinek az átlaga a második év végére nem éri el a 2,5 tizedet, kizárjuk az egyetemről.

Ilyen nehéz helyzetben nem vállalhattam egyszerre az Áramlás-tan Tanszék vezetését is. Így az egyetlen jelölt az egykori fiatalember lett, aki akkor már nem is volt olyan fiatal. A sors iróniája, hogy hajdani tanítványomat én neveztem ki tanszékvezetőnek. Ennek még lett folytatása négy év múlva.

A dékán­ságot meg lehetett volna hosszabbítani, Michelberger Pál rektor azt kérte, pályázzam meg újra a folytonosság biztosítása érdekében. Miután beadtam a pályázatom, kiderült, az általam dékán­helyettesnek kinevezett Molnár Károly – korábban szakszervezeti titkár és párttag – is beadta a hátam mögött. Azért neveztem ki gazdasági dékán­helyettesnek, mert jóban volt a Műegyetem gazdasági főigazgatójával. Behívtam Molnárt, és azt mondtam, az ember egyeztetés nélkül a saját főnökével szemben nem pályázik. Tudhatta, hogy úgysem teszek ellene semmit, csak a jó modornak tett volna eleget. A meghallgatáskor a hallgatói képviselőt nehezményezte, hogy beleszólok olyanba, amihez nincs közöm. Hangulatot keltettek ellenem, Molnár azonban minden kérdésben gázsulált nekik.

Egyik nap megjelent nálam a három legrendesebb tagja a hallgatói képviselőnek azzal:

– Dékán úr, előre is elnézését kérjük, de ön ellen fogunk szavazni, ezt diktálják az érdekeink. Az egyik professzor azt az ígéretet tette, hogy ebben az esetben megcsináltatja a kollégiumban az internet-hálózatot. Egy másik pedig ösztöndíjat ad Göteborgba.

Már 1994-ben vagyunk, a világ azonban alig változott. Így a hallgatói képviselő ellenem szavazott. Két szavazat többséggel Molnár Károly lett a dékán, akivel új időszámítás kezdődött: sorban szüntette meg azokat a dolgokat, amelyeket behoztam. Például eltörölte a 2,5-ös határt, és a bérek ismét titkosak lettek. Két ciklust csinált végig, majd ő lett a Műegyetem rektor­helyettese, végül rektora.

Úgy döntöttem, visszamegyek az Áramlás Tanszékre – hiszen

negyven évet töltöttem el ott –, noha különböző tanszékek küldött-ségei kerestek fel azzal, menjek hozzájuk. Tudták, hogy oroszlanbarlangba készülök, ezért mindenki le akart róla beszélni. Egy baloldali professzor, aki dékánként nem támogatót korábban, most levelet írt a rektornak, ne engedjen vissza az Áramlástanra. Ebben olyan mondat van: „Egy olyan dékánnal szemben, amilyen Vajna volt, a Műegyetem nem engedheti meg magának, hogy olyan helyzetbe hozza, amilyenbe kerül, ha visszamegy az Áramlástanra. Ezért arra kérem Rektor urat, más tanszékra helyezze át.” Engem is felkeresett azzal:

– Nem érted, hogy nem mehetsz oda vissza? A tanszékvezető azt mondta, majd megmutatja neked, hol lakik a magyarok istene.

Mondja az, aki eddig keresztbe tett nekem. Így változnak a dolgok és az emberek. De ezek az akciók kétségtelenül jólestek. Az akkori gazdasági igazgatóval sem voltunk túl jó kapcsolatban, sok szakmai összecsapásunkat azonban korrekt keretek között tartottuk. A rektor egyszer visszamondta nekem a véleményét:

– Tulajdonképpen kedvelem ezt a Vajnákat, mert kiszámítható ember. Ha valamit előterjesztek, tudom, mit fog rá mondani.

Úgy gondoltam, a hajdani tanítványom nem tud velem mit kezdeni, és hagy dolgozni, hiszen időközben az Akadémia tagja lettem. Rövid idő múlva az MTA megbízott, hozzak létre egy kutatócsoportot a tanszéken, amit ők finanszíroznak több millió forint értékben. Ennek nagyon örültem, mert már toboroztam egy, a számítástechnikát az Áramlástan területén használó, úgynevezett CDF csoportot, de honorálni nem tudtam a munkájukat. Tehát a munkahelyi vezetőnek ezzel egyet kellett (volna) értenie. Bementem a tanszékvezetőhöz, és elmondtam az MTA felajánlását. Közölte, hogy nem járul hozzá. Azt hittem, nem értette meg: nem én kapom a pénzt, hanem a fiatalokat tudjuk dotálni. De akkor sem járult hozzá, ez volt az utolsó szava, számomra pedig utolsó dobása. Másnap, tanszéki értekezleten felálltam, és elmondva az előző nap történeteket ezzel fejeztem be:

– Sokan állították, nem fogok tudni együtt dolgozni a jelenlegi tanszékvezetővel. Nem hittem el, de most meggyőződtem, hogy nekik volt igazuk. Így elbúcsúzom tőletek. Szép volt ez a negyven év.

Mindenkivel kezet fogtam, és átjöttem az akkor még Vízgépek, ma már a Hidrodinamikai Rendszerek Tanszékre, ahol ma is vagyok.

A tanszékvezetőm Kullmann László lett, akivel nagyon jó barátok vagyunk a mai napig. Pár nappal azután, hogy elfoglaltam a szobámat a Vízgépek Tanszéken, bekopogtatott hozzám a gazdasági főigazgató és látva, milyen lepusztult a szobám, felajánlotta az új irodabútor beszerzését. Ő, akivel korábban szintén sokat harcoltunk. Kényelmetlenül éreztem magam, hiszen a többi helyiség is hasonlóan rossz állapotban volt. Végül Kullmann Laci ötlete nyomán a Tanszék kapott új asztalokat a könyvtárban, ahol az értekezleteket tartjuk.

A dékánságom alatt határozta el az Egyetem vezetősége, hogy megünnepeljük azt a napot, amely a forradalom szempontjából döntő: az október 22-e, ami igazi műegyetemi ünnep. Ezért létrehoztuk a *Műegyetem 1956 Alapítványt*, ami mind a mai napig működik. Kollár Lajos lett az elnöke, majd sokáig én. Ma Hajtó Ödön, a Mérnöki Kamara hajdani elnöke. Kollárral ugyanabban a felfogásban vezettük, műegyetemi ötvenhatosok lettek a kuratórium tagjai. Mi szerveztük minden év október 22-én az emlékünnepeket, a Rákóczi Szövetség pedig a felvonulást a Bem térre. Könyveket, interjú-gyűjteményeket adtunk ki, hiszen ez a szemtanú generáció lassan kihal.

2006-ban, a forradalom ötvenedik évfordulójára nagyon készülünk, de épp ezt az ünnepséget az akkori rektor, Molnár Károly kitiltotta az egyetem falai közül. Addig ugyanis az Aulában tartottuk, hiszen ott volt a nagygyűlés 1956-ban, és ott áll az emléktábla a hősi halottak névsorával, amelyet mindig megkoszorúzunk. Véletlenül tudtam meg, hogy ugyanerre az időpontra ott egy kiállítást rendeltek. Küldöttséget menesztettünk a rektorhoz, aki közölte, a kiállítás fontosabb, mint az ünnepség. Holott ez addigra már olyan hagyománnyá vált, amire külföldről érkeztek a régi ötvenhatosok. Szinte belebetegedtem az ügybe, de éjszaka megvilágosodtam – a kandidátusi disszertáció legnagyobb problémájának a megoldását is éjjel álmodtam meg –, megrendezzük az egészet az utcán. Területfoglalási engedélyt kértem rá, és bejelentkeztem Sólyom László akkori köztársasági elnöknel, akit felkértem az ünnepi beszédre. Az egész megrendezése óriási energiámba került, hiszen sátrat, hangosítást, emelvényt, székeket kellett szereznem, és az Elnök úr miatt jöttek a biztonságiak is, de mindent megoldottunk 2006. október 22-ére. A koszorúzás székelvénpviseletbe öltözött fiatalokkal kint zajlott a külső falnál, éppen ott,

ahol belül az emléktábla áll. Ezen a helyen piros-fehér-zöld dekorációval koszorúzási helyet alakítottam ki. Azt kell mondjam, talán éppen a rendhagyó volta miatt váratlanul szép megemlékezés született, méltó az ötvenéves évfordulóhoz. A tévé egyenes adásban közvetítette. Az elején a korábbi szokásnak megfelelően elmagyaráztam, miért ünnepeljük október 22-ét és azt is, hogy most miért az utcán ünnepelünk, de kértem, hogy ezzel kapcsolatos véleményüket néma csennel fejezzék ki. Akkor elmondtam, hogy a rektor betiltotta a műegyetemi emlékezést. Néma csennel lett, még a légy-pisszenést is meg lehetett hallani. Utánam Sólyom László beszélt, aki rendkívül élesen fogalmazva szégyen-nyalázatnak nevezte a történeteket. Erre kitört a fűtty, ő pedig, mint egy karmester leintette őket. A rektor – aki ezalatt külföldre utazott – hideget-meleget kapott utána, a legkevesebb az volt, hogy hazaárulónak titulálták. Sólyom László felhívott a következő évben, hogy bárhol rendezzük is az ünnepséget, ő jön beszédet tartani, és ez így van azóta is.

2006. október 23-án, tehát a másnapi ünnepen történt a szörnyű rendőrrattak. Ott voltunk Mayával az Astoriánál a Múzeum felőli oldalon. Mikor vége lett Orbán Viktor beszédének, mi a Károlyi-kert felé távoztunk, így hazajutottunk. Otthon, a tévében láttuk a rémségeket: az emberek meghurcolását, szemek kilövését és mindazt az atrocitást, amit békés civilek ellen az akkor regnáló kormány elkövetett.

Az elismerések sorából nem maradhat ki, hogy számos alapítvány kuratóriumának tagja lesz a rendszerváltozás után. Ezek vagy a szakterületéhez vagy Erdélyhez kapcsolódnak. De megkapja a legmagasabb rangot is, ami a magyar tudományban lehetséges: az MTA 1993-ban levelező, 1998-ban pedig rendes tagjának választja.

Simonyi Károly zseniális, világhírű tudós volt a régi Műegyetem Elméleti Villamosság-tanszékén, akinek *A fizika kultúrtörténete* című könyve a laikusok előtt is közismert. Keresztény tudósként bírálta a rendszert, nem is választották meg akadémikusnak, csak a rendszerváltozás után. A legmagasabb akadémiai kitüntetést, az Akadémia Aranyérmét is megkapta, de akkor már beteg volt, és a fia, Charles Simonyi, a milliárdos űrhajós, aki a forradalom után Amerikába disszidált, vette át. Ezen az ünnepségen bejelentette, hogy apja tiszteletére létrehoz egy kutatókat támogató alapítványt, Charles

A forradalom ötvenedik évfordulója a Műegyetemen. Az elnökségben
Haltzl József, Lomniczi Zoltán, Sólyom László, Vajna Zoltán és
Kovács Árpád

Simonyi néven. Ennek a kuratóriumába engem is bevásztottak, három-négy ösztöndíjat adtunk ki évente, egy kutató két és fél millió forintot kapott, ami az évek folyamán valorizálódott. Simonyi az adományt többször megismételte, de 2014-ben visszavonult, így akkor osztottuk ki utoljára.

1993-ban választottak be az exkluzív Johannita Lovagrendbe, ahová származás és addigi tevékenység alapján lehetett bekerülni. Egy Svájcban élő, világhírű geneológus, Vajay Szabolcs elkészítette a családfámat. Az avatás a Lovagi Napok keretében történt Pápán, a református templomban. Ilyenkor az új tag vállára adják a fekete, elegáns köpenyt – olyan, mint egy papi palást – elől, a bal oldalon a fehér Johannita keresztel. A rend alapelve a hit védelme és a humanitárius tevékenység, ezért rokonszenvesnek tűnt. Régies szavakkal nevezik a tisztségeket. A nagyfőnök a Kommendátor, a vezetőség a Konvent, én lettem az Ispotályos, aki a humanitárius munkát végző

szervezet, a Johannita Segítő Szolgálat elnöke. Ilyen minőségemben is sokszor jártam Erdélyben. Első alkalommal felkerestem Melinda sírját, és megdöbbenve láttam, hogy az egész családi sírkertet szemétdombnak használják. Szénarakástól aszfalttörmelélig minden borította úgy, hogy a sírok nem is látszottak. Nagyon rossz érzés volt ilyen gyalázatos állapotban látni annak a nőnek a sírját, akit olyan hosszú ideig és olyan nagyon szerettem. Akkor már jó barátságban voltam Tőkés Erzsébettel, a Házsongárdi Temető védelmezőjével, és vele összefogva kitisztítottuk a sírkertet. Melinda és férje sírjáról lelopták azt a márványtáblát, amin felül a Melinda név volt, alatta pedig a férje beceneve: Andu Rusan. Ezt újra meg akartam csináltatni, és erre Tőkés Erzsébetet kértem meg. Felháborodott:

– Az, hogy a volt szerelmed sírját rendbehozattad, szép gesztus. De az, hogy még a férje nevét is oda akarod vésetni, nem normális.

Alig tudtam rábeszélni. Ma az eredeti másolata van a síron, és Erzsébet minden évben kitakaríttatja a sírkertet.

A Johannita köpenyemnek azonban még nagy szerepe lett, akaratlanul is. A nyugati egyetemek ugyanis létrehoztak egy Santandercsoportot. Az észak-spanyolországi városról, ahol először ülészetek, kapták a nevüket. Az egész keleti világból egyedül a Budapesti Műszaki Egyetemet hívták meg. A rektor engem, a dékánt küldött maga helyett. A spanyol király rezidenciájában szállásoltak el, a ceremóniát a színházban tartották. A meghívóban az szerepelt: university gown, vagyis egyenruha kötelező. De ez nálunk nem létezett. Hajdanán, a két háború között díszmagyarba öltöztek az egyetem előljárói. Nekem jutott eszembe a vérfagyasztó ötlet: a Johannita köpeny, az egyetlen ünnepélyes ruhadarabom. El is vittem magammal. A színházban, az ünnepélyes megnyitón felszólították a vendégeket, hogy öltözzenek át. Mindenkinek volt university gownja – az ízléstelenségek netovábbja! –, így én is magamra terítettem a köpenyemet. Egyenként hívták az egyetemeket, a Hungarynál kimentem. Olyan dübörgő taps keletkezett, majd leszakadt a színház teteje. Az, hogy a katolikus Spanyolországban egy keleti ember ekkora keresztet visel a díszruháján, megörjítette őket. A végén gratuláltak nekem, milyen méltóságteljes az egyenruhánk. Záró poén: akkora híre lett az egyetemi egyenruhának, hogy tényleg csináltatni kellett hasonlót. Áthívtuk az Operaház jelmeztervezőjét, és némi

változtatással megoldottuk a kérdést. Azóta is ez a Műegyetem egyenruhája, amelynek ma már senki nem tudja az eredetét.

Az az alapítvány, amelynek működése nagyon a szívemhez nőtt, a *Pro Professione*. Még az Antall-kormány idején jött létre magán-alapítványként, vezetőjéül Dr. Entz Gézát, a Határon Túli Magyarok Hivatalának államtitkár rangú elnökét nevezték ki. Géza édesapja szüleim jó barátja volt. A Kuratórium tagja lettem, később a Felügyelő Bizottság elnöke. Dr. Entz Géza ma is az elnök, és az egyik alapvető tag dr. Kulcsár Lívია, az Alapítvány jogásza. A Kuratórium tagjai időnként változnak, de mi hárman képezzük a törzset. Az Alapítvány célja elsősorban a határainkon túli kulturális és oktatási ügyek támogatása, így ma – pénzünk fogytán – marad az ösztöndíjak odaítélése tehetőséges, határon túl élő fiatalok részére. Az Apáczai Közalapítványnak Gézával együtt a kezdettől kurátorai voltunk, mígnem Magyar Bálint minisztériuma kiebrudalt minket. Működésünk ideje alatt a Közalapítvány nagyon sok nagyon jó ügyet támogatott, főleg Erdélyben, így a már említett szilágypaniti iskola költségeinek nagy részét. 1992-ben Simonffy Sándorral, Palkó hajdani osztálytársával megalakítottuk a *Kolozsvári Református Kollégium Öregdiákjainak Baráti Körét*, amelynek tíz évig voltam az elnöke. Eleinte száz feletti taglétszámunk jött össze a Magyarországon és nyugaton élő volt kollégistákból. Hagyományokat, emlékeket elevenítettünk fel, előadásokat szerveztünk. Érthetően csökken az aktív tagok száma, de ma is érezzük a Kollégium szellemét, megtartó erejét.

A *Professzorok Batthyány Körének* 2004 óta vagyok tagja. A Kör ma már több, mint kétszáz egyetemi tanárból, akadémikusokból, az ország szellemi elitjéből áll. Beválasztottak a vezetőségbe, amelynek két cikluson keresztül tagja voltam, utána létrehoztak egy kibővített elnökséget az újakból és a régiekből. A régi tagoknak nincs szavazati joga az elnökségben. Ebből maradtam ki most 2014 tavaszán, de változatlanul a Kör tagja vagyok. Értékek mentén tevékenykedni – ez áll az alapszabályban. Azt a kormányt támogatjuk, amelynek értékei megegyeznek az általunk képviseltekkel. Nyilván ezek közelebb állnak a polgári értékekhez. Amikor polgári kormány van, mint most, akkor a Kör feladata: a kormány élő lelkiismeretének lenni. Vagyis ha olyasmit tesznek, amit nem helyeslünk, akkor nem támadóan, de meg kell fogal-

mazni a véleményünket. Az Elnökség, korábban a kibővített Elnökség is néha közvetlen véleményt cserél miniszterekkel, a miniszterelnökkel. Személyemen keresztül a *Civil Összefogás Fórumában* – akik a béke-meneteket szervezik – is részt vesz a Professzorok Batthyány Köre.

Amikor a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagnak választott, a székkfoglalómat egy új eredményről akartam tartani. A csőhálózat területén olyan témára találtam, amely megoldatlan. Ez a méretezési módszer, ami fordítottja a visszaszámolási módszereknek és a gazdasági szempontból optimális átmérőket határozza meg. Azért tűnt megoldhatatlannak, mert a differenciál-egyenletrendszerben az egyik tag kezelhetetlen. Mit csinál ilyenkor egy kutatómérnök? Azt mondja, hagyjuk el a kezelhetetlen tagot! Nézzük meg, mi történik ekkor. Megírtam a számítógépes programot úgy, hogy ezt a tagot kihagytam, megoldva az egyenletrendszert. A megoldást visszahelyettesítettem, és azt hittem, rosszul látok. A hiba nulla volt, vagyis nem volt. Vettem egy másik hálózatot, de az eredmény ugyanez lett. Órákon keresztül döbbenet néztem a papírt: ez csak akkor lehet, ha a tag maga eleve nulla. Ezt be is bizonyítottam, és ebből lett az akadémiai székkfoglalóm. Címe: *Hurkos csőhálózatok méretezése gazdasági optimumra*. Nem jelentettem meg cikkben, sosem tartottam fontosnak a publikációs listát. Ma, szerintem helytelenül, mennyiségre megy a játék, nem minőségre. Az akadémiai doktori cím odaítélésénél a habilitációs fázisban strigulát húznak, kinek hány cikke és hivatkozása van. Hibás elméletnek tartom, de az impact-faktor ma már fogalom, az MTA is használja. Mikor az Akadémia elkezdte ezt bevezetni, két akadémikus társammal egy ideig sikerrel késleltettük, hogy a Műszaki Osztály is erre az útra térjen. De aztán minden osztály megcsinálta, így nem lóghattunk ki a sorból. Jó példa a mennyiségre: az *Acta Technicába*, ahol gyakran bírálok, egyszer egy neves professzor beküldött egy cikket. Mivel megütötte a mértéket, jóváhagytam. Pár hét múlva kapok ugyanerről a témáról kicsit továbbragozva egy újabb cikket. Még ezt is elengedtem, de aztán jött a harmadik hasonló cikk – ez lett volna a szerzők harmadik strigulája –, de azt már megvétőztam. A mai napig nem tartom jónak ezt a rendszert.

Nagy István barátommal, az Elektrotechnikai Tanszék vezetőjével a tenispályán kerültünk össze. A férfiöltöző jó helyszín a hosz-

szú beszélgetésekhez. 1993-ban, mikor akadémikusválasztás zajlott, mind a ketten jelöltek lettünk. A műszaki tudományoknak három szakcsoportja van: építő, gépész, villamos-informatikus. Engem a gépészek terjesztettek fel, őt a villamos-informatikusok. Ha elegendő helye van az MTA-nak, akkor általában három ember kerülhet be a Műszaki Osztályból. Az akadémikusok összlétszáma kötött, tehát csak annyi új tagot lehet bevélasztani, ahány időközben elhunyt. Ez esetben csak az első két helyezett volt biztos, a harmadik hely billegett. Nagy István akkor éppen bent feküdt az Urológiai Klinikán. Meglátogattam, és azt mondta:

– Tudom, mi folyik az Akadémián. Ha téged választanak be, annak nagyon fogok örülni, és a barátságunkat ez nem fogja érinteni.

Ezt csodálatos gesztusnak tartottam, mert épp elég ellenkező példát tapasztaltam. Bevélasztottak levelező tagnak. De van isteni igazságszolgáltatás, mert a Jogi Osztály nem tudott egyértelmű jelöltet állítani, és a helyet átadták a Műszakinak. Ezt Nagy István kapta meg, így egyszerre lettünk az Akadémia levelező tagjai, majd 1998-ban rendes tagjai. Az MTA a mai napig sokat foglalkoztat, különböző bizottságok tagjaként vagy elnökeként, amit szívesen csinálok. A Fővárosi Vízműveknek változatlanul a szakértő-tanácsadója vagyok, elég nagy felelősséggel a vállamon.

Időnként hivatalos elismeréseket is kaptam. Fontosabb kitüntetéseim: Akadémiai Díj (1977), 1956-os Emlékérem (1991), Szent-Györgyi Albert Díj (1993), Köztársasági Érdemrend Tiszti Keresztje (1994), Széchenyi-díj (1997), Ipolyi Arnold Díj (1998).

A nyolcvanadik születésnapját 2008-ban megünnepli a Budapesti Műszaki Egyetem és a család is. Utóbbi hol máshol, mint a Balatonon. Hiszen Vajna Zoltán nyáron született, és ilyenkor hagyományosan itt tölti szabadságát. Sajnos, ebből az alkalomból váratlan meglepetés éri. Két nappal a születésnapja előtt betörnek a budai lakásába, és minden mozdítható értéket – köztük régi családi ereklyéket – elvisznek.

A betöréskor mindent elvittek a lakásból, ami érték, mintha értékbecslővel dolgoztak volna. Még bútorokat is, tehát teherautóval járhattak ott. Viszont nem vitték el az Édesanyám készíttette tárgyakat, nyilván, mert nem márkás festmények és perzsaszőnyegek voltak.

Ezt szerencsére meghagyták nekem. Mi akkor a Balatonon nyaraltunk, és Évi hívására rohantunk haza Mayával. Utána még sokáig jártuk a bizományi áruházakat, hátha felbukkan valahol egy ellopott darabunk. De nem lett meg semmi.

Régi hagyomány, hogy a születésnapomat a Balatonon tartjuk. Erre az alkalomra mindig a lányom süt kalácsot és rendel tortát a cukrászdából. Este pedig általában a Laci Csárdába megyünk süllőt roston enni – ez kijár nekem ezen a napon. A család Füredre szervezett hatvan meglepetés-vendéget. Engem annyira megrázott a betörés, hogy le se akartam menni, de feltűnően kapacitáltak. Maya csodálatosan viselkedett, sokkal jobban tartotta magát, mint én, aki nagyon letörtem: sok volt már az újrakezdésekből. A meglepetés sikerült, elvittek a Halászkertbe, betoltak a különterembe, ahol mind ott voltak a barátaim.

Az egyetemen is megünnepeltek. Ajándékként a Tanszék nevében a mostani tanszékvezetőm, Dr. Paál György átnyújtott egy kardot, gyönyörű markolattal, amibe ezt vészték: *„Vajna Zoltánnak, a fáradhatatlan harcosnak.”* Harcos típus vagyok valóban, de a szervezetem emlékszik ezekre a sok feszültséggel járó ügyekre. Talán ezért is vannak súlyos egészségügyi problémáim nyolcvanhat évesen. Bár pár éve, nyolcvan felett még síeltem Franciaországban. Azért kellett abbahagynom, akárcsak a teniszt, mert a vállam megsérült egy véletlen balesetben, mikor a hajót vízre tettük. Egy drótkötélben botlottam meg, és – szíző szakkifejezéssel – irányítatlanul estem el, rá a jobb vállamra. Elszakadt két izom, enélkül se teniszezni, se síelni nem lehet. De a hajózást még bírom, ha nem nagy a szél.

Maya élete utolsó éveiben már nem szerette a hajón alvást, talán idegi problémák miatt. Akkor rábeszélte, vegyünk egy apartmant Füreden, legyen hol aludni. Berendezte, de alig egy nyarat töltött benne. 2013 áprilisában rákban meghalt. Teljesen váratlanul ért a halála. A korkülönbség miatt mindig azt hittem, én megyek el előbb. Így is rendeztük be az egész életünket. Azt kell mondjam, nincs egyenjogúság. Nyilván egy nőnek is nehéz idős korában elveszítenie a társát, de egy férfi nyolcvanhat évesen még rosszabb helyzetbe kerül. Két borzasztó évem volt. 2012 júniusában diagnosztizálták Maya hasnyálmirigyrákját, augusztusban megkaptam, ki tudja hányadik infarktusomat. 2013 áprilisában Maya örökre elaludt, október 7-én engem műtöttek, két hó-

Nyolcvanadik születésnapomon díszkardot kapok az egyetemi ünnepségen „A fáradhatatlan harcosnak” felirattal. Baloldalt Pálinkás József MTA elnök

napig voltam kórházban. Furcsa, hogy az ember ennyi mindent kibír.

A társadalmi életünket, amit Maya szervezett, a bridzs határozta meg. Szervedélyes bridzsjátékos volt, hetente többször játszott, klubokban, családomnál, a hétvégeken velem is. Az ő halála óta keveset hívnak, hiszen ezek összeszokott házaspárok. Ez teljesen érthető. Együtt sokat jártunk színházba, operába, ahol Verdi a csúcs számomra, de szívesen megnéztem olyan előadásokat is, mint a *Macskák*. Az a társasági mozgás, ami Maya életében megvolt, mára megszűnt. Sokat töprengek az életemről, és ez persze rosszat tesz a szívemnek. Több fibrillációm volt, az egyik épp 2013 decemberében, biztosan azért, mert félttem az első karácsonytól Maya nélkül. Ezért tett jót az egyik erdélyi patronáltam, Renáta látogatása szilveszterkor meg a húsvéti szünetben.

2014 tavaszán az első házasságból való gyerekeim is itthon voltak. A lányom a férjével és az unokámmal, valamint a fiam. A volt fe-

Dorkáék Lyla unokámmal

leségem, Katinka azóta is Bolognában él, a férje meghalt. A hatéves Lyla unokám a repülőtéren a nyakamba ugrott, holott nem láttam két éve, ez nagyon jólesett. Angolul beszélünk. Emögött az van, hogy szerintem a külföldre szakadtaknak két fő csoportja van. Az egyik úgy fogja fel, új hazát találtam, ennek a polgára akarok lenni. Ezért nem beszélnek otthon magyarul, asszimilálódnak. A másik típus: odakint is görcsösen ragaszkodik a magyarságához, emigráns klubokba, egyesületekbe jár, a gyerekeit megtanítja magyarul. Nem tudni, kinek van igaza. Dorka – azt hiszem – az első csoportba tartozik. Rudy, a vejem tősgyökeres amerikai. A kicsi egyetlen szót tud magyarul: ló, ami a mániája. Mivel gyűjti, többet is vittem neki ajándékba. Dorka remekül megvan a férjével, Rudyval emberileg és szakmailag egyaránt. Örömteli látvány volt a vacsoraasztal: Rudy, Lyla, Dorka, Évi, Zsolti. A jelenlegi egész családom.

Életem summázatát kényszerből készítettem el, amikor 1995-ben a rektorhelyettes azt találta ki: felkér három, általa sikerembernek tartott

egyetemi tanárt, az Akadémia tagjait, hogy a Országos Tudományos Diákköri Konferencia résztvevőinek beszéljen a pályafutásáról. Őrült ötletnek tartottam. Mindenről szívesen tartok előadást, Einsteinról, a bölömbikáról, de magamról nem. Mivel azonban a másik két professzor elvállalta, én se tehettem mást. Összeírtam egy lista két oszlopába életem főbb eseményeit, egyik oldalra a rosszakat, másikra a jókat. Kiderült, hogy ezek párba állíthatók. Ha valami rossz történt, az előfeltétele lett a jónak. Holott negyven évig úgy éltem meg az életet, mint egy szerencsétlen flótásét, akit megállás nélkül üldöztek. Mikor megláttam ezt a listát, rájöttem, hogy alapjában véve szerencsés fickó vagyok, akire odafönt a Gondviselés egész csapata vigyáz. A hallgatóságnak – a diákkörösökön kívül sok professzortársam is ott ült – elmondtam, hogy miért vagyok szerencsés. Úgy meséltem, mintha négy szemközt ülnék velük, csak ezt a formát tartottam elviselhetőnek, és sikerem lett vele. Ha a Sors elég következetes, akkor ebből a sok mostani rosszból is valami jónak kell következnie. Érdeklődéssel várom.

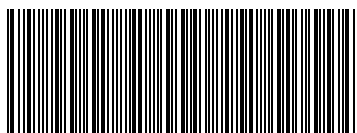

Fiam, idősebbik lányom és vejem Dorkáék nyaralójában, a Csendes-óceánál

Mivel is zárhatnánk ennek a „szerencsés fickónak” nagyívű élettörténetét, mint Wass Albert találó szavaival: „Jó emlékezni arra, amin keresztülmentünk. Az ilyen emlékezésben erő van mindig, és bizonyágtevés csüggedések ellen. S van benne bölcs tudása annak, ami emberi megpróbáltatások fölött magasan lebeg, és méltóságos tisztán. Isteni igazságnak. Mely abban áll, hogy élünk. Mégis élünk. És süt reánk a nap.”

Tartalomjegyzék

Előszó.....	5
I. Édenkert Bujdoson	9
II. A Kolozsvári Református Gimnázium	33
III. Menekülés Erdélyből	53
IV. Kolozsvár – még egyszer, utoljára	69
V. Szökés Magyarországra	89
VI. Forradalom Budapesten	109
VII. Műgyetemi per	127
VIII. Élet a Balatonon	147
IX. Újra Erdély	163

978-963-89273-5-4

Felelős kiadó: dr. Simon Judit, a Lexica Kiadó ügyvezetője
Tipográfia, kivitelezés: Török Tímea
Készült a Gprint nyomdában
Felelős vezető: Wilpert Gábor

